

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

Diplomová práce

**Autonomní orgány za Protektorátu
Čechy a Morava**

Plzeň 2021

Jan Kašpárek

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Autonomní orgány za Protektorátu Čechy a Morava“ vypracoval samostatně a použil pouze uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, březen 2021

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat JUDr. Antonínu Lojkovi, Ph.D., vedoucímu mé diplomové práce, za jeho odborné vedení, vstřícný přístup, pomoc, rady a připomínky při zpracování této práce.

Další poděkování patří mé přítelkyni, rodině a přátelům, kteří mi byli velkou oporou při tvorbě této práce.

Abstrakt

Diplomová práce pojednává o struktuře a vývoji autonomních orgánů v Protektorátu Čechy a Morava. Práce nejprve nastiňuje změny ve společnosti a správě za tzv. druhé republiky. Poté následuje časovou osu popisem okupace českých zemí a samotný charakter nově zřízeného státního útvaru z pohledu mezinárodní práva a státovědy. Pozornost je věnována organizaci okupační správy od prvních momentů okupace, po její relativní ustálení až do příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, přičemž důraz je především kladen na vzájemný vztah mezi okupační správou a tou autonomní.

Následující část práce se již přímo zabývá organizací, postavením a vývojem autonomní správy. Zejména je zde detailně rozebráno postavení státního prezidenta, osoba Emila Háchy a jeho působení v tomto úřadu. Rozebírá činnost jednotlivých autonomních vlád, jejich organizaci a zasazení událostí do historického kontextu tím, že přibližuje čtenáři život běžných občanů Protektorátu.

Autor popisuje zásadní předěl protektorátní historie, tedy příchod Reinharda Heydricha do úřadu říšského protektora a realizaci správní reformy, jež znamenala především de facto konec dosavadní dvoukolejné správy Protektorátu Čechy a Morava, v předposlední části práce. Pojednání je zasazeno do historického kontextu tehdejšího výjimečného stavu a represí okupačního režimu.

Období, které následuje po smrti Reinharda Heydricha až do konce okupace, je popsáno v závěrečné části diplomové práce. Rozebrány jsou především nejzásadnější změny té doby, zejména vytvoření státního ministerstva pro Čechy a Moravu a je v ní brán zřetel i na problematiku totálního nasazení českých občanů v Německu. V závěru kapitoly je věnována pozornost osudům některých členů protektorátní vlády v poválečném období.

Klíčová slova:

Protektorát Čechy a Morava, autonomní orgány, vláda, úřad, správa, prezident, ministerstvo, druhá světová válka, okupace, Reinhard Heydrich, třetí říše, K. H. Frank, Emil Hácha, Alois Eliáš.

Abstract

The subject of this diploma theses is the structure and evolution of the autonomous bodies in Protectorate Bohemia and Moravia. Theses firstly addresses the administrative changes in the so called second republic. After that it follows the established timeline and describes the occupation of Bohemia and Moravia and the character of the newly formed Protectorate itself in the view of international law and the theory of state. Attention is given to the structure of the occupational administration from the first days of the German occupation to the arrival of the Acting Reich Protector of Bohemia and Moravia, with focus on the relationship between the occupational and autonomous administration.

Following part of this theses addresses the autonomous organs themselves. Mainly with focus on the president Emil Hácha and his involvement. Addresses the two Protectorate cabinets, their organization and historical context of the events by taking a closer look on a life of an ordinary citizen of Protectorate.

In the second to last part of this theses author describes a major turning point of protectorate's history, the arrival of Reinhard Heydrich to the office of Acting Reich Protector and implementation of the administrative reform, which basically meant the end of dual administration of the Protectorate of Bohemia and Moravia. Those events are based in the historic context of the state of emergency and reprisals of the occupational regime.

Era, that follows after the death of Reinhard Heydrich till the liberation is addressed in the last part of this diploma theses. Great focus is given to main events of that time, establishment of the state ministry for Bohemia and Moravia and labour exploitation of Czech citizens in Germany. In the last chapter of this theses, author describes the fates of some protectorate cabinet members in the years after the end of world war two.

Key words:

Protectorate of Bohemia and Moravia, autonomous bodies, cabinet, office, administration, president, ministry, world war two, occupation, Reinhard Heydrich, third Reich, K. H. Frank, Emil Hácha, Alois Eliáš.

Obsah

Abstrakt.....	4
Abstract.....	5
Úvod.....	8
1. Vojenská správa po obsazení českých zemí	10
1.1. Vývoj státoprávního uspořádání státu za Druhé republiky	10
1. 2. Rozbití zbytku Československa	12
1. 3. Zřízení Protektorátu Čechy a Morava	14
1. 4. Charakter Protektorátu Čechy a Morava.....	16
1. 5. Vojenská správa v prvních týdnech okupace	18
2. Civilní okupační aparát v prvních letech okupace.....	20
2. 1. Úřad říšského protektora	20
2. 2. Oberlandráty.....	24
2. 3. Okupační úřady mimo organizaci oberlandrátů	25
2. 3. 1. Policejně-bezpečnostní aparát	25
2. 3. 1. 1. Jednotky pořádkové policie	26
2. 3. 1. 2. Bezpečnostní policie	26
2. 3. 1. 3. Bezpečnostní služba.....	27
2. 3. 2. Německá soudní soustava na území Protektorátu	27
3. Struktura autonomní správy do nástupu Reinharda Heydricha	28
3. 1. Státní prezident.....	30
3. 1. 1. Emil Hácha	31
3. 1. 2. Působení Emila Háchy jako státního prezidenta v době Protektorátu Čechy a Morava.....	33
3. 1. 2. 1. Vytvoření Národního souručenství.....	33
3. 1. 2. 2. Emil Hácha v pozdějších letech okupace	35
3. 2. Protektorátní vláda	42
3. 2. 1. Struktura ministerstev protektorátní vlády	44
3. 2. 2. 1. Zrušení ministerstva národní obrany a ministerstva zahraničí	44
3. 2. 3. 2. Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností.....	47
3. 2. 3. 3. Ministerstvo zemědělství	48
3. 2. 3. 4. Ministerstvo veřejných prací	50
3. 2. 3. 5. Ministerstvo dopravy	50

3. 2. 3. 6. Ministerstvo financí	51
3. 2. 3. 7. Ministerstvo školství a národní osvěty	52
3. 2. 3. 8. Ministerstvo spravedlnosti	55
3. 2. 3. 9. Ministerstvo vnitra	55
3. 2. 3. 10. Ministerstvo sociální a zdravotní správy	57
3. 2. 2. Některé centrální správní úřady přímo podřízené ministerskému předsedovi	61
3. 2. 3. Vláda Rudolfa Berana	62
3. 2. 4. Vláda Aloise Eliáše	65
3. 2. 4. 1. Aktivita druhé protektorátní vlády	66
3. 3. Územní samospráva	69
4. Správní reforma Reinharda Heydricha	72
4. 1. Reinhard Heydrich	72
4. 2. Kat českého národa	72
4. 2. 1. Nařízení o vyhlášení civilního výjimečného stavu a stanné soudy	73
4. 2. 2. První stanné právo	74
4. 3. Reforma veřejné správy	74
4. 3. 1. Reforma říšské správy	75
4. 3. 1. 1. Úřad říšského protektora	75
4. 3. 1. 2. Oberlandráty	76
4. 3. 2. Reforma protektorátní správy	79
4. 3. 2. 1. Vláda	80
4. 3. 2. 2. Ministerstvo hospodářství a práce	82
4. 3. 2. 3. Ministerstvo školství a národní osvěty	82
4. 3. 2. 4. Likvidace samosprávy	84
5. Zřízení státního ministerstva pro Čechy a Moravu a vývoj správy po roce 1943	85
5. 1. Zřízení a organizace státního ministerstva pro Čechy a Moravu	85
5. 2. Autonomní správa v posledních letech okupace	88
5. 2. 2. Protektorátní vláda	90
Závěr	92
Summary	94
Seznam literatury	96

Úvod

V historii naší země bychom jen stěží našli tak krátký časový úsek, který zásadním způsobem ovlivnil podobu naší země na dlouhá léta dopředu, tak jako období mezi lety 1938 až 1945. Tato přelomová doba, srovnatelná svým významem v našich předchozích dějinách snad jen s dobou bělohorskou, určila podobu světa, v němž žijeme dodnes.

Historie, jakož i jiné vědy, ať už exaktní či nikoli, se vyznačuje vlastností, že se v ní žádný jev nevyskytuje pouhou náhodou, bez příčiny. Jinak tomu nebylo ani u tragických mnichovských událostí, které se staly odrazovým můstkem k následnému vývoji, o kterém pojednává tato diplomová práce.

Často se ve spojení s rokem 1938 hovoří o zradě západních spojenců, která ač nezpochybnitelná, je dle názoru autora méně závažnější než selhání vrcholné politické reprezentace, která svým protiústavním rozhodnutím podvolit se Mnichovskému diktátu mladý stát a s ním i ostrov parlamentní demokracie ve stále se radikalizující Evropě, odsoudila k zániku. V jednom okamžiku byl touto vojenskou a politickou kapitulací ztracen nadějný vývoj minulých dvaceti let. Jak se později ukázalo, tyto události tvrdě otřáslы vírou obyvatel Československa ve správnost demokratického zřízení a ideály západní parlamentní demokracie, za které byla v roce 1938 ochotna společnost bojovat a chránit je spolu s nově nabytou státností.

Tuto tvrdou lekci, že zlu se nemá za žádných okolností ustupovat si s sebou neseme dodnes. Jak píše spisovatelka Milena Jesenská *“Nikdy nic nebylo zadarmo a nikdy nic nestálo tolik krve jako lidská svoboda. A během desetiletí a staletí vytvořil se na světě nepsaný zákon: nedostane nic, kdo nebojuje, ztratí každý vše, kdo se nebrání. Marná procházka s puškami a návrat bez nich ublížily sebevědomí národa snad ještě víc než předchozí zrada”*.¹

Následný vývoj se dá již stěží označit za pokračování demokratického právního státu. Vyvrcholením tohoto tragického vývoje byla okupace zbytku Československa a vytvoření okupační správy, o které pojednává tato práce.

¹ ŠIMÍČEK, Petr. Rozhodování o přijetí či nepřijetí Mnichovské dohody [online]. 2017, 2017 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rozhodovani-o-prijeti-ci-neprijeti-mnichovske-dohody/>

Snahou této diplomové práce je přiblížení fungování autonomních orgánů v Protektorátu Čechy a Morava, které tvořily jakousi pomyslnou fasádu autonomie, vytvořenou k tomu, aby zakryla pravý stav věcí a skutečnost, že to byl právě německý okupační aparát, který řídil veškeré dění v zemi. Tato dvojkolejnost je pro veřejnou správu tohoto období charakteristická a je jejím průvodním jevem od počátku do konce. Popisuje nejprve vojenskou správu prvních týdnů po obsazení českých zemí a následné ustálení, pro nějž bylo typické prorůstání okupační správy do autonomních orgánů. Toto období trvalo až do příchodu Reinharda Heydricha do úřadu zastupujícího říšského protektora, které sebou přineslo změny ve fungování autonomních protektorátních úřadů i v územním uspořádání. Zabývá se rovněž vývojem správy protektorátu po jeho smrti až do osvobození, jehož hlavním jevem je sílící vliv státního ministra K.H. Franka a upozadění role říšského protektora.

Dalším cílem této diplomové práce, neméně důležitým, je nahlédnout za tyto pomyslné kulisy na skutečný život v Protektorátu, prostý od nacistické propagandy a rovněž vzdát holt těm, kteří se stali oběťmi okupačního režimu a obětovali svůj život za to, abychom my dnes mohli žít svoji svobodu.

1. Vojenská správa po obsazení českých zemí

1.1. Vývoj státoprávního uspořádání státu za Druhé republiky

Po mnichovských událostech v období tzv. druhé republiky dochází k přechodu k autoritativním metodám vládnutí. Tento trend se projevil nejvýrazněji přijetím zmocňovacího ústavního zákona č. 330/1938 Sb., který zmocnil prezidenta republiky k vydávání dekretů s mocí ústavního zákona, a to po dobu dvou let. Po stejný časový úsek mohla i vláda vydávat nařízení ve věcech, které bylo jinak možno upravovat zákonem.² Touto legislativní změnou došlo k podstatnému omezení role parlamentu.

V samotném parlamentu došlo k vytvoření dvou politických stran, Strany národní jednoty a Národní strany práce, které měla představovat jakousi opozici.³ V souvislosti s vytvořením těchto dvou politických stran, došlo ke změně pravidel pro vytváření politických stran nových a tím ke značnému pokřivení rovné soutěže politických stran. Napříště bylo tvoření nové politické strany možné pouze po předchozím schválení vládou, která ovšem případné odmítnutí žádosti nemusela nijak zdůvodnit a mohla rozhodovat “podle volné úvahy”. K rozpuštění politické strany molo dojít v momentu, pokud vláda došla k závěru, že tato strana ohrožuje veřejný pořádek.⁴

Poslaneckého mandátu byli zbaveni poslanci KSČ a na základě opatření Stálého výboru č. 253/1938⁵ také poslanci hlásící se k jiné než české, slovenské či rusínské národnosti bez řádného bydliště na neobsazeném území. Definitivní tečku za činností parlamentu udělal prezident Emil Hácha, který jej těsně po okupaci českých zemí, dne 21. března 1939 rozpustil.⁶

Velké změny postihly také státní správu a samosprávu. Tento proces začal v lednu roku 1939 tím, že byla rozpuštěna zemská zastupitelstva a zastupitelstva v Praze a Brně.⁷

² VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3., s. 345

³ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3., s. 345

⁴ SCHELLE, Karel. *Protectorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin: (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Publishing, 2010. ISBN 978-80-7418-052-1., s. 36

⁵ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3., s. 345

⁶ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 345

⁷ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3., s. 343

V oblasti samosprávy byly všech funkcí zbavováni volení zástupci levicových stran, a to především komunisté⁸ a to na základě výměru zemského úřadu v Praze. Starostové, kteří nebyli členy Národní strany práce byli nahrazováni členy strany Národní jednoty.

Jedním z největších projevů fašizace v samosprávě se stalo vládní nařízení č. 17/1939 Sb. (II), které zavedlo funkci obecních tajemníků. Jejich úlohou byl výkon přenesené či samostatné působnosti ve vládou určených obcích, a to i bez souhlasu obecního zastupitelstva.⁹

Období druhé republiky je charakteristické národnostními rozbroji a změnami státoprávního uspořádání státu. Tento proces započal již krátce po mnichovských událostech vydáním Manifestu slovenského národa, který vydal výkonný výbor Hlinkovy slovenské ľudové strany na svém zasedání již 6. října 1938.¹⁰ Následné události nabraly rychlý spád. Ještě téhož dne byl Josef Tiso jmenován ministrem pro správu Slovenska a o den později předsedou slovenské autonomní vlády.¹¹ O měsíc později, dne 19. listopadu došlo k přijetí ústavního zákona č. 229/1938 Sb. o autonomii Slovenské krajiny.¹²

Tento zákon konstituoval tzv. Snem slovenskej krajiny a další autonomní orgány. Volby do tohoto sněmu, vypsané na den 18. prosince 1938, měly daleko k volbám konaným z demokratické společnosti. Kandidovala pouze jedna politická strana, a to Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana Slovenskej národnej jednoty, neboť datum jejich konání bylo oznámeno až po uplynutí lhůty k podání kandidátek.¹³

K dalším zásadním změnám, které přinesl ústavní zákon o autonomii Slovenské krajiny, patřilo omezení zákonodárné pravomoci Národního shromáždění, která byla omezena pro území celého státu pouze na záležitosti ústavy, národní obrany, měny a některých dalších.

⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 449

⁹ SCHELLE, Karel. *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin: (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Publishing, 2010. ISBN 978-80-7418-052-1., s. 34

¹⁰ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3., s. 339

¹¹ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3., s. 339

¹² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 346

¹³ SCHELLE, Karel. *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin: (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Publishing, 2010. ISBN 978-80-7418-052-1., s. 33

Podobné změny doznaly i kompetence ústřední vlády. V souvislosti s autonomií Slovenska došlo ke změně státního názvu na Česko-Slovensko.

Obdobné změny byly provedeny ústavním zákonem č. 328/1938 Sb. o autonomii Podkarpatské Rusi. Tam ovšem sněm nebyl nikdy ani svolán k zasedání.¹⁴

Těmito změnami došlo k faktické přeměně Československa ze státu unitárního na stát federativní. V odborné literatuře se objevují názory přirovnávající druhou republiku ke státům spolkovým¹⁵ či habsburské monarchii po přijetí ústavy z roku 1861.¹⁶ Ovšem ve světle výše uvedených skutečností je nezpochybnitelné, že se již nejednalo o stát demokratický, nýbrž o stát se silnou tendencí k autoritářskému způsobu vlády.

Od počátku roku 1939 bylo zřejmé, že Německo v brzké budoucnosti zrealizuje své plány na úplnou likvidaci Česko-Slovenska. Dne 14. března došlo k odtržení Slovenska a následně den poté k obsazení zbytku státu.

1. 2. Rozbití zbytku Československa

Přípravy k vojenské likvidaci zbytku Československa začaly již krátce po Mnichovské krizi, kdy Hitler ve své směrnicí z 21. října 1938 s názvem *Erledigung der Rest-Tschechei* (vyřízení zbytku Česka) hovoří o tom, že “*musí být kdykoli možné rozdrtit zbytek Čech, pokud by vedl politiku Německu nepřátelskou*”.¹⁷

Od počátku roku 1939 probíhaly již přímé přípravy vojenské okupace Čech a Moravy. Zprávy zpravodajských důstojníků, opírající se o poznatky nejvýkonnějšího agenta československé rozvědky Paula Thümmela ukazovaly, že obsazení zbytku státu je pouze otázkou času.¹⁸ Dne 11. března téhož roku byly dokončeny přípravy k operaci *Märzwirbel* (*Březnový vír*).¹⁹

¹⁴ SCHELLE, Karel. *Protectorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin: (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Publishing, 2010. ISBN 978-80-7418-052-1., s. 33

¹⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátku státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 346

¹⁶ SCHELLE, Karel. *Protectorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin: (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Publishing, 2010. ISBN 978-80-7418-052-1., s. 33

¹⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Protectorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 13

¹⁸ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 16

¹⁹ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 17

Za dva dny, dne 13. března odjel Josef Tiso, předseda autonomní slovenské vlády, do Berlína, kde mu byly na jednání s Adolfem Hitlerem prezentovány v zásadě dvě možnosti následujícího vývoje. Buď Slovensko vyhlásí samostatnost, nebo dá Německo volnou ruku Maďarsku v jeho expanzivních výbojích na Slovensko.²⁰ Ve světle tohoto ultimáta poslanci slovenského krajského sněmu rozhodli 14. března o vyhlášení samostatného Slovenského státu.

Po zprávách o návštěvě Josefa Tisa v Berlíně, navrhl tehdejší ministr zahraničí František Chvalkovský, aby byla situace vyjasněna osobní návštěvou prezidenta Háchy v Berlíně. Ještě téhož dne prezident Hácha odcestoval. Po svém příjezdu v pozdních nočních hodinách se setkal s ministrem zahraničních věcí Joachimem von Ribbentropem a poté byl pozván na audienci k Adolfu Hitlerovi.

Jednání se kromě Háchy a ministra zahraničních věcí Chvalkovského účastnili z německé strany Hitler, Göring, Ribbentrop, generál Keitel a státní ministr Meissner.²¹ V úvodu jednání Hácha uvedl že “jsme si vědomi že osud českého národa je položen do rukou říšského kancléře”, na slova Háchy Hitler odpověděl, že jeho zájmem je, aby český národ nerušeně žil, ale že “*dnešního dne o 6. hodině ranní překročí říšské vojsko hranice a narazí-li na odpor, že jej bezohledně zlomí*”.²²

Po tomto jednání byl hovor přerušena a Hácha se telefonicky spojil s ministrem obrany generálem Syrovým a ministerským předsedou Beranem. Následně Hácha s Chvalkovským podepsali prohlášení, jímž vkládají osud českého národa do Hitlerových rukou.²³

Atmosféru jednání si lze dobře představit ze svědectví Emila Háchy, který uvedl: “*Vy se ptáte, jestli mi hrozili? Promiňte, to je moc slabé slovo a není v tomto případě ani správné. Hrozby člověk vydrží, ale přijde na okolnosti a přijde také na to, kdo hrozí a jak hrozí. Můžete vydržet Hitlerovo řvaní, protože, kdo řve, nemusí ještě uvnitř být ďábel. Ale on tam byl také Göring, víte, ten žoviální Göring s tou svou bodrou tváří, kterou znáte tak*

²⁰ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3., s. 347

²¹ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 18

²² PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 18

²³ MARŠÁLEK, Pavel. *Protectorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 14

*dobře z fotografií. Nuže, když napětí dostoupilo vrcholu, když jsem byl vyčerpán, už div ne mrtev, ale ještě pořád se držel, vzal mne ten dobrák za ruku, přátelsky si mne odvedl stranou a měkce, říkám vám on mi jako by měkce domlouval, je-li opravdu třeba a nutno aby celá ta krásná historická Praha, das wunderschöne Prag, byla v několika hodinách srovnána se zemí, aby do povětří vyletělo to všechno, Hradschin i dóm, zkrátka alles, alles ... Alles in die Luft, Herr Staatspräsident, a to všechno jen proto, že nechcete nebo nemůžete pochopit Führera. A potom tedy jsem podepsal. Teprve potom jsem podepsal”.*²⁴

Dokument, jímž vložil prezident Hácha osud českého národa do rukou Německa je obecně považován za neplatný. Podrobněji ho rozebírá Eduard Táborský ve své knize Naše věc. Zde uvádí, že Hácha neměl k tomuto jednání souhlas zákonodárského sboru. Rovněž nátlak ze strany nacistů hovoří ve prospěch tohoto tvrzení.²⁵

Tímto aktem získalo Německo krytí pro svůj akt agrese a cesta k samotné vojenské okupaci byla otevřena. K této vojenské akci bylo připraveno 22 německých divizí s 350 tisíci vojáky.²⁶ Samotné obsazení českých zemí trvalo celý 15. březen. Přestože byl vydán rozkaz, aby se okupačním silám nekladl odpor, vojáci 3. praporu 8. slezského pluku v Místku vedli 4 hodiny boj s německou přesilou.²⁷ Tímto došlo k vojenskému obsazení českých zemí a Československo zmizelo fakticky na několik let z mapy Evropy.

1. 3. Zřízení Protektorátu Čechy a Morava

Ještě téhož dne, 15. března ve večerních hodinách dorazil na Pražský hrad i sám Adolf Hitler, jehož návštěva podléhala maximálnímu možnému utajení.²⁸

Do brzkých ranních hodin 16. března trvala na Pražském hradě porada Hitlera a Ribbentropa s Wilhelmem Stuckartem, právníkem a členem nacistické strany.

²⁴ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 17

²⁵ TÁBORSKÝ, Eduard. *Naše věc: Československo ve světle mezinárodního práva za druhé světové války*. V Praze: Melantrich, 1946., s. 63 an.

²⁶ MOULIS, Miloslav. *Osudný 15. březen*. Praha: Mladá fronta, 1979. Archiv (Mladá fronta)., s. 44

²⁷ MOULIS, Miloslav. *Osudný 15. březen*. Praha: Mladá fronta, 1979. Archiv (Mladá fronta)., s. 77

²⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 15

Výsledkem této noční porady se stal výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Za povšimnutí stojí použití v zásadě vnitrostátního aktu, tedy výnosu, který sloužil především k výkonu pravomocí hlavy státu. Rovněž při anexi území odstoupených v roce 1938 došlo k použití zákonné formy, a tudíž by se tato forma jevila jako vhodná.²⁹ Použití výnosu je odůvodněno v odborné literatuře faktem, že z pohledu Německa nastalo vyhlášení v bezprostřední souvislosti se vzdáním se státní suverenity prezidentem Háchou.³⁰

Tato norma byla publikována ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 75/1939 Sb. aniž by prošla jakýmkoli legislativním procesem. Výnos byl nejprve publikován nejprve německy, až poté následoval překlad do českého jazyka.³¹ Byl rovněž publikován v říšském zákoníku.³²

Pokud se zaměříme na systematiku výnosu, můžeme identifikovat několik zásadních ustanovení, které se staly základem pozdějšího vývoje v protektorátu.

Po preambuli, která neměla normativní povahu, následně došlo v článku 2 výše zmíněného výnosu k prohlášení Němců žijících v protektorátu, za německé státní příslušníky podléhající německé soudní pravomoci. Tímto byl vytvořen základ pozdější dvoukolejné soudní soustavy. Z tohoto ustanovení lze rovněž dovodit, že Protektorát měl vlastní státní příslušníky.³³

Článek 3 se stal základem vytvoření autonomních orgánů Protektorátu. Odstavec druhý stanoví, že Protektorát *“vykonává svá výsostná práva, náležející mu v rámci Protektorátu ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše”*. V návaznosti na něj odstavec třetí dodává, že tato výsostná práva mají být zastávána vlastními orgány a vlastními úřady. Výčet těchto orgánů ovšem chybí, výslovně je pouze ve výnosu zmíněn prezident, tedy hlava autonomní správy, protektorátní vláda a zástupce u říšské vlády.

²⁹ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 17

³⁰ SOBOTA, Emil a Josef SCHIESZL. *Co to byl protektorát*. V Praze: Kvasnička a Hampl, 1946. Kmen., s. 22

³¹ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4., s. 463

³² MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4., s. 463

³³ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 22

Tuto otázku do jisté míry řeší článek 12, který se zabývá recepcí dosavadního platného práva pod podmínkou, že *“neodporuje smyslu převzetí ochrany Německou říší”*. Z tohoto ustanovení je tedy možné dovodit, že dosavadní organizace státních orgánů měla zůstat zachována.

Významným ustanovením se stal článek 5, který definoval úřad říšského protektora. Tento úřad stál nad všemi orgány státu, a to jak autonomními, tak okupačními. Potvrzoval jmenování členů protektorátní vlády. Rovněž měl právo sistovat opatření vlády, úřadů či pravomocné rozsudky soudů.³⁴ Postavení říšského protektora bude podrobně rozebráno v kapitole 2. 1.

Článkem 7 stanovuje, že *“Říše poskytuje Protektorátu vojenskou ochranu”*, čímž se stala bezpředmětnou další existence československé branné moci. Toto ustanovení ovšem počítá s vytvořením autonomních ozbrojených sborů *“pro udržení vnitřní bezpečnosti a pořádku”*. Tímto sborem se stalo později vládní vojsko. Generál Franz Halder stanovil maximální početní limit pro počet mužů číslem sedm tisíc.³⁵ Státní příslušníci Protektorátu nepodléhali vojenské službě v říši.³⁶

Další ustanovení tohoto výnosu se nesla v duchu dalšího okleštění práv Protektorátu. Protektorátu měla být odňata správa zahraničních záležitostí, dohled nad poštami, dopravou, telekomunikacemi. Protektorátu byla článkem 9 rovněž odebrána celní výsost.

1. 4. Charakter Protektorátu Čechy a Morava

Podoba Protektorátu, tak jak byl vytvořen výnosem ze 16. března 1939 se lišila od toho, jak tento pojem chápalo soudobé mezinárodní právo a státověda. V Evropě i ve světě bylo možné nalézt několik protektorátů, namátkou lze zmínit například San Marino či Borneo. Praxí pro vznik soudobých protektorátů bylo smluvní ujednání, kdy se slabší stát dával pod ochranu státu silnějšího. S tímto ujednáním bylo obvyčejně spojeno i přenesení

³⁴ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 22

³⁵ HALADA, Andrej. Vládní vojsko a osudy jeho příslušníků v knize historika VHÚ [online]. 2013 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <https://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/vladni-vojsko-a-osudy-jeho-prislusniku-v-knize-historika-vhu-92112/>

³⁶ Rovněž v průběhu druhé světové války nevznikl žádný dobrovolnický vojenský útvar, tak jako v zemích západní Evropy.

záležitostí zahraničních. Nikdy ovšem nepozbýval mezinárodněprávní suverenity zcela. Toto ovšem neplatí u tohoto útvaru, jenž neměl, kromě již zmíněného vyslance v Berlíně, žádné další zastoupení v cizině. Německo se tímto aktem stalo univerzálním právním nástupcem zaniklého státu v mezinárodních vztazích.³⁷ Jediné výjimky nastaly, pokud bylo v zájmu okupační moci subjektivitu v mezinárodních vztazích přiznat. Takové případy známe dva. Prvním z nich bylo rozdělování jmění a dluhů zaniklého Československa.³⁸ Druhým případem bylo vyslání lékařské komise do Katynu.³⁹

Jak již bylo zmíněno výše, jakákoli existence autonomní branné moci byla vyloučena, neboť Německo určovalo počet, výzbroj a nasazení i činnost těchto jednotek.

V odborných publikacích se můžeme setkat s názorem, že vzorem pro tento výnos se měla stát smlouva uzavřená mezi Francií a tuniským bejem.⁴⁰ Toto tvrzení ovšem při bližším zkoumání neobstojí. Ač existence některých podobných institutů týkající se ochrany a zastupování tuniských občanů či institutu rezidenta, jakožto zástupce zájmů protektora, tedy Francie, by mohla naznačovat opak,⁴¹ postavení Francouzského Tuniska, tak jak bylo definováno v této úmluvě bylo volnější, než postavení Protektorátu Čechy a Morava. Mezinárodní subjektivita Francouzského Tuniska nebyla vyloučena, nýbrž pouze vázána na předchozí dohodu s Francií. Postavení rezidenta rovněž vykazovalo odlišné znaky. Nejvýraznějším byla skutečnost, že rezident neměl právo vydávat vlastní právní předpisy.⁴² Protektorát Čechy a Morava tedy lze ve skutečnosti připodobnit spíše k vazalskému státu.

Nabízí se tedy zjevná otázka, proč byla zvolena právě tato možnost. Prvním důvodem byla snaha zbytečně nevyostřovat mezinárodní situaci. Ačkoli Velká Británie, Francie ani Spojené státy Protektorát neuznaly, za pomoci německé nóty vyzývající ke zřízení

³⁷ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4., s. 465

³⁸ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4., s. 465

³⁹ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 26

⁴⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 26

⁴¹ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 26

⁴² MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 26

konzulátů pod hrozbou vypršení exteritoriality jejich diplomatických zastoupení, výše uvedené státy svou žádostí o exequatur konzulárních zastoupení tento stav de facto uznaly.⁴³ Sovětský svaz se zpočátku velmi ostře ohradil, ovšem po uzavření německo-sovětského paktu o neútočení uznal nejprve Slovenský štát a posléze bylo 15. prosince Československému velvyslanectví sděleno, aby ukončilo svou činnost.⁴⁴

Dalším aspektem, který je třeba brát v potaz, byla snaha o začlenění odlišné homogenní národnostní menšiny žijící na souvislém území do říše tak, aby toto začlenění odpovídalo koncepci národního státu, tak jak jej chápala soudobá německá doktrína, bez toho, aby jí byla přiznána práva politická.

1. 5. Vojenská správa v prvních týdnech okupace

Okupované území bylo již 15. března převedeno pod vojenskou správu (*Militarverwaltung*) a to na Hitlerův rozkaz. Ten svěřil veškerou výkonnou moc generálu von Brauchitschovi.⁴⁵ Organizace vojenské správy se odvíjela od činností dvou skupin armád, které okupaci provedly, armádní skupinu 3 pod velením generála Blaskowitz, která prováděla obsazení českých zemí a armádní skupiny 5 generála Lista obsazující Moravu.⁴⁶ Vojenská správa měla zajistit plynulý a nerušený přechod moci a položit základy nové okupační moci.

Je zřejmé, že armádě scházela potřebná odbornost k vykonávání tohoto úkolu, a proto došlo k přidělení civilních úředníků. Tato civilní správa byla posléze členěna do tří stupňů.

Nejvyšším stupněm na úrovni velitelů obou armádních skupin byli tzv. šéfové civilní správy. Jejich hlavní náplní byl všeobecný dozor nad celou správou v regionu, podle příslušnosti k armádní skupině. Správní šéf působící v českých zemích kontroloval kromě jiného i činnost protektorátní vlády, která se bez jeho souhlasu nesměla sejít. Výnosy

⁴³ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-017-6., s. 30

⁴⁴ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-017-6., s. 30

⁴⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 45

⁴⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 45

a nařízení protektorátní vlády podléhaly před jejich vyhlášením kontrole šéfů civilní správy. Rovněž jim příslušelo právo nahlížet do úřední korespondence. Disponovali nařizovací pravomocí vůči nižším složkám vojenské správy a vůči autonomním institucím v jim svěřené územní působnosti.⁴⁷

Druhý článek tvořily správní šéfové při velitelství armádních sborů, jejichž věcná působnost byla v zásadě totožná s šéfy civilní správy, ovšem s rozdílem omezené územní působnosti.

Posledním článkem soustavy, který nebyl spojen s žádným velitelstvím, byly tzv. oberlandráty (*Oberlandtrat*).⁴⁸ Činnosti, jimiž byli pověřeni oberlandráti, je celá škála, namátkou autor uvádí dozor nad nižšími českými správními úřady, dozor nad hospodařením se surovinami, zemědělskými výrobky a výkon správy záležitostí německých státních příslušníků v první instanci.⁴⁹

Opatření vojenské správy se dotýkala nejen správy, ale všech oblastí života a s ohledem na hrozící válečný konflikt, též hospodářství. Podle jejich charakteru je můžeme dělit na čtyři skupiny a to pacifikační, stabilizační, unifikační, kořistnické. Příkladem pacifikačních opatření může být akce Gitter, která probíhala až do května 1939 při níž byli zatýkáni vytipovaní odpůrci režimu. Celkem se jednalo asi o šest tisíc osob.⁵⁰ Dále šlo o odzbrojení a likvidaci československé armády, zákaz shromažďování, cenzuru tisku a další mnohá opatření.⁵¹ Stabilizační zásahy vojenské správy měly zabránit nechtěným výkyvům ve výrobě a trhu. Sem můžeme zařadit i omezení dispozic s určitými majetkovými hodnotami.⁵² Třetí kategorie opatření si kladla za cíl setřít rozdíly mezi říší

⁴⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 8

⁴⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 10

⁴⁹ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 10

⁵⁰ SEDMIDUBSKÝ, Jan. *Březen 1939: Akce Mříže. První vlna zatýkání odpůrců nacismu*. Český rozhlas plus [online]. 19.3.2019, 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/brezen-1939-akce-mrize-prvni-vlna-zatykani-odpurcu-nacismu-7789503>

⁵¹ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 46

⁵² MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 46

a Protektorátem v různých oblastech života. Nejvýraznější změnou se stalo zavedení jízdy motorových vozidel na vozovce vpravo a zavedení úředních řečí českého a německého jazyka.⁵³ Poslední kategorií byla kořistnická. Jednalo se o stanovení nevýhodného kurzu koruny vůči německé marce v poměru 10:1,⁵⁴ zabavování důležitých spisových materiálů a arizace židovského majetku.⁵⁵

Charakteristickým jevem nejen okupace českých zemí v letech 1939 až 1945, ale všech totalitních režimů obecně, je neschopnost a neochota dodržování vlastních právních předpisů. Flagrantním příkladem takového chování již v prvních týdnech okupace, je záměrné ignorování článků 42 až 56 Řádu zákonů a obyčejů pozemní války z roku 1907, který neumožňoval jakákoli kořistnická a unifikační opatření.⁵⁶ Řada těchto zásahů nebrala ani zvláštní zřetel na výnos o zřízení protektorátu.

Ačkoli trvala vojenská správa pouhý měsíc, tedy do půlnoci 15. dubna 1939,⁵⁷ jednalo se o periodu velmi důležitou, neboť položila základy pro budoucí uspořádání správy v Protektorátu.

2. Civilní okupační aparát v prvních letech okupace

2.1. Úřad říšského protektora

Protektora vymezoval výše zmíněný článek 5 výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Toto ustanovení ho definuje jako zástupce říšských zájmů. Byl odpovědný pouze Hitlerovi, jímž byl rovněž jmenován.⁵⁸ Jeho postavení bylo dále upraveno Hitlerovým prováděcím nařízením z 22. března 1939 a to následovně: " *Říšský protektor*

⁵³ Nařízení vrchního velitele německé armády z 21.3. 1939 č. RP07/39 o úředním jazyku Protektorátu Čechy a Morava. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

⁵⁴ BONĚK, Václav, Jan KREJČÍ, Jiří KROUPA a Jan PAVEL. HISTORIE Ministerstva financí [online]. 2005, , 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/2005-08-17_Publikace-Historie-MF-1918-2004-komplet-v02_verze02.pdf, s. 36

⁵⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 46

⁵⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 36

⁵⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 47

⁵⁸ TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 40

v Čechách a na Moravě je výlučným reprezentantem Vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v Protektorátě. Bezprostředně podléhá Vůdci a říšskému kancléři a pouze od něho se mu dostává pokynů."⁵⁹

První říšský protektor, kterým se stal dne 15. dubna 1939 Konstantin von Neurath, měl ke své dispozici osobní štáb, který byl složen z osobního referenta, adjutanta, zmocněnce wehrmachtu, vyslance ministerstva zahraničí a státního tajemníka K. H. Franka.⁶⁰

Úkolem tajemníka bylo zastupování protektora ve vedení úřadu. K. H. Frank se stal rovněž vyšším velitelem SS a policie pro Čechy a Moravu.⁶¹

Jak vyplývá z formulace prováděcího nařízení z 22. března, bylo postavení říšského protektora vůči ostatním říšským úřadům do značné míry autonomní. Dalo by se dokonce připodobnit k postavení vicekrále. Protektorovi podléhaly veškeré úřady, služební místa a orgány říše v protektorátu (s výjimkou branné moci), a rovněž měl dozorcí pravomoc s působností na celou autonomní správu. Autonomní orgány byly povinny bez vyzvání podávat, odborné zprávy přímo úřadu říšského protektora, či oberlandtrátům (blíže k této problematice viz. kapitola 2. 2. Oberlandtráty). Povinnost předkládat odborné zprávy se vztahovala i na normativní akty autonomních orgánů za podmínky, že jejich místní působnost přesahovala území jednoho oberlandtrátu.⁶²

Nejvyšším říšským úřadům nepřislušelo právo udělovat protektorovi přímé pokyny. Nařízení říšského ministra týkající se Protektorátu bylo možno vydat toliko po předchozí dohodě s protektorem. Ovšem v záležitostech týkajících se bezpečnostní policie, branné moci a dalších specifických oborech, byl protektor těmito nařízeními vázán bez nutnosti předchozí dohody.⁶³

⁵⁹ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-017-6., s. 40

⁶⁰ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 68

⁶¹ SEDLÁKOVÁ, Monika. *Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě* [online]. 2009 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/959/uvod/1369>

⁶² MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 16

⁶³ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 15

Postavení říšských centrál v záležitostech týkajících se Protektorátu bylo výrazně zeslabeno tím, že bylo zakázáno vysílat jejich zástupce přímo k autonomním protektorátním úřadům.⁶⁴ Při všech důležitých opatřeních musel být protektor přítomen.

Ke komunikaci s centrálními říšskými úřady při vydávání právních předpisů ve věcech organizačních, bylo zřízeno ústřední místo k provedení výnosu, které bylo zřízeno při říšském ministerstvu vnitra.⁶⁵ Bylo povinností říšského protektora této centrále zaslat všechny výnosy zásadního významu, a to před jejich zveřejněním.

Co se týče legislativní pravomoci, byla upravena nařízením ze dne 7. června 1939. Tímto právním aktem mu byla dána pravomoc libovolně měnit autonomní právo, pokud to vyžadovaly zájmy říše. Při nebezpečí z prodlení byl dokonce oprávněn vydávat právní předpisy všeho druhu.⁶⁶

Jeho postavení bylo natolik silné, že ani pokus Hermanna Göringa, jakožto zmocněnce pro čtyřletý plán,⁶⁷ vtělit do nařízení z 22. března dodatek, že *”postavení zmocněnce pro čtyřletý plán zůstává nedotčeno”*, byl neúspěšný.⁶⁸

I stranickým organizacím NSDAP bylo dle nařízení Rudolfa Hesse⁶⁹ z počátku května 1939 zdůrazňována role protektora jako jediného oprávněného k zastupování zájmů říše a přísně se zakazovaly jakékoli zásahy do arizace, utváření sociálních poměrů v Protektorátu či přímo tvorbu politické vůle v něm. Přímý styk s říšským protektorem či autonomními orgány byl rovněž zakázán.⁷⁰

⁶⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 15

⁶⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 68

⁶⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 16

⁶⁷ Charakteristickým rysem tohoto plánu byla snaha o ekonomickou soběstačnost Německa a podpora sektorů průmyslu důležitých pro zbrojení.

⁶⁸ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-017-6., s. 42

⁶⁹ Dlouholetý spolustraníček Adolfa Hitlera a jeden z jeho prvních příznivců. Později vysoký stranický funkcionář. V roce 1941 bez vědomí ostatních nacistů odletěl do Velké Británie s nadějí, že se mu podaří vyvolat mírová jednání. Byl internován a až do konce války vězněn. V Norimberském procesu byl odsouzen za své zločiny k doživotnímu trestu.

⁷⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 15

V oblasti rozhodovacích pravomocí, byla agenda protektora velice různorodá a zasahující do nejrůznějších resortů. Namátkou můžeme pro ilustraci uvést rozhodování o výši martikulárního příspěvku, tedy finančního obnosu, který odváděl Protektorát říši, výměnou za ochranu.⁷¹

Pro snadnější komunikaci a vzhledem k široké paletě pravomocí, které protektorovi náležely, bylo rozhodnuto, že úřad říšského protektora bude vybudován, jako regionální ministerstvo. Tomu též odpovídalo početní obsazení tohoto úřadu, dle dostupných pramenů víme, že tři léta po zřízení Protektorátu, v roce 1941, zde pracovalo na tisíc osob.⁷² Úřad byl rozdělen do čtyř oddělení a to správa, justice a vyučování, druhé oddělení hospodářství a finance, třetí oddělení doprava a oddělení čtvrté kulturní politika.⁷³ Z organizace těchto oddělení a jejich referátů můžeme vyvodit některé ze základních směrů, kterým okupační režim přikládal váhu. V souladu se zájmem nacistů na ekonomickou exploataci českých zemí, bylo vytvořeno zvláštní oddělení, zabývající se hospodářstvím a financemi. Dalším příkladem může být oddělení správy, justice a vyučování, jehož čtyři referáty se zabývaly rodinnou politikou a výchovou mládeže. Důvody pro tuto systematiku byly dva. Prvním byla nacistická ideologie, která přikládala rodině a mládeži velký význam a druhým byla snaha již od mládí indoktrinovat mládež ideály nacionálního socialismu.

Tento úřad byl rovněž důležitou normotvornou institucí, právě zde docházelo k tvorbě zásadních nařízení týkající se hospodářství či regulace veřejného života.

Chod úřadu do značné míry ovlivňovaly vztahy protektora Neuratha a jeho zástupce K.H. Franka. Tyto neshody se projevovaly v odlišných názorech na to, jak dosáhnout germanizace českého prostoru. V jiných ohledech, a to především při pokusech centrálních říšských úřadů zasahovat do pravomoci protektora, byli ovšem za jedno.

⁷¹ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 17

⁷² JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 72

⁷³ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 71

2. 2. Oberlandráty

Jak již bylo popsáno v předchozí kapitole, síť oberlandrátů byla vytvořena již od prvních dní německé okupace, a to jako nejnižší stupeň vojenské správy nepodřízený vojenským velitelstvím. Vzhledem k tomu, že se tato organizace osvědčila, bylo rozhodnuto o jejich ponechání ovšem v pozměněné organizační podobě týkající se jejich počtu či územního vymezení působnosti jednotlivých úřadů.

Oberlandráty lze charakterizovat jako státní správní obvody, které ovšem nebyly samosprávným tělesem. Oberlandrát zahrnoval několik okresů autonomní správy, v praxi se počet pohyboval od jednoho do šesti.⁷⁴

Věcná působnost těchto úřadů byla tedy dvojí. Jednak byly vybaveny dozorčími pravomocemi, vůči samosprávu nad občany protektorátu vykonávajícími úřady autonomní protektorátní správy. Ovšem v duchu protektorátní okupační politiky a válečných potřeb obstarávaly některou agendu týkající se českého obyvatelstva i oberlandráty. Jednalo se především o oblast pracovní služby, protiletcecké ochrany, pasů, přidělů benzínu a dalších.

Dalším významným okruhem věcné působnosti byla správa záležitostí pro německé obyvatelstvo v Protektorátu.⁷⁵ Tato správa se nevztahovala na oblast wehrmachtu, říšské pracovní služby, říšské finanční správy v oblasti cel, říšské pošty, železnice a říšské justice.⁷⁶

Postavení oberlandrátů tedy v zásadě odpovídalo postavení protektora, ovšem s mnohem menší místní působností. Bylo povinností okresního hejtmana předkládat oberlandrátům nařízení, vyhlášky, oběžníky i další důležitá nařízení určená nižším úřadům. Také usnesení okresních zastupitelstev nemohla být provedena dříve, než byl jejich obsah

⁷⁴ JANEČKOVÁ, Eva. *Státprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 85

⁷⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 21-22

⁷⁶ JANEČKOVÁ, Eva. *Státprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 85

schválen.⁷⁷ K usnadnění výkonu svých pravomocí, bylo možné k autonomním úřadům vyslat styčné úředníky.

Po skončení vojenské správy byla oberlandrátům přiznána rozhodovací pravomoc na základě nařízení o židovském majetku.⁷⁸ Mezi další činnosti úřadů patřil dohled nad zemědělstvím, výrobou, surovinami, či cenzura tisku.⁷⁹

Výkon všech těchto úkolů vyžadoval dostatečné personální zastoupení. V letech 1939 až 1940 bylo v těchto úřadech zaměstnáno na 1126 osob.⁸⁰

Organizace a pravomoci oberlandrátů se v průběhu okupace měnily. V souvislosti s jejich narůstajícími pravomocemi, bylo rozhodnuto v roce 1940 o jejich reorganizaci. Konečné územní rozčlenění, a to až do správní reformy Reinharda Heydricha, podle stavu k prvnímu říjnu 1940 vypadalo tak, že byly vytvořeny oberlandráty v následujících městech: České Budějovice, Jičín, Kladno, Klatovy, Kolín, Hradec Králové, Pardubice, Plzeň, Praha, Tábor, Brno, Jihlava, Moravská Ostrava, Olomouc a Zlín.

Na sklonku roku 1940 došlo k úpravě pravomocí a to tak, že oberlandráty měly možnost přenést část svých úkolů na okresní úřady. Důvodem pro tuto změnu bylo stále větší zahlcování oberlandrátů rozsáhlou agendou.

2. 3. Okupační úřady mimo organizaci oberlandrátů

2. 3. 1. Policejně-bezpečnostní aparát

Organizační struktura bezpečnostního aparátu byla shodná s organizací v samotném Německu, sestávala z pořádkové policie (*Ordnungspolizei*), orgány bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei*) která se skládala ze státní tajné policie (*Geheimstaatspolizei*) a kriminální policie (*Kriminalpolizei*) a bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst*).⁸¹

⁷⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 21

⁷⁸ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 77

⁷⁹ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 77

⁸⁰ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 78

⁸¹ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 24

Policejně bezpečnostní aparát byl nezávislý na úřadu říšského protektora a byl řízen přímo z říše.

2. 3. 1. 1. Jednotky pořádkové policie

Tyto jednotky byly zařazeny do organizačních sestav okupační armády a přišly na naše území přímo s ní. Jejich úkolem bylo udržování pořádku, klidu, ostraha důležitých objektů a jiné pořádkové úkoly. Často byly tyto jednotky rovněž v Protektorátu využívány gestapem a kriminální policií jako asistence při zatýkání či jako eskorta při převozu vězňů.⁸²

2. 3. 1. 2. Bezpečnostní policie

Bezpečnostní policie sestávala ze státní tajné policie a kriminální policie.

Státní tajná policie známá pod zkratkou Gestapo, byla politickou policií Třetí říše. Jejím úkolem bylo pátrání a potírání nebezpečných protiprávních činů jako například velezrada a další.⁸³ Tato složka je zřejmě nejvýraznějším představitelem represí vykonávaných na našem území za druhé světové války. Gestapo postupovalo vůči nepřítelům režimu velice bezohledně, hlavními prostředky se stala ochranná vazba (*Schutzhaft*), znamenající zatčení a následnou deportaci do koncentračního tábora, zvláštní zacházení (*Sonderbehandlung*), tedy nařízení popravky bez soudu a rovněž kolektivní odvetná opatření (*Sühnemaßnahmen*), k jejichž aplikaci se přistoupilo v případě, že nebylo možné odhalit konkrétního viníka.⁸⁴

Hlavní úřadovnou gestapa se stal později nechvalně proslulý Petschkův palác v Praze. Obecně je pro Gestapo typická bezohlednost, bestialita a využívání nejrůznějších metod psychického a fyzického teroru k vynucení výpovědi což vedlo k tzv. vlnám zatýkání kdy Gestapo postupovalo dominovým efektem po jednotlivých členech odbojových

⁸² MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 24 a násl.

⁸³ MACEK, Pavel a Lubomír UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva*. Praha: Police History, 2001. ISBN 80-86477-01-0., s. 31

⁸⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 27

organizací, neboť jen skutečně morálně a fyzicky odolní jedinci dokázali tomuto nátlaku odolat.⁸⁵

Dalším z nástrojů Gestapa v boji s odbojovými organizacemi v Protektorátu se stali tzv. konfidenti. Byli to buď lidé, kteří se dobrovolně dali do služeb Gestapa či k tomu byli přinuceni po jejich zatčení a jejich úkolem bylo pronikat do struktur odboje, což nesmírně ztěžovalo činnost těchto organizací.

Dalším organizačním útvarem bezpečnostní policie, byla policie kriminální. Jejím nejvyšším úřadem pro celé území Německé říše byl Říšský kriminálně policejní úřad.⁸⁶ Gestapo, kriminální policie a SD podléhaly veliteli bezpečnostní policie a SD při říšském protektorovi.

2. 3. 1. 3. Bezpečnostní služba

Jednalo se o zpravodajskou službu SS a NSDAP. Nedisponovala exekutivními pravomocemi. Jednou z jejích činností bylo verbování obyvatelstva z vyšších společenských kruhů, tyto poté vedlo ve své evidenci jako tzv. důvěrníky. Tito důvěrníci (*Vertrauensmänner*) poté často disponovali sítí vlastních informátorů. Důvěrníci sbírali informace ze svého oboru a okolí, které následně zahrnovali do svých hlášení.

2. 3. 2. Německá soudní soustava na území Protektorátu

V období vojenské správy působily zpočátku na území Protektorátu vojenské a zvláštní soudy. Posléze došlo k vydání třech nařízení, která upravovala jejich další organizaci, a to nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava⁸⁷, o výkonu soudní pravomoci v Protektorátu Čechy a Morava⁸⁸ a o výkonu soudnictví v občanských věcech právních.⁸⁹

⁸⁵ Jedním z mála, kteří toto dokázali, byl nadporučík Oldřich Pechal, voják a parašutista para skupiny ZINC vysazený v roce 1942 do Protektorátu, který odolal několikátýdennímu mučení i naplněným výhružkám smrti jeho rodičů, sourozenců i dalších příbuzných a byl posléze popraven nacisty, aniž by jakkoli vypovídal či spolupracoval.

⁸⁶ MACEK, Pavel a Lubomír UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva*. Praha: Police History, 2001. ISBN 80-86477-01-0., s. 32

⁸⁷ Nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze 14.4. 1939 č. 33/1939. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

⁸⁸ Nařízení výkonu soudní pravomoci v Protektorátu Čechy a Morava ze 14.4. 1939 č. 33/1939. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

⁸⁹ TAUCHEN, J., *Právní řád a publikace právních předpisů v Protektorátu Čechy a Morava*. In: Právněhistorické studie, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/revoluce/TauchenJaromir.pdf], s. 3

Postupně byla vytvořena třístupňová soustava německých soudů zahrnující soudy oberlandrátu, dva zemské soudy a 12 obvodních soudů.⁹⁰ Jak již bylo uvedeno výše, tyto soudy byly příslušné pro Němce žijící v Protektorátu.

V rámci druhého stanného práva, které bylo vyhlášeno v souvislosti s atentátem na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, byly zřízeny rovněž i výjimečné stanné soudy pro trestné činy spáchané v souvislosti s tímto atentátem. Takovým trestným činem bylo neohlášení okolností vedoucích k objasnění atentátu. Tento trestný čin byl trestán zastřelením pachatele i celé jeho rodiny a následnou konfiskací majetku.⁹¹

S tím souviselo rovněž nařízení říšského Protektora na obranu proti podporování říši nepřátelských činů z 3. července 1942, které ukládalo trest smrti tomu, kdo poskytoval pomoc či přechovával osobu nepřátelskou říši. Naplnění skutkové podstaty tohoto trestného činu se vztahovalo i na opominutí oznámení.⁹²

3. Struktura autonomní správy do nástupu Reinharda Heydricha

Plně v souladu s článkem 12 výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, který upravoval recepci dosavadního platného práva, byla převzata dosavadní struktura správního systému. Velmi brzo po okupaci českých zemí, byl rozpuštěn parlament a senát. Jakousi náhradou rozpuštěných politických stran se mělo stát Národní souručenství. Rovněž vláda, sice omezena o zrušená ministerstva národní obrany a zahraničí, a instituce prezidenta zůstaly zachovány.

⁹⁰ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 85

⁹¹ TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 78

⁹² TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 78

3. 1. Státní prezident

Vzhledem k tomu, že postavení hlavy autonomní správy bylo ve výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava upraveno velice vágně, můžeme jeho postavení a pravomoci dovozovat z “recepčního” ustanovení článku 12 výše zmíněného výnosu, a tedy z ustanovení Ústavní listiny Československé republiky.

Prezidentu republiky se věnovala hlava třetí, konkrétně ustanovení § 56 až § 69. Prezident měl být volen Národním shromážděním. Vzhledem k tomu, že se volba JUDr. Emila Háchy uskutečnila ještě za existence Česko - Slovenské republiky, byla tato volba provedena tak, jak ji předpokládala Ústava. Nezodpovězenou otázkou zůstává, jak by byl zvolen prezident nový, v případě že by tato potřeba vyvstala během války.

Prezidentem republiky mohl být zvolen pouze občan Československa, který musel splňovat i podmínku pasivního volebního práva do poslanecké sněmovny a dosáhnout věku 35 let. Aby byla volba platná, bylo zapotřebí přítomnosti nadpoloviční většiny úhrnného počtu sněmovny i senátu v čase volby a třípětinové většiny přítomných. Při situaci, kdy by nevedla ani dvojí volba ke zvolení prezidenta nového, měla se konat volba mezi dvěma kandidáty, kteří obdrželi nejvíce hlasů.

Volební období, které počínalo slavnostním složením slibu, trvalo sedm let. Nikdo, kromě prvního prezidenta Československé republiky, nemohl být zvolen dvakrát po sobě. Další ustanovení stanovovala postupy v případě, že prezident republiky nebyl z důvodu zdravotní indispozice či zaneprázdnění způsobilý vykonávat svůj úřad. Ústavodárce tuto situaci řešil za pomoci institutu náměstka prezidenta, který jej po dobu této překážky zastupoval za podmínky, že tento náměstek splňoval stejná kritéria, jako kandidát na hlavu státu a indispozice úřadujícího prezidenta byla delší než šest měsíců. Prezident republiky rovněž nesměl být členem Národního shromáždění.

Mezi úkoly prezidenta republiky můžeme namátkou uvést zastupování státu navenek, sjednávání a ratifikace mezinárodních smluv, udělování milostí, svolávání či rozpouštění Národního shromáždění i jmenování vysokoškolských profesorů. V oblasti legislativy mu náleželo právo vracet návrhy zákonů s připomínkami či je svým podpisem ztvrdovat.

Z těchto práv a povinností však po okupaci zůstal prezidentovi pouhý zlomek a na základě výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, bylo jeho postavení podřízeno osobě říšského protektora.

Charakteristickým rysem pro tento výnos byla vágnost. Jinak tomu nebylo ani v případě ustanovení týkající se hlavy autonomní správy. Článek 4 tohoto výnosu sice přiznával prezidentovi *“ochrany a čestných práv hlavy státu”* ovšem vzápětí dodával, že výkon tohoto úřadu vyžaduje *“důvěru vůdce a říšského kancléře”*. Tento článek zcela jednoznačně podřídil funkci státního prezidenta říšskému protektorovi.

Ačkoli vůči okupační správě bylo prezidentovo postavení slabé, vnitropoliticky jeho pozice vzrostla. Pro okupační režim byl Hácha v úřadu lepší variantou než fašistické bojůvky hlásící se o moc po 15. březnu. Rovněž jeho morální kredit byl u české veřejnosti poměrně vysoký. Hácha přenechal vedení politických záležitostí vládě a rovněž svého zmocnění, vyplývající pro něj z ústavního zákona č. 330/1938 Sb. umožňující vydávat dekrety s mocí ústavního zákona, téměř nevyužíval.⁹⁴ Důležitost jeho postavení podtrhovalo i to, že říšský protektor Neurath jednal výhradně s ním.

3. 1. 1. Emil Hácha

Funkce státního prezidenta Protektorátu je neodmyslitelně spjata s postavou Emila Háchy, neboť on jediný v období okupace tento úřad vykonával. Je to jedna z nejrozporupnějších postav dějin naší země první poloviny minulého století. Jeho jméno budeme marně hledat na mapách našich měst a obcí, neboť ani jedna ulice či náměstí jeho jméno nenesou. Kdo ovšem Emil Hácha byl?

Emil Hácha se narodil v Trhových Svinech dne 12. července 1872 do rodiny berního úředníka. Po studiích na pražské právnické fakultě vstoupil do služeb zemského výboru⁹⁵ a byl poté vyslán, jako jeho úřední zástupce do Vídně k tamějšímu správnímu soudu. V roce 1925 byl jmenován presidentem Nejvyššího správního soudu v Praze. Není bez zajímavosti, že mimo činnost vědeckou se Emil Hácha věnoval díky svým jazykovým znalostem rovněž překladačství. Přeložil například dílo Povídky z Indie spisovatele

⁹⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 58

⁹⁵ Výkonný orgán zemí v tehdejší Předlitavsku.

Rudyarda Kiplinga či knihu *Tři muži ve člunu* od Jerome Klapky Jerome. Rovněž byl vášnivým provozovatelem pěší turistiky a kuřákem.⁹⁶ Choť Emila Háchy zemřela již na prahu první světové války a byla to právě jeho dcera, kdo v době výkonu prezidentského úřadu zastávala funkci jakési první dámy.

Abdikace Edvarda Beneše a jeho odjezd do Velké Británie vytvořila na úřadu prezidenta republiky vakuum. Nikdo z potencionálních kandidátů neměl dostatečně velkou podporu parlamentu, aby získal ústavní většinu. V mezidobí došlo v parlamentu k vytvoření dvou politických uskupení, Strany národní jednoty a Národní strany práce, jež měla představovat konstruktivní opozici. Předsedové těchto uskupení se shodli na tom, že za současné situace je třeba zvolit kandidáta, na kterém by existovala široká shoda napříč politickým spektrem, osobnost nepolitickou, která zároveň požívá dostatečné úcty veřejnosti a má s demokratickou formou ústavnosti a práva zkušenosti.⁹⁷

Touto úvahou padla volba na osobu JUDr. Emila Háchy, toho času presidenta Nejvyššího správního soudu. S touto ideou přišel národně socialistický poslanec Otakar Klapka. K tomuto návrhu se připojil i předseda sociální demokracie Antonín Hampl a rovněž předseda Strany národní jednoty Rudolf Beran.⁹⁸ Tímto by se zdálo, že cestě Emila Háchy do úřadu prezidenta republiky již nestálo nic v cestě, problém ovšem byl v tom, že Hácha o tuto funkci nejevnil nejmenší zájem. Nakonec se Hácha podvolil a souhlasil se svou kandidaturou v zájmu národa, přesto ovšem tajně doufajíc, že nakonec k jeho zvolení nedojde.

Přesto dne 30. listopadu 1938 k jeho zvolení došlo. Po Berlínských událostech a okupaci Čech a Moravy zůstal Hácha i nadále prezidentem na základě recepce dosavadního práva.

Hácha s sebou do úřadu přivedl rovněž několik osob ze svého okolí, se kterými spolupracoval již dříve. Nejvýraznějšími byli Jiří Havelka a Josef Kliment. Zatímco v době okupace Havelka prosazoval spíše postoj obranářský vůči okupantům, Kliment naopak zastával názor, že okupací byla v podstatě obnovena svatá říše římská německého

⁹⁶ HÁJEK, Karel. *Jihočech Emil Hácha: /obraz domova, rodu a život pana státního presidenta/. V Budějovicích: Jihočeské vydavatelské a nakladatelské družstvo, [1942]., s. 59*

⁹⁷ RUBÍN, Jiří a Josef TOMĚŠ, ed. *Emil Hácha: před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*. Praha: Věrité, 2008. ISBN 978-80-87129-12-8., s. 6

⁹⁸ RUBÍN, Jiří a Josef TOMĚŠ, ed. *Emil Hácha: před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*. Praha: Věrité, 2008. ISBN 978-80-87129-12-8., s. 6

národa. Němcům bylo patrné, jak velký vliv především Havelka na prezidenta má a ve snaze Háchu izolovat byl následně Havelka v dubnu 1941 odvolán z jeho dosavadní funkce přednosta kanceláře.⁹⁹

3. 1. 2. Působení Emila Háchy jako státního prezidenta v době Protektorátu Čechy a Morava

3. 1. 2. 1. Vytvoření Národního souručenství

Vytvoření Národního souručenství je plně spjato s iniciativou prezidenta Háchy a jeho spolupracovníků. Zřízení protektorátu znamenalo, že dosavadní systém plurality politických stran, i když redukovaný pouze na dva subjekty tak jak bylo popsáno výše, je neudržitelný a bylo nezbytné najít model jiný. Již 16. března prezident Hácha při svém rozhlasovém projevu oznámil, že hodlá v brzké době učinit opatření ke sjednocení všech vrstev národa.¹⁰⁰ Tímto zamýšlel jednak sjednotit český národ a tím si před okupační správou, prezentovanou především zanedlouho nastoupivším říšským protektorem, vybudovat lepší vyjednávací pozici, jednak odstranit z boje o moc české fašisty, kteří se bezprostředně po obsazení českých zemí snažili strhnout na sebe veškerou moc v Protektorátu za pomoci nově vytvořeného Českého národního výboru.¹⁰¹ Takovým sjednocujícím prvkem se mělo stát tzv. Národní souručenství. Tato organizace se stala jediným politickým sdružením českého národa na území Protektorátu, jejíž hlavní myšlenkou bylo sjednocení národa za účelem zajištění jeho další existence a rozvoje.

Dne 21. března, z obavy, aby nedošlo ke schválení nového státoprávního uspořádání, rozpustil Hácha Poslaneckou sněmovnu a Senát. Společně s tím, prohlásil všechny do té doby působící politické strany za ilegální a došlo ke jmenování Výboru Národního souručenství, tedy vrcholného orgánu této organizace, v jehož čele stanul sám Emil Hácha.¹⁰²

⁹⁹ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 117

¹⁰⁰ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 112

¹⁰¹ Jednalo se především o tzv. vlajkaře, tedy představitele českého fašistického hnutí Vlajka a o Český národní výbor svatováclavský pod vedením bývalého legionáře, generály Radoly Gajdy.

¹⁰² SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7., s. 116

Tento padesátičlenný výbor se skládal ze čtyřiceti členů obou dosavadních stran vzniklých v éře druhé republiky, tedy Strany národní jednoty a Strany národní práce. Zbylých deset míst připadlo zástupcům fašistických stran. Zastoupení ve Výboru Národního souručenství získala Národní obec fašistická, Vlajka a Akce národní obrody.¹⁰³ Rozdělení zastoupení v tomto orgánu nebylo určováno pouze podle klíče politické příslušnosti, ale v souladu s myšlenkou vytvořit Národní Souručenství jako organizaci reprezentující celý český národ, i podle klíče sociálního postavení ve společnosti. A tak tedy v tomto výboru zasedali tři advokáti, dva profesoři, dva průmyslníci, dva lékaři, dva učitelé, jeden kněz, jeden architekt, devět státních zaměstnanců, osm soukromých úředníků, sedm obchodníků a řemeslníků, jeden soukromník a deset zemědělců.¹⁰⁴

Tento Výbor neměl zákonodárnou moc, ve vztahu k vládě měl poradní funkci a ministři byli povinni vyřizovat a přijímat veškeré jeho návrhy a o jejich realizaci informovat vládu.¹⁰⁵ Výbor či jeho členové nemohli vládu interpelovat či jí vyjádřit nedůvěru.

Dalším logickým krokem po ustavení Výboru byl nábor členů do Národního Souručenství. Členem se mohl stát bezúhonný občan hlásící se k české národnosti, po dovršení věku 21 let. Tento nábor slavil obrovský úspěch, kolem 98 % dospělého mužského obyvatelstva do této organizace vstoupilo, čímž byla zlepšena vyjednávací pozice české vlády, a především samotného prezidenta.¹⁰⁶ Rovněž na jaře 1939 byl organizován nábor do mládežnické složky Národního souručenství s obdobným úspěchem při 97 % přihlášených.¹⁰⁷

V průběhu existence Národní souručenství čelilo mnoha útokům jak ze strany fašistických stran a aktivistických kolaborantských novinářů, tak ze strany okupační moci. Cílem obou těchto táborů bylo jeho ovládnutí. V prvních měsících existence můžeme sledovat trend opoziční vůči okupační moci, který se projevoval organizováním akcí, které demonstrovaly češství. Mezi takové akce patřila například protiněmecká

¹⁰³ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7., s. 116

¹⁰⁴ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7., s. 116

¹⁰⁵ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 62

¹⁰⁶ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7., s. 116

¹⁰⁷ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 62

demonstrace na hoře Říp konaná dne 1. května 1939. Další důležitou činností prvotní fáze Národního souručenství byla podpora rodin perzekuovaných vlastenců a tzv. pořadatelské sbory, které byly přímo napojeny na odbojové sítě a účastnily se ilegální činnosti.¹⁰⁸ Neméně důležitou činností byla činnost kulturní i spolková a je rovněž nutno dodat, že všechny nefašistické noviny v Protektorátu, měly ve svém podtitulu uvedeno označení „List Národního souručenství“. Naopak od roku 1940 se zřetelně projevuje aktivismus a spolupráce s okupační mocí provázených postupným snižováním aktivity, až po jeho faktickou pasivitu v závěrečných měsících války.

3. 1. 2. 2. Emil Hácha v pozdějších letech okupace

Období Háchova prezidentství nebylo jednolitým a neměnným časovým úsekem. Můžeme od sebe v zásadě oddělit dvě období. První období vymezujeme lety 1939 až 1942 a druhé trvalo až do osvobození Československa v roce 1945.¹⁰⁹

Určujícím vlivem, který do značné míry ovlivňoval Háchovu akceschopnost či rozhodování byl jeho zdravotní a psychický stav. Hácha trpěl arteriosklerózou, tedy onemocněním, jež vzniká ukládáním tukových buněk na stěny tepny způsobující její zužování. Následkem zúžení tepny je špatný průtok krve a nedostatečné okysličování orgánů, které je poškozují. Hácha rovněž trpěl depresemi a několikrát uvažoval o sebevraždě.

První období můžeme charakterizovat zadržovací taktikou o brždění jakýchkoli snah okupační správy. Hácha v tomto období nebezpečně balancoval mezi ústupky okupační moci, jako například přání k Hitlerovým padesátým narozením v Berlíně v dubnu 1939 a mezi výtkami prezentovanými okupační správě, jako na svém prvním setkání s nově jmenovaným říšským protektorem Neurathem. Háchovo postavení bylo silné v tom, že pouze on jednal s tímto nejvyšším představitelem okupační moci. Na toto setkání přišel Hácha vybaven podkladovým materiálem, který obsahoval nespočet případů porušení výnosu o zřízení Protektorátu.¹¹⁰ Jak již bylo popsáno v předchozím výkladu, nedodržování ani vlastních právních předpisů bylo pro německou okupační

¹⁰⁸ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 124

¹⁰⁹ ADAMOVIČ, Karolína, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-8-07432-652-3, s. 460

¹¹⁰ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 133

správu typické a nutno dodat že nikoli pouze v tomto období. Hácha ještě v říjnu 1939 odmítal složit slib věrnosti do té doby, než jeho stížnosti budou vyřízeny. V dopisu adresovaném říšskému protektorovi odvážně píše: „*Nynější doba je pro složení slibu věrnosti příhodná zejména v zájmu Říše*“.¹¹¹ Po událostech z 15. listopadu, kdy se pohřeb nacisty zavražděného studenta Jana Opletala přetavil v otevřený protest proti okupační moci, se Hácha i protektorátní vláda rozhodli zůstat v úřadu, ačkoli vláda již k abdikaci rozhodnuta byla.¹¹² Toto byla první z dlouhé řady opakujících se úvah o abdikaci. Následný Háchův smířlivý projev k národu, ve kterém vyzíval ke klidu, musel být několikrát upraven tak, aby se v něm nevyskytoval přímý útok na exilovou vládu což si Hácha osobně vymínil. Na jeho naléhání bylo následně před Vánocemi 1939 propuštěno 30 vysokoškolských studentů z koncentračního tábora.¹¹³

Rok 1940 ovšem nezačal pro Emila Hácha dobře, německý bezpečnostní aparát rozkryl strukturu odbojové organizace Politické ústředí, jejímž členy byli i dva členové vlády Protektorátu, jednalo se o Dr. Feierabenda a Ing. Nečase. Oběma se podařilo uprchnout do zahraničí.¹¹⁴ Další citelné rány přinesl vývoj na mezinárodní scéně, kdy došlo k obsazení Dánska, Norska, a především k vojenské porážce Francie. Tato situace s sebou přinesla stále se zvyšující tlak ke kolaboraci.

Zlomová situace nastala ovšem počátkem roku 1941. Na jaře toho roku byl v rámci snah o izolaci prezidenta odstraněn z prezidentské kanceláře Jiří Havelka, autor mnoha podkladů, z nichž prezident čerpal na poradách s říšským protektorem a jeden z jeho nejbližších spolupracovníků, kteří s ním sdíleli jeho těžký úkol. Dr. Hubert Masařík, spolupracovník generála Eliáše ve svých pamětech vzpomíná na tuto situaci takto: „*Havelka byl nám jakousi zárukou, že při postupujícím slábnutí Háchovy vůle se nedostanou v jeho kanceláři ke slovu lidé nepevně hájící naši protiněmeckou linii. V tomto okamžiku jsme cítili, jak bylo chybné Benešovo rozhodnutí zabránit hromadné demisi na počátku roku 1941. Havelkovi bylo přímo rozkoší rozcupovávat a potírat Frankovy přípisy a příkazy; většina výkladů podaných Neurathovi a Frankovi na obranu*

¹¹¹ TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3., s. 76

¹¹² TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3., s. 78

¹¹³ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 133

¹¹⁴ RUBÍN, Jiří a Josef TOMEŠ, ed. *Emil Hácha: před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*. Praha: Věrité, 2008. ISBN 978-80-87129-12-8., s. 72

našich práv a zájmů, pocházela z jeho péra. Naše obavy se ostatně splnily. Po Havelkově odchodu už jsme neměli tu aktivní oporu v prezidentově kanceláři jako dříve.“¹¹⁵

Později, po jeho zatčení se Hácha za svého spolupracovníka přimlouval, neboť Havelkovi hrozil trest smrti a osobně se za něj zaručil. Havelka byl propuštěn do domácího vězení a později se dokonce vrátil ke svému dřívějšímu povolání u Nejvyššího správního soudu.¹¹⁶

V červenci 1941 se rovněž změnil do té doby souladný vztah mezi prezidentem Háchou a Benešem. 18. července došlo k diplomatickému uznání Benešovy exilové vlády a Benešova další spolupráce s Háchou se tedy dostala do jiného světla, a to diametrálně odlišného. Bylo reálnou možností, že další spolupráce s Háchou mohla Benešovi dokonce uškodit. Postoj Háchy se naopak opíral o zájmy obyvatelstva doma a zamezení či minimalizování jeho pronásledování a obavy o to, kdo by do úřadu nastoupil místo něj. V následujícím období se tito dva muži vzdalovali více a více. Netrvalo dlouho a došlo i na vzájemné slovní výpady, které poprvé proběhly na sklonku roku 1941.

Další velkou změnou, kterou přinesl rok 1941 se stala výměna na nejvyšším postu okupační správy Říše v Protektorátu a nástup zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, který nastoupil do svého úřadu symbolicky na den svatého Václava, dne 28. září 1941. Tímto dnem se prezident Hácha dostal na rozcestí, ostatně jako již mnohokrát předtím. Hned první den Heydrichovy vlády byl totiž zatčen premiér generál Eliáš a vyhlášen výjimečný stav. Při první schůzce s prezidentem Heydrich monologicky přednáší své prohlášení a Hácha následně žádá o lhůtu na odpověď. Je mu udělena lhůta dvou hodin na učinění osudového rozhodnutí, zda zvolí čestný odchod či setrvání ve funkci.¹¹⁷ V té době má Hácha již připravený abdikáční dopis. Po poradě s vládou se ovšem rozhodl zůstat. Prohlášení, které bylo učiněno plně prezentuje loajalitu k říši, a to jak Háchovu tak i celé vlády, text prohlášení zněl takto:

“Vaše prohlášení, které jste mi, pane zastupující říšský protektore, při své dnešní návštěvě odevzdal, jsem vzal na vědomí. V tomto prohlášení jste ocenil moji dosavadní

¹¹⁵ MASARÍK, Hubert, TOMĚŠ, Josef, ed. *V proměnách Evropy: paměti československého diplomata*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-530-8., s. 343

¹¹⁶ TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3., s. 133

¹¹⁷ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 226

*loajální spolupráci s onemocnělým panem říšským protektorem. Ujišťuji Vás, že se upřímně vynasnažím pokračovat v této loajální spolupráci také s Vámi. Totéž prohlašuji i jménem své vlády. Jsem přesvědčen, že toto mé snažení stejně jako snaha mé vlády budou korunovány plným zdarem, jestliže Vy mně všude tam, kde já či moje vláda jak v zájmu Říše, tak také v zájmu českého národa se na Vás s důležitými podněty budeme obracet, poskytnete svoji pomoc. Jsem, pane zastupující říšský protektore také přesvědčen, že se tato spolupráce bude dařit tak, aby všechny současné těžkosti, na které jste ve svém prohlášení poukázal, byly překonány.*¹¹⁸

Pro zajímavost autor přikládá abdikační dopis Emila Háchy, který měl v ten den rovněž připraven.

*„Vaše Excellence! Již delší dobu mám pocit, že následkem pokročilejšího věku, a především zdravotního stavu, který neodpovídá mým představám, nestačím požadavkům, jež na mě klade můj úřad. Jsem si vědom, že přítomná doba je příliš vážná a úřad, který zastávám, příliš zodpovědný, než aby takovou funkci mohl zastávat člověk, který již není schopen pružnosti a plného výkonu. Pod tlakem hromadících se těžkostí, které mi tyto skutečnosti stále jasněji a důrazněji kladou před oči, jsem po zralé úvaze dospěl k rozhodnutí svůj úřad státního prezidenta složit. Prosím Vaši Excelenci, aby vzala toto moje rozhodnutí na vědomí a dovoluji si přitom vyjádřiti svůj dík za poskytovanou přízeň stejně jako ujištění mé obzvláštní úcty.*¹¹⁹

O důvodech Háchova rozhodnutí můžeme jen spekulovat. Mohlo se jednat o snahu udržet se v pozici, ze které by bylo možné ještě generála Eliáše zachránit či alespoň zmírnit jeho trest¹²⁰, mohlo se jednat o obavu z ještě horších represí vůči obyvatelstvu či jeho nejbližším, pokud by se rozhodl svého úřadu se vzdát, či o prostou obavu o život svůj. Dle názoru autora se jednalo s největší pravděpodobností o kombinaci těchto výše uvedených hypotéz. Rovněž musíme uvést v potaz i obavu o jeho nejbližšího spolupracovníka Havelku, který byl zatčen o den dříve.

¹¹⁸ TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3., s. 123

¹¹⁹ TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3., s. 123

¹²⁰ Eliáš byl později odsouzen k smrti, ovšem výkon tohoto trestu odložen. Popraven byl až v důsledku represí po atentátu na Reinharda Heydricha.

Příchodem Heydricha se uzavírá první období Háchova prezidentství, v následujícím období byl izolovaný Hácha schopný stále hůře vzdorovat tlaku okupantů a jak již bylo uvedeno výše, tak na sklonku roku 1941 došlo rovněž ke zhoršení vztahů s prezidentem Benešem. Důkazem toho, že se Hácha postupem času dostával stále více do vleku okupační moci je nedůstojný akt odevzdání klíče od českých korunovačních klenotů. Asi měsíc poté, dne 17. prosince 1941 Hácha poprvé zdraví nacistickým pozdravem zdvižením ruky, což okamžitě kvitovali čeští aktivističtí novináři.¹²¹ Následovala reorganizace protektorátní vlády, do které byl jmenován Emanuel Moravec, symbol kolaborace s nacistickým režimem, který dohlížel na ostatní ministry i samotného Háchu.

Dalším zlomovým okamžikem dějin Protektorátu se stal atentát na Reinharda Heydricha, provedený vojáky vysazenými z Velké Británie.¹²² Pod tíhou všudypřítomného strachu, poprav a represí druhého stanného práva se Hácha nechává strhnout k propagandistickým akcím ve prospěch nacistů.

Klíčovou osobou těchto akcí dalších týdnů byl vedoucí politického a kulturního oddělení na úřadu říšského protektora Martin Paul Wolf. Tento příslušník SS a SD vytvořil koncepci propagandistických akcí jejichž cílem bylo odsoudit atentát a exilovou vládu. Tyto akce měli samotní Němci organizovat a řídit, ovšem neměli být vidět. Základní ideou mělo být vytvoření zdánlivé spontánnosti shromáždění, rozhlasových projevů, vyjádření do tištěných médií, a to jak protektorátního prezidenta a vlády, tak i veřejně známých osobností. Postupovalo se podle předem připravených scénářů. Vrcholem těchto propagandistických akcí bylo shromáždění na pražském Václavském náměstí 3. července 1942. Tohoto shromáždění se zúčastnilo na 200 tisíc osob. Dnes z dochovaných pramenů a svědectví víme, že nešlo o účast dobrovolnou, ale často vynucenou. Tuto skutečnost dokládají kromě jiného i volné široké chodníky po obou stranách náměstí na dobových fotografiích, které ani v nejmenším nepřipomínají spontánní shromáždění občanů. Této manifestace se účastnil i prezident Emil Hácha.

¹²¹ RUBÍN, Jiří a Josef TOMEŠ, ed. *Emil Hácha: před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*. Praha: Věrité, 2008. ISBN 978-80-87129-12-8., s. 76

¹²² Sami parašutisté byli instruováni důstojníky SOE, aby na místě zanechali britskou stopu, tou se stal samopal Sten, který na místě zanechal Josef Gabčík. Ohledně samotného provedení atentátu existuje dodnes několik nevyjasněných otázek. Jedna z nich se týká účastníků této akce, s jistotou víme pouze o Janu Kubišovi a Josefu Gabčíkovi.

Háchův rozhlasový projev koncipovaný Emanuelem Moravcem, ze dne 30. května 1942, tedy tři dny po atentátu, dokládá plnou proměnu v chování tohoto nemocného muže, izolovaného od spolupracovníků prosazujících odpor vůči okupačnímu režimu a obklopeného kolaboranty a zuřivými, neustále hrozícími nacisty. Namátkou autor uvádí několik výroků z tohoto projevu: „*ti co nebudou dbát pokynů české zákonné vlády v naší zemi, ti budou zcela zaslouženě potrestáni, tito Češi, se vyloučili z české pospolitosti*“, „*tento stav, zavinila politika Dr. Beneše, který vždy stavěl zájmy demokraticko - židovského kapitalismu, před potřeby naší národní budoucnosti*“, „*jestliže dnes prohlásím lžiprezidenta Beneše jako veřejného nepřítele českého národa číslo jedna, zjišťuji jen skutečnost, kdyby nebylo štvání pana Beneše, jeho lidí v cizině a jeho tajných přísluhovačů v našich zemích, naše vlast, by byla nejpožehnanější a nejklidnější končinou v Evropě*“.¹²³

Manifest státního prezidenta, který byl předčítán na manifestačním shromáždění v Táboře či v Národním divadle rovněž nekoncipoval sám prezident, pouze jej schválil.¹²⁴ Hácha se také musel účastnit smutečních obřadů po úmrtí Heydricha¹²⁵ včetně účasti na smutečním aktu v Berlíně.¹²⁶

Po období tzv. Heydrichiády se zdravotní stav Emila Háchy dramaticky zhoršil. Uchýlil se na lánský zámek a do Prahy jezdil čím dál méně. Zhoršující se zdravotní stav limitoval prezidentovu schopnost se aktivně účastnit veřejného života a odolávat tlaku nacistů. Činnost prezidenta byla pod významným vlivem dvou jeho spolupracovníků z prezidentské kanceláře, a to doc. Josefem Klimentem, referentem kanceláře a Dr. Augustinem Popelkou, který byl jejím přednostou. Tito v podstatě koncipovali veškerou Háchovu korespondenci a rovněž jeho politickou závěť z 18. září 1943. Tento politický testament, vytvořený na objednávku nacistů z obav před zhoršujícím se

¹²³ Projev Emila Háchy zde dne 30. 05. 1942. In: Youtube [online]. 26.06.2020 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=4dHCGBqYSIc>. Kanál uživatele Reskator Reskator.

¹²⁴ TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3., s. 156

¹²⁵ Příčina smrti Reinharda Heydricha dodnes není známa. Lékaři byly podle dochovaných pramenů vyvráceny všechny dosavadní teorie jeho úmrtí a ani dle pitevního protokolu příčinu smrti nelze přesně určit.

Háchovo zdravotním stavem, určoval jako jeho politické nástupce Jaroslava Krejčího, tehdejšího předsedu vlády a Adolfa Hrubého, ministra zemědělství.¹²⁷

I v tomto těžkém období se ovšem podařilo za pomoci intervencí zachránit část studentů reálného gymnázia a vyšší průmyslové školy v Roudnici, zatčených v období Heydrichiády a odvezených do Osvětimi. Mělo se jednat o 12 dívek a 18 chlapců.¹²⁸

Poválečný Národní soud došel k přesvědčení, že od druhé poloviny roku 1943 nebyl Hácha trestně odpovědný a „*nebyl si vědom svého jednání a počínání*“. Skutečnost, že Háchův zdravotní stav se rapidně horšil dokládají i soudobé prameny.

Prvním z mnoha je náhled do psychického stavu Emila Háchy tohoto období poskytnutý záznamem K.H. Franka o rozhovoru s Háchou, týkající se případného nasazení vládního vojska na frontě z počátku roku 1943. Frank píše, že v průběhu jejich vzájemného rozhovoru se mu Hácha třikrát zmínil o úmyslu ukončit svůj život.¹²⁹ Rovněž svědectví nejbližšího okolí o stavu Emila Háchy plně potvrzují stanovisko Národního soudu. Emil Sobota ve svých zápiscích dokumentuje výpověď osobního sekretáře Karla Štrupa takto „*Onehdy jsem četl z brožury o výpovědích zajatců ze Svobodovy brigády v bitvě u Sokolova dopis prezidenta Beneše, vyjadřující dík plukovníkovi Svobodovi. Předtím jsem mu vyložil oč jde. Když jsem dočetl, Hácha povídá: ‚A to mám podepsat?‘*“¹³⁰ další svědectví přináší osobní tajemník František Škravan „*V roce 1943 byl jeho stav animální. Nemohla mu býti přičítána zodpovědnost za jeho činy, tak by podepsal, co se mu k podpisu předložilo, nechápal obsah projevů, osobně jsem se snažil ho upozorniti na nehoráznost některých věcí. Jeho duševní stav byl vlnovitý, chvílemi se zlepšil, chvílemi se zhoršoval.*“¹³¹

Těsně po skončení druhé světové války, byl Hácha zatčen a převezen do pankrácké vězeňské nemocnice. Zde dne 27. června 1945 zemřel. Pohřeb se konal pouze za účasti dcery a jejího bývalého manžela, neboť nikdo jiný kromě nejbližších příbuzných být přítomen nesměl, byl stanoven i čas pohřbu, a to v brzkých dopoledních hodinách.

¹²⁷ ADAMOVÁ, Karolina, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. Velké dějiny země Koruny české. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-8-07432-652-3, s. 460

¹²⁸ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 312

¹²⁹ TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3., s. 167

¹³⁰ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 333

¹³¹ PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8., s. 333

Nebylo možné ani úmrtí Háchy zveřejnit, a dokonce nesmělo být jeho jméno uvedeno ani na rodinné hrobce. Tak skončil život třetího Československého a protektorátního prezidenta.

Emil Hácha je bezesporu rozporuplnou postavou protektorátní historie. Emila Háchu těžko může autor soudit dnes, s odstupem času, generačním odstupem a také proto, že třicátník může těžko soudit člověka na sklonku života, kterého ovšem v těchto posledních letech čeká nejen předem prohraný boj se zákeřnou nemocí, ale jeho snad nejtěžší životní zkouška. Nelze soudit člověka, který zůstal izolovaný od svých spolupracovníků, kteří mu byli oporou v jeho odporu vůči okupantům, obklopeného našeptávači a manipulátory. Nesporné jsou jeho snahy o zmírnění nejhorších následků okupace a stejně tak nesporné jsou jeho kolaborační aktivity. Jediné, co lze nyní učinit, je touto cestou symbolicky poděkovat Emilu Háchovi za jeho aktivitu i za jeho intervence, které zachránily několik desítek lidských životů.

3. 2. Protektorátní vláda

Protektorátní vláda byla dalším klíčovým autonomním orgánem, který vytvářel fasádu autonomie v období okupace. Jak již bylo uvedeno v případě prezidenta, po 15. březnu došlo k recepci dosavadního práva jako celku, a tedy i Ústavní listiny. Rovněž byla zachována zákonodárná i ústavodárná pravomoc vlády, která jí náležela na základě zmocňovacího zákona. Vzhledem k tomu, že tzv. zmocňovací zákon přiznával zákonodárnou pravomoc vládě pouze na dva roky, byla následně tato pravomoc přiznána již říšským protektorem a nikoli autonomní cestou. Pravidlo, že členy vlády jmenuje i odvolává prezident zůstalo formálně zachováno i v době války. Členy protektorátní vlády ovšem musel v jejich funkci potvrdit říšský protektor a měl právo své potvrzení kdykoli odvolat na základě článku 5 výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Tímto se vláda dostala plně pod jeho vliv.¹³²

Vláda byla zejména povinna zasílat úřadu říšského protektora protokoly ze svého jednání a Úřadem byly kontrolovány i důležité právní předpisy jednotlivých ministerstev.

¹³² ADAMOVIČ, Karolína, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. Velké dějiny zemí Koruny české. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-8-07432-652-3, s. 460

Opatření vlády rovněž podléhala námitkám říšského protektora, pokud podle jeho názoru, mohla odporovat zájmům říše. Pokud by byly tyto námitky podány, musela vláda upustit od vyhlášení zákonů, nařízení nebo jiných právních předpisů. Pokud by nastalo nebezpečí z prodlení, byl oprávněn vydat nařízení sám.

Ve vládě se koncentrovala moc výkonná, vládní i ústavodárná a tento orgán se stal „*jakýmsi hybným centrem veškeré legislativy i administrativy*“.¹³³ Jak již bylo uvedeno ve dřívějším výkladu, vláda, navzdory prvotním úvahám, nepodléhala kontrole Výboru Národního souručenství. Všechna důležitá rozhodnutí přijímala vláda ve sboru a její členové byli rozhodnutí kolegia vázáni.

Namísto dřívějšího předsednictva vlády, bylo vytvořeno předsednictvo ministerské rady, jenž se stalo jakousi obdobou správního orgánu. Jemu byly podřízeny dva důležité centrální správní úřady. Byly jím Ústřední úřad statistický a Nejvyšší úřad cenový.

Ústřední úřad statistický navazoval na činnost předválečného Státního úřadu statistického. Jeho činnost byla ovlivněna, stejně jako dění v celé společnosti, potřebám války a jeho hlavní náplní se tedy stalo zpracovávání statistických údajů týkajících se hospodářství. Jednotlivé hospodářské a tržové svazy (k problematice hospodářských a tržových svazů blíže kapitoly 3. 2. 3. 2. a 3. 2. 3. 3.) byly zaplavovány množstvím rozličných dotazníků. V období okupace byla řada jeho zaměstnanců perzekuována, což nebyl rozhodně jev ojedinělý.¹³⁴

Nejvyšší úřad cenový byl zřízen vládním nařízením z 10. května 1939. Jeho úkolem bylo „*tvoření cen a úkonů všeho druhu*“.¹³⁵ Tento úřad rovněž mohl provádět kontroly a žádat písemná či ústní vyjádření k dotazovaným skutečnostem, nahlížet do obchodních i hospodářských knih a podobně.

¹³³ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 34

¹³⁴ AUTOR NEZNÁMÝ, Český statistický úřad: Století statistiky [online]. [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/vyroci/>

¹³⁵ Vládní nařízení ze dne 10.5. 1942 č. 121/1939 Sb. z. a n. o zřízení nejvyššího úřadu cenového. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Docházelo k čistkám na jednotlivých ministerstvech, kde byly osoby nepřátelské k novému zřízení propouštěny či zatýkány gestapem. Od veřejných zaměstnanců byla vyžadována znalost němčiny.

3. 2. 1. Struktura ministerstev protektorátní vlády

Struktura vlády se vzhledem k charakteru Protektorátu, jak byl popsán výše, od vlády druhé republiky změnila. Již 27. dubna 1939 došlo ke zrušení ministerstva zahraničních věcí a ministerstva národní obrany.¹³⁶ Složení vlády bylo tedy následující: prezidium ministerské rady, ministerstva vnitra, financí, školství a národní osvěty, spravedlnosti, průmyslu obchodu a živností, dopravy, veřejných prací, zemědělství a sociální a zdravotní správy.

3. 2. 2. 1. Zrušení ministerstva národní obrany a ministerstva zahraničí

Charakter státního útvaru, jež vznikl výnosem o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, kterému byla upřena mezinárodněprávní subjektivita a samotné zrušení ministerstva zahraničí vylučovalo další existenci zastupitelských úřadů. Zastupitelské úřady měly povinnost předat tyto do rukou Němců. Přes velký tlak okupační správy zůstalo z osmdesáti úřadů nepředána celá čtvrtina z nich.¹³⁷

Článek 6 výnosu předpokládal ustanovení tzv. vyslance Protektorátu v Berlíně. Ovšem tento zástupce se neměl stát členem diplomatického sboru a byl mu zakázán přímý kontakt s centrálními říšskými úřady. Později bylo dokonce znemožněno prezidentu Háchovi se jeho prostřednictvím obracet na Adolfa Hitlera a tímto tato funkce ztratila svůj smysl.¹³⁸

Podobný osud jako ministerstvo zahraničí potkal, jak již bylo naznačeno výše, i ministerstvo národní obrany. Německo si nemohlo dovolit, už pouze z důvodů zeměpisných a rovněž i ekonomických, aby na tomto území působila větší autonomní ozbrojená složka vybavená těžkými zbraněmi a již od počátku okupace bylo započato

¹³⁶ ČECHÁK, Vladimír. *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945-2004)*. Praha: Eupress, 2004. ISBN 80-86754-22-7., s. 11

¹³⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 60

¹³⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 60

s likvidací Československé armády.¹³⁹ Ministerstvo národní obrany, v té době ještě fungující, se snažilo nalézat zaměstnání pro propuštěné vojáky z povolání či délesloužící. Dělo se tedy například, že z většiny spojařů bývalé armády, se stali zaměstnanci pošty. Od srpna 1939 bylo zakázáno nošení československých stejnokrojů.¹⁴⁰

Kořist, kterou Německo mírovou okupací českých zemí získalo, byla obrovská. Předválečné Československo, které ve třicátých letech v důsledku zhoršující se bezpečnostní situace výrazně zbrojilo, shromáždilo rozsáhlý vojenský materiál. Naplno se projevila špatnost politiky appeasementu a rozhodnutí z podzimu 1938, neboť německá branná moc bez váhání tento materiál, především bojovou techniku a ruční palné zbraně, využila při své další agresi.¹⁴¹

Jako složka autonomní branné moci mělo působit tzv. vládní vojsko. Veškeré záležitosti týkající se jeho organizace, výzbroje, počtu či nasazení ovšem podléhaly německým orgánům, a to konkrétně vrchnímu zmocněnci říšské branné moci v Protektorátu. Početní stav této složky byl omezen na sedm tisíc mužů. V rámci personálního obsazení důstojnických postů při organizaci vládního vojska, byla dávana přednost bývalým důstojníkům rakousko-uherské armády před legionáři.¹⁴²

Velitelem vládního vojska byl státní prezident, přičemž správní záležitosti náležely do kompetence předsedy vlády.¹⁴³ Řídícím orgánem byl generální inspektorát vedený generálem Jaroslavem Emingerem, který se ujal velení na žádost generála Eliáše.¹⁴⁴

Ze strany okupační moci nebyla podniknuta žádná snaha o jeho bojové nasazení, naopak ze strany českých kolaborantů, zejména Emanuela Moravce byla tato možnost několikrát nadnesena. Ovšem Hitler byl pro to aby „žádný Čech nebojoval proti nepřátelům říše

¹³⁹ Rovněž ztratila vytvořením celní unie z Říši smysl existence Finanční stráže, podléhající ministerstvu vnitra.

¹⁴⁰ TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 48

¹⁴¹ Tanky z českých továren byla vybavena například obrněná divize Erwina Rommela při tažení ve Francii.

¹⁴² TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 49

¹⁴³ Vládní nařízení ze dne 25.7. 1939 č. 216/1939 Sb. z. a n. jímž se zřizuje vládní vojsko Protektorátu Čechy a Morava. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

¹⁴⁴ TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 50

se zbrání v ruce“.¹⁴⁵ Co tedy bylo účelem vládního vojska? Na tuto otázku odpovídá ustanovení § 1 odst. 2 vládního nařízení č. 216/1939 Sb. které uvádí, že úkolem je „*spolupůsobení při udržování vnitřní bezpečnosti a pořádku*“. Toto vágní vymezení úkolů bylo konkretizováno samotným velitelem vládního vojska generálem Emmingerem v prvním čísle magazínu Vládní vojsko¹⁴⁶ a to takto: „*spolupůsobení při udržování pořádku a bezpečnosti, zasahování při pohromách ohrožujících život a majetek a vojenské úkoly reprezentační*.“¹⁴⁷ Díky poslednímu zmíněnému úkolu vládního vojska se v době války zažil v lidové mluvě pro tento útvar název „*Háchovi melody boys*“. Těmto úkolům měla odpovídat i výzbroj, která byla pouze lehká a z vyrazených zásob po rakouskou-uherské armádě.

Kromě výše zmíněných úkolů reprezentačních, byla hlavním úkolem vládního vojska ozbrojená asistence, hlídková činnost na tratích či pomocné asistence spočívající v odstraňování ledů, boj proti povodním či pomoc při zemědělských pracích a haváriích.¹⁴⁸ Za zmínku stojí, že při odstraňování ledu, muselo vládní vojsko spolupracovat s ženijními jednotkami okupačních sil, neboť sami vlastními trhavinami disponovat nesměli.

V roce 1944 došlo k nasazení vládního vojska mimo Protektorát, a to konkrétně v oblasti severní Itálie. Zde se naplno projevilo, jak nízká byla loajalita většiny jeho příslušníků k německému velení. Počet dezercí byl natolik alarmující, že ze strany Němců bylo vyhrožováno postihem vůči příbuzným. Příslušníci vládního vojska, se se svojí pověstnou českou důvtipností poté uchýlili k praktikování fingovaných únosů partyzány. Následně bylo vládní vojsko odzbrojeno a přesunuto, již jako pracovní síla na stavbu opevnění v pádské nížině. Při nasazení v severní Itálii se k partyzánským skupinám přidalo 687

¹⁴⁵ FRANK, Karl Hermann. *Zpověď K.H. Franka podle vlastních výpovědí v době vazby u krajského soudu trestního na Pankráci*. Praha: Cíl, 1946. s. 141

¹⁴⁶ Vládní vojsko bylo obdobou periodika Naše vojsko předválečné Československé armády. Vládní vojsko ovšem, tak jako všechna ostatní periodika v Protektorátu podléhalo cenzuře.

¹⁴⁷ Vládní vojsko. Praha: Generální inspektorát vládního vojska Protektorátu Čechy a Morava, 1940-1945, 1-6. ISSN 1804-9214.

¹⁴⁸ TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 54

osob.¹⁴⁹ Rovněž nasazení vládního vojska v Itálii se zapsalo nesmazatelně do lidové mluvy rčením „*být platný jako vládní vojsko v Itálii*“.

V květnových dnech roku 1945 se příslušníci vládního vojska aktivně účastnili pražského povstání, především boje o klíčový rozhlas. V tom samém roce došlo k jeho zrušení. Odpor proti okupantům se ovšem netýkal pouze závěru války či nasazení v Itálii, jak dokládá zpráva vládního vojska bylo 269 poddůstojníků nebo rotmistrů a 65 důstojníků za svůj nepřátelský postoj z této organizace vyloučeno a v mnohých případech vězněno. Z důvodu sabotáží bylo Němci uvězněno 29 vojáků, z toho 8 odsouzeno k trestu smrti a na 30 důstojníků skončilo v koncentračních táborech, kde byl následně jeden popraven a dalších pět zemřelo.¹⁵⁰

3. 2. 3. 2. Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností

Po začátku druhé světové války zesílil tlak okupantů na plné začlenění hospodářství protektorátu do německého válečného úsilí, tzv. *Grossraumwirtschaft*. Postavení veřejné správy bylo v tomto ohledu podřízené zájmům říše reprezentovaných jednak centrálními říšskými úřady, zmocněncem pro čtyřletý plán a také říšskému ministerstvu hospodářství prostřednictvím jejich pověřenců. Zároveň byly podřízeny říšskému protektorovi a jemu podléhajícím orgánům jako například Ústředně pro veřejné zakázky, Úřadovně pro uhelné hospodářství, vedoucímu zbrojení a podobně.¹⁵¹

Nositeli těchto opatření se stala především ministerstva, a to konkrétně ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, ministerstvo zemědělství, ministerstvo sociální a zdravotní správy a nově zřízený Nejvyšší cenový úřad.

Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností bylo na podkladě vládního nařízení č. 150/1939 Sb. zmocněno k tomu, aby určovalo nákup, rozdělování, uskladnění, odbyt, a spotřebu zboží. Tímto nařízením bylo rovněž ministerstvu umožněna kontrola distribuce a zpracování surovin. Za účelem kontroly ustanovení tohoto nařízení i dalších

¹⁴⁹ TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 60

¹⁵⁰ TAUCHEN, Jaromír (člen autor. kol.). *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin (vybrané problémy)*. Brno, The European Society for History of Law, 2010, 139 s., ISBN 978-80-904522-0-6, s. 61

¹⁵¹ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 62

nařízeních s ním souvisejících či vydávání devisových osvědčení byla zřízena dozorčí úřadovna.¹⁵²

Vládním nařízením č. 168/1939 Sb. byl ministr průmyslu, obchodu a živností zmocněn k tomu, aby zřizoval hospodářské svazy na území Protektorátu.¹⁵³ Tyto svazy, které byly svou povahou veřejnoprávními korporacemi, byly oprávněny řídit výrobu a odbyt v jednotlivých odvětvích činnosti a byly budovány na principu povinné účasti a subordinaci.¹⁵⁴

Dominantní postavení mezi těmito svazy měl Ústřední svaz průmyslu, který určoval výrobním podnikům objem produkce a její sortiment, dále přiděloval suroviny, palivo, rozhodoval o organizaci či převodech výrobních prostředků. V souvislosti se zahájením války byla také prosazována nucená kartelizace podniků.¹⁵⁵

3. 2. 3. 3. Ministerstvo zemědělství

Ministerstvo zemědělství se stalo klíčovým nástrojem při tvorbě direktivně řízeného válečného hospodářství v oblasti zemědělství. V září 1939 byly zřízeny tzv. tržní svazy, jež byly organizace založené na povinném členském principu, jejichž úkolem byla regulace hospodaření s určitým okruhem zemědělských produktů. Svaz byl právnickou osobou veřejného práva zřizovanou vládními nařízeními. Jeho stanovy byly stanovovány vyhláškou ministra zemědělství či vládním nařízením. Každý, kdo přicházel do styku s určitým produktem od prvovýroby až do předání spotřebiteli, podléhal povinnosti, se do takového svazu přihlásit. Těchto svazů vzniklo osm, a to: Svaz pro dobytek, Svaz pro maso a ryby, Svaz pro mléko a tuky, Svaz pro brambory a škrob, Svaz pro řepu a cukr a Svaz pro hospodaření obilím.

¹⁵² Vládní nařízení ze dne 23.6. 1939 č. 150/1939 Sb. z. a n. o zřízení dozorčí úřadovny při ministerstvu průmyslu, obchodu a živností. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

¹⁵³ Vládní nařízení ze dne 23.6. 1939 č. 168/1939 Sb. z. a n. o organické výstavbě hospodářství. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

¹⁵⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 39

¹⁵⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 39

Jedním z těchto nově vytvořených svazů byl Českomoravský svaz pro hospodaření obilím (dále jen jako ČMSHO). Hlavním úkolem tohoto svazu bylo pečovat o výživu obyvatelstva a o zásobování držitelů užitkového zvířectva krmivem a vykonávat dozor nad činnostmi okresních úřadů v rozsahu předpisů vydaných ministerstvem zemědělství. ČMSHO byl oprávněn k tomu, aby prováděl inspekce budov, zařízení a hospodaření, rovněž měl oprávnění udělovat pokuty až do výše jednoho milionu korun.¹⁵⁶

Zemědělci rovněž podléhali dodávkové povinnosti ze své produkce pod sankcí za nesplnění. Snahou o přesnou evidenci zemědělské výroby bylo zavedení statkového archu, jež byl podrobným přehledem o zemědělském závodu. Statkový arch byl rozsáhlý tiskopis o šesti stranách, který obsahoval na tři desítky tabulek s podrobným popisem zemědělce, jeho rodinných příslušníků případně také i zaměstnanců a údaje o pěstovaných plodinách či živočišné výrobě. Tento arch byl obligatorně veden u místě příslušných okresních úřadů v případě hospodářství, které svojí rozlohou převyšovaly rozlohu pěti hektarů. V případě menších hospodářství existovala možnost evidence ve statkovém výkazu, který byl zjednodušenou formou statkového archu. Později došlo k zavedení Pomocných knížek, které představovaly ještě podrobnější formu evidence zemědělců, která se vztahovala na všechny hospodáře, bez rozdílu velikosti obhospodařované půdy.¹⁵⁷

V letech vlády generála Eliáše etablovala odbojová buňka vládního komisaře Svazu pro řepu a cukr Dr. Otakara Frankenbergera. Tento navenek přísný a loajální úředník, se ovšem všemožně snažil omezovat dodávky okupantům, sabotovat jejich nařízení a byl za svou činnost v době prvního stanného práva nacisty popraven.¹⁵⁸ Celkem bylo na ministerstvu zemědělství za nacistické okupace 45 zaměstnanců popraveno či umučeno, 123 bylo vězněno a 170 suspendováno.¹⁵⁹

¹⁵⁶ JAŠKOVÁ, Eva. *Svaz pro hospodaření obilím, Praha* [online]. 2009 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/959/uvod/1369>

¹⁵⁷ ŠTOLLEOVÁ, Barbora. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. V Praze: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2243-9., s.110

¹⁵⁸ Biografický slovník českých zemí 18. Biografický slovník [online]. 2015 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/FRANKENBERGER_Otakar_18.12.1884-10.10.1941

¹⁵⁹ *Heydrich: konečné řešení*. 15. díl. Venkov zachraňuje Prahu [epizoda televizního seriálu]. ČT1., 11.3.2021

3. 2. 3. 4. Ministerstvo veřejných prací

Ministerstvo veřejných prací navazovalo po vzniku Československa na činnost svého dřívějšího rakousko-uherského předchůdce. Agendou tohoto ministerstva byly technická odvětví státní správy, tedy stavba státních administrativních budov, silnic, mostů, vodních staveb a dalších. Další významnou agendou byla činnost dozorní. Ministerstvu veřejných prací byly podřízeny některé správní úřady a ústavy, namátkou autor uvádí například báňská hejtmanství, Československý plavební úřad či Komise pro kanalizování řek Vltavy a Labe v Čechách.¹⁶⁰

K zásahu do agendy tohoto ministerstva došlo již za druhé republiky, kdy došlo přenesení působnosti v oblasti podpory stavebního ruchu na ministerstvo sociální a zdravotní správy.¹⁶¹

Následně bylo ministerstvo nařízením protektorátní vlády ze dne 15. ledna 1942¹⁶² zrušeno. Jeho agenda přešla na ministerstva vnitra, hospodářství a práce a ministerstvo dopravy a techniky.¹⁶³

3. 2. 3. 5. Ministerstvo dopravy

Ministerstvo dopravy vzniklo sloučením dřívějšího ministerstva železnic s ministerstvem pošt a telegrafů v listopadu 1938. Aktivita ministerstva dopravy v prvních měsících byla soustředěna na rozdělení železničního vozového parku mezi těmi vozy, které měly zůstat v Čechách a na Moravě a mezi vozidly, která měly být poslány na Slovensko. Jako nástupce Československých státních drah byly zřízeny Protektorátní dráhy Čech a Moravy. Za povšimnutí stojí úmyslné vynechání slova „státní“ při tvorbě názvu tohoto podniku. Protektorátní dráhy byly řízeny generálním ředitelstvím a podléhaly ministerstvu dopravy.¹⁶⁴

¹⁶⁰ PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Praha: Sekce archivní správy ministerstva vnitra ČR, 1997. Průvodce po státních archivech. ISBN 80-901358-6-2., s. 279

¹⁶¹ Vládní nařízení ze dne 20.1. 1939 č. 3/1939 Sb.II z. a n. kterým se přenáší působnost ministerstva veřejných prací a zemských úřadů v oboru přímé podpory stavebního ruchu na ministerstvo sociální a zdravotní správy In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

¹⁶² Vládní nařízení ze dne 15.1. 1942 č. 14/1942 Sb. z. a n. o nové organizaci některých ústředních úřadů. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

¹⁶³ PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Praha: Sekce archivní správy ministerstva vnitra ČR, 1997. Průvodce po státních archivech. ISBN 80-901358-6-2., s. 279

¹⁶⁴ SCHREIER, Pavel. *Naše dráhy ve 20. století: pohledy do železniční historie*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2312-2.89

Germanizační jazyková opatření se dotkla i provozu na dráze, již od prvních měsíců okupace se místa nacházející se v říši být hlášena pouze v německém jazyce.¹⁶⁵

Agendu ministerstva dopravy převzalo později ministerstvo dopravy a techniky v roce 1942, čímž bylo ministerstvo dopravy zrušeno.

3. 2. 3. 6. Ministerstvo financí

V prvních měsících okupace zůstala agenda ministerstva financí v podstatě neměnná se stavem z druhé republiky. Okupační moc dokonce v tomto období přiznala Protektorátu částečnou mezinárodněprávní subjektivitu, pokud se jednalo o převzetí československého státního dluhu.

Velkou změnou se stalo zavedení celní unie s Říši v roce 1940. Tímto byla převedena agenda cel, spotřebních daní a monopolů do správy Říše a došlo ke zrušení Finanční stráže, jejíž další existence se stala bezpředmětnou. V souvislosti se vznikem celní unie došlo k zavedení souběžné platnosti jak koruny, tak říšské marky spolu s určením poměru těchto dvou měn, a to deset korun ku jedné říšské marce.¹⁶⁶

Povinností Protektorátu bylo odvádět Říši tzv. martikulární příspěvek, za vojenskou ochranu, kterou mu říše poskytovala. Díky ministru Josefu Kalfusovi, který uměle vytvářel platbám překážky se podařilo větší část tohoto poplatku do konce druhé světové války nezaplatit.¹⁶⁷

K realizaci platebních transakcí mezi říší a Protektorátem složil tzv. žirový účet zřízený mezi Národní bankou a Reichsbank. Na tomto účtu byly vedeny platby z Protektorátu do říše a naopak. Téměř neexistující import zboží do Protektorátu z říše znamenal, že na konci okupace bylo na tomto účtu značné saldo ve prospěch Protektorátu, které ovšem nebylo nikdy uhrazeno.¹⁶⁸

¹⁶⁵ SCHREIER, Pavel. *Naše dráhy ve 20. století: pohledy do železniční historie*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2312-2.89

¹⁶⁶ BONĚK, Václav, Jan KREJČÍ, Jiří KROUPA a Jan PAVEL. HISTORIE Ministerstva financí [online]. 2005, , 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/2005-08-17_Publikace-Historie-MF-1918-2004-komplet-v02_verze02.pdf, s. 36

¹⁶⁷ BONĚK, Václav, Jan KREJČÍ, Jiří KROUPA a Jan PAVEL. HISTORIE Ministerstva financí [online]. 2005, , 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/2005-08-17_Publikace-Historie-MF-1918-2004-komplet-v02_verze02.pdf, s. 37

¹⁶⁸ BONĚK, Václav, Jan KREJČÍ, Jiří KROUPA a Jan PAVEL. HISTORIE Ministerstva financí [online]. 2005, , 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/2005-08-17_Publikace-Historie-MF-1918-2004-komplet-v02_verze02.pdf, s. 37

Protektorátní státní rozpočet schvaloval jak státní prezident Emil Hácha, tak říšský protektor. Z tohoto rozpočtu byly rovněž financovány německé okupační orgány.¹⁶⁹

V prvních letech okupace se dařilo z rozpočtu ministerstva financí podporovat vlastenecky zaměřené kulturní aktivity či rodiny perzekuovaných osob, neboť v tomto období neměli Němci dostatek erudovaných úředníků, které by mohli na ministerstvo financí dosadit, tak jak tomu bylo u jiných rezortů.¹⁷⁰

3. 2. 3. 7. Ministerstvo školství a národní osvěty

Zde můžeme agendu ministerstva rozdělit na dvě klíčové oblasti, přičemž v obou z nich byl patrný silný vliv okupační správy, a to školství a kultura.

V oblasti kultury, propagandy i cenzury se značně angažovalo kulturní oddělení Úřadu říšského protektora. V dobových filmech, časopisech či plakátech můžeme vidět spokojené a klidné scénérie, kde nic nenasvědčuje tomu, že se svět nachází ve světové válce. To vše bylo součástí snahy o vytvoření iluze klidného Protektorátu oplývajícího hojností potravin, kde čeští občané nejsou nijak dotčeni válkou a za to mohou být vděční právě říši, která je chrání. Dobová propaganda rovněž přejímala nacistickou terminologii, a tedy například zemědělec se stal „*vojákem na poli*“ či každoroční „*boj o zrno*“.

Okupační moc se snažila přimět tváře filmového plátna k zapojení do propagandistického úsilí. Znamé se staly především rozhlasové skeče, kde se objevily populární osobnosti té doby jako Vlasta Burian či Čeněk Šlégl. Ačkoli se velice často jednalo o účast vynucenou, kariéra těch, kteří v těchto skečích vystupovali, byla ve většině případů zničena.

Častým jevem v totalitních společnostech s vysokou mírou cenzury je šifrování komunikace tak, aby případný cenzor nepoznal pravý obsah zprávy. Příkladem takového jevu může být báseň, která po smrti Reinharda Heydricha vyšla v deníku České slovo:

*„Vám, Ochránce lidu dělného,
Vrahové když v osudovém ránu,*

¹⁶⁹ BONĚK, Václav, Jan KREJČÍ, Jirí KROUPA a Jan PAVEL. HISTORIE Ministerstva financí [online]. 2005, , 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/2005-08-17_Publikace-Historie-MF-1918-2004-komplet-v02_verze02.pdf, s. 37

¹⁷⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 41

*Děti Vašich drobných nelitujíce
I choti, zlou zasadili ránu,
Žen Českých dělníků se srdce zachvěla,
Všechno se otřásló v nás
Až slzy z očí vytryskly;
Náš Ochránce chvěl se nám hlas
Čas nový, který's pro nás vytvářel,
Bude nám ztracen navždy snad?
Splatit bychom rádi chtěli svůj Vám dluh
Krví vlastní. Je marno vše. Rek velký pad.
Nezapomenem však dobrodince rodin svých!
Nezapomenem! Český dělník dlaň v přísaze zdvih!¹⁷¹*

Pokud se zaměříme na první slova veršů této básně, odhalují skrytou šifru a vzkaz okupantům: „*Vám, vrahové dětí i žen, všechno až náš čas bude, splatit krví nezapomenem, nezapomenem!*“

Cenzura tisku spadala pod tiskový odbor prezidia ministerské rady ale i tam byl patrný silný vliv kulturního oddělení.

Další významnou agendou ministerstva, byla oblast školství. Již na počátku srpna 1939 byly převzaty německé vysoké školy do říšské správy, správa ostatních německých škol zůstala i nadále v gesci autonomních orgánů. Po listopadových událostech roku 1939 byly uzavřeny české vysoké školy a do konce okupace již nebyly otevřeny.

S ohledem na společenské změny bylo jasné, že dojde i ke změně školních osnov. Prvním zásahem byl výnos ministerstva školství a národní osvěty z 6. dubna 1939, který nařizoval, aby při vyučování dbáno „*povinné úcty k Vůdci, loajálnosti k Říši a vzájemné úcty k německému národu, a to ve všech vyučovacích předmětech, zejména pak v dějepise, zeměpise, ve vlastivědě, v dějinách literatury apod.*“¹⁷²

¹⁷¹ Heydrich: *konečné řešení*. 20. díl. Je nutné mluvit německy [epizoda televizního seriálu]. ČT1., 11.3.2021

¹⁷² DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. Knihovna Illuminace. ISBN 80-7004-085-8., s. 43

Došlo také k navýšení dotací hodin německého jazyka a jeho povinné výuky. Dalším germanizačním opatřením bylo systematické snižování počtů žáků gymnázií či jiných škol tak, aby byl vyloučen vznik české inteligence v budoucnu. Tento trend jasně dokládá přiložená tabulka dokumentující počet žaku gymnázií v jednotlivých letech okupace.¹⁷³

Školní rok	Počet žáků
1938/1939	100 183
1939/1940	94 690
1940/1941	90 485
1941/1942	76 839
1942/1943	56 969
1943/1944	49 663
1944/1945	40 665

Další změnu přinesl oběžník ministerstva, vycházející z nařízení říšského protektora, jímž se nařizovalo odstranění všech závadných obrazů ze školních prostor. Zavadným uměleckým dílem mohly být výjevy z legionářských bitev či bojů s Němci.¹⁷⁴

Rezort školství byl rovněž zapojen do hospodářského úsilí Říše tím, že byl nařízen povinný sběr určitých komodit, jejichž okruh se s narůstajícím nedostatkem rozšiřoval. Samotní žáci byli ke sběru motivováni systémem odměn.¹⁷⁵

O dalším vývoji tohoto ministerstva bude pojednáno v kapitole 4. 3. 2. 3.

¹⁷³ SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1., s. 38

¹⁷⁴ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. Knihovna Iluminace. ISBN 80-7004-085-8., s. 43

¹⁷⁵ SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1., s. 36

3. 2. 3. 8. Ministerstvo spravedlnosti

V oblasti justiční správy došlo k výrazným organizačním změnám souvisejících především s územními změnami z podzimu 1938. Došlo k přemístění krajského soudu sídlícího v Jihlavě do Třebíče a k úpravě obvodů moravských krajských soudů. Později došlo ke zrušení krajských soudů v Klatovech a Jičíně a úpravě sídel některých dalších. Došlo k přesunutí soudů z Českých Budějovic do Vodňan a z Kutné Hory do Kolína.¹⁷⁶

Co se nižších instancí týče, přelomovou změnou týkající se vymezení soudních obvodů okresních soudů bylo vládní nařízení č. 150/1941 Sb., které stanovilo, že zbytky soudních okresů, které byly rozděleny nově vytyčenou hranicí byly připojeny k okresům sousedním. Došlo taktéž k vyčlenění některých okresních soudů z obvodu vrchního soudu v Praze, následně byly tyto přiřčeny do obvodu vrchního soudu v Brně.¹⁷⁷

Nejvyšší správní soud, na rozdíl od soudu Ústavního, v omezené míře ve válečných letech pokračoval ve své činnosti.¹⁷⁸

Do činnosti autonomní soudní soustavy mohl protektor zasahovat díky již zmíněnému právu námitek vůči soudním rozhodnutím. Po uplatnění tohoto pravidla námitek nastalo zpravidla převzetí věci německou soudní soustavou.¹⁷⁹

3. 2. 3. 9. Ministerstvo vnitra

Z pohledu předválečné agendy se činnost ministerstva vnitra zúžila, neboť došlo k převzetí výkonu tajné police a posléze taktéž policie kriminální Němci. Naopak připadla ministerstvu vnitra pod vedením generálmajora četnictva Josefa Ježka agenda vyživovací služby a stalo se nejvyšším kontrolním místem, dozorujícím dodržování předpisů

¹⁷⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 42

¹⁷⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 42

¹⁷⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 41

¹⁷⁹ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 42

souvisejících se zavedením válečného hospodářství.¹⁸⁰ Agenda vyživovací služby neznamena nic jiného než přidělový systém.

Přídělový systém v protektorátu byl organizován za pomoci lístků, které opravňovaly k odběru potravin, či později i spotřebního zboží. Tyto lístky se skládaly z kmenového listu a ústřížků. Spotřební dávky, které se dělily na týdny, definovaly tři kategorie občanů: obyčejného spotřebitele, těžce pracující a velmi těžce pracující. Rovněž byly rozlišovány přiděly pro děti, a to přiděly pro děti do šesti let a od šesti do deseti let. Pro ilustraci toho, kolik potravin bylo možno z potravinových lístků obdržet autor uvádí konkrétní čísla. Běžný spotřebitel měl nárok na 2900 g chleba (místo 1200 g gramů z této váhy bylo možno odebrat 900 g mouky), půl kilogramu masa či masných výrobků, 210 g jedlých tuků a denně měl nárok na ¼ litru mléka.¹⁸¹

Ještě na sklonku roku 1939 byla zavedena přidělová povinnost i v některých typech stravovacích zařízení. V tomto období došlo taktéž k limitaci spotřebního zboží za pomoci šatek na textil a poukazů na obuv. Od 1. ledna 1940 byl zakázán prodej kávy, kakaa či čisté čokolády na území protektorátu.

Přídělový systém a nedostatek potravin, přímo směřoval k vytvoření černého trhu s potravinami. Více k problematice černého trhu v kapitole 3. 2. 2. Na okraj autor zmiňuje, že stejně jako v mnohých jiných věcech, ani v přidělovém systému si nebylo české a německé obyvatelstvo protektorátu rovno.

Od února 1941 došlo při ministerstvu vnitra k utvoření hospodářského dozorčího výboru, který se skládal ze zástupců ministerstva vnitra, průmyslu, obchodu a živnosti, zemědělství a Nejvyššího cenového úřadu, jehož cílem bylo řízení hospodářské politiky.¹⁸²

Jak již bylo zmíněno výše, došlo v oblasti policejních záležitostí k zúžení agendy ministerstva vnitra. Ze strany okupační správy byli na ministerstvo vnitra také jmenováni dva pověřenci velitele pořádkové policie, jejichž úkolem byl dozor na uniformovanou

¹⁸⁰ JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha, 1989., s. 486

¹⁸¹ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4., s. 86.

¹⁸² MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 37

policií a četnictvem.¹⁸³ Stejně, jako tomu bylo v případě vládního vojska, okupační orgány rozhodovaly o počtech, organizaci i výzbroji policie i četnictva. Dalším germanizačním trendem bylo dosazování německých komisařských správců na místa přednostů policejních úřadů.¹⁸⁴

Změnami územní organizace Protektorátu se zabývá kapitola 3. 3. Územní samospráva.

3. 2. 3. 10. Ministerstvo sociální a zdravotní správy

Ministerstvo sociální a zdravotní správy bylo vytvořeno v rámci reorganizace ministerstev na sklonku roku 1938 sloučením ministerstva sociální péče a ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy.¹⁸⁵ Do agendy ministerstva sociální a zdravotní správy patřily od roku 1939 zřizované Úřady práce. Do další agendy ministerstva se řadila mzdová politika a úprava všeobecných pracovních podmínek. Pro lepší orientaci v různorodé agendě tohoto ministerstva autor uvádí rozdělení jednotlivých odborů: I. prezidium; II. bydlení a stavební ruch; III. sociální politika, pracovní právo; ochrana spotřebitelů; IV. sociální pojištění a zaopatření; V. péče o zdraví a vývoj národa; VI. lékařství, veterinářství a lékárnictví; VII. zdravotnická legislativa a ústavnictví; VIII. likvidace vojenských poměrů, péče o válečné poškozence.¹⁸⁶

Úřady práce, jejichž úkolem bylo v podstatě přikazování práce se staly důležitým nástrojem okupační moci při využívání hospodářského a lidského potenciálu českých zemí. Úřady práce byly zřízeny vládním nařízením č. 193/1939 Sb. ze dne 24. srpna 1939.¹⁸⁷ Ačkoli se jednalo o přelomový právní předpis, úprava byla pojata velice stručně, a to pouze pěti paragrafy. Dosavadní agenda veřejných zprostředkovatelů práce

¹⁸³ Četnictvo bylo organizovaným ozbrojeným sborem, jehož úkolem bylo udržování veřejného pořádku mimo obvody měst.

¹⁸⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 37

¹⁸⁵ PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archívních fondech a sbírkách*. Praha: Sekce archivní správy ministerstva vnitra ČR, 1997. Průvodce po státních archivech. ISBN 80-901358-6-2., s. 279

¹⁸⁶ PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archívních fondech a sbírkách*. Praha: Sekce archivní správy ministerstva vnitra ČR, 1997. Průvodce po státních archivech. ISBN 80-901358-6-2., s. 279

¹⁸⁷ TAUCHEN, J., *Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. In: *Právněhistorické studie*, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.academia.edu/31855114/Organizace_a_%C4%8Dinnost_%C3%BA%C5%99ad%C5%AF_p_r%C3%A1ce_v_Protektor%C3%A1tu_%C4%8Cechy_a_Morava_1939-1945], s. 2

přešla na nově zřízené úřady práce. Pracovní poměr zaměstnanců těchto úřadů vznikl jmenováním ministerstvem sociální a zdravotní správy.¹⁸⁸

Mezi úkoly těchto úřadů tedy patřilo obsazování volných pracovních míst, poradní činnost při výběru povolání, kontrola nezaměstnaných pobírajících finanční prostředky z veřejných zdrojů, prostřednictvím těchto úřadů se prováděly předpisy všeobecné pracovní povinnosti a od roku 1939 byly jako integrální součást zapojeny do systému nucené práce. Tyto úřady rovněž poskytovaly souhlas se sjednáním či změnou pracovního poměru.¹⁸⁹

Nucená práce spočívala v nasazení pracovních sil do zemědělství či průmyslu ať už na území Protektorátu či v říši. Dle vládních nařízení č. 190/1939 a č. 195/1939, které upravovaly systém nucené práce, byla uložena pracovní povinnost k provedení zvláště důležitých úkolů všem mužským práceschopným státním příslušníkům Protektorátu ve věku od 16 do 25 let. Doba nasazení byla jeden rok, mohla být ovšem prodloužena na dobu dvou let.¹⁹⁰

Jak již bylo řečeno, průvodním jevem tohoto období bylo nedodržování ani vlastních právních norem, které byly pošlapávány v zájmu jakéhosi vyššího cíle, a to vítězství říše. Resort sociální a zdravotní správy v tomto nezůstal výjimkou. V Plzni došlo z rozhodnutí tamního úřadu práce k nasazení třetího ročníku Střední průmyslové školy strojní, ke kterému dle tehdy platných předpisů nemělo dojít, nebo tito měli být ze své povinnosti vyňati. Po intervenci na ministerstvu jim vedoucí úřadu práce

¹⁸⁸ TAUCHEN, J., *Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. In: Právněhistorické studie, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.academia.edu/31855114/Organizace_a_%C4%8Dinnost_%C3%BA%C5%99ad%C5%AF_p_r%C3%A1ce_v_Protektor%C3%A1tu_%C4%8Cechy_a_Morava_1939-1945_], s. 2

¹⁸⁹ TAUCHEN, J., *Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. In: Právněhistorické studie, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.academia.edu/31855114/Organizace_a_%C4%8Dinnost_%C3%BA%C5%99ad%C5%AF_p_r%C3%A1ce_v_Protektor%C3%A1tu_%C4%8Cechy_a_Morava_1939-1945_], s. 11

¹⁹⁰ TAUCHEN, JAROMÍR. *Pracovní právo v protektorátu Čechy a Morava – ještě soukromoprávní odvětví?* Dny práva 2011 – Days of Law 2011 [online]. 2011, 2011, 14 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/10%20Ovlivnovani%20sfery/25%20tauchen.pdf, s. 7

Dr. Reinhart Urban sdělil, že: „*Velkoněmecká říše studovaných Čechů nepotřebuje a že si bude v Plzni dělat tak, jak tomu rozumí a co chce*“.¹⁹¹

Územní organizace těchto úřadů se v průběhu války několikrát měnila tak, aby bylo docíleno co nejefektivnějšího fungování. Vládní nařízení ze srpna 1939 předpokládalo organizaci ve dvou instancích. První instancí se měly stát obvodové úřady práce, nad nimi měly stát dva zemské úřady práce se sídly v Praze a Brně. Posledně jmenované úřady ovšem nebyly nikdy zřízeny. Vzniklo tedy celkem 23 úřadů práce. Každý z nich měl vlastní pobočky, kterým ovšem nebyla přiznána vlastní právní subjektivita, těchto poboček bylo zřízeno 88. Počáteční strukturu úřadů práce k lednu 1940 zachycuje následující tabulka.¹⁹²

Úřad práce v Čechách	Pobočky úřadu práce
České Budějovice	Jindřichův Hradec, Trhové Sviny, Třeboň, Týn nad Vltavou
Hradec Králové	Dvůr Králové nad Labem, Kostelec nad Orlicí, Náchod, Dobruška, Žamberk
Jičín	Hořice, Jilemnice, Nová Paka, Semily
Kladno	Beroun, Louny, Rakovník, Slaný
Klatovy	Domažlice, Přeštice, Sušice
Kolín	Český Brod, Nový Bydžov, Nymburk, Poděbrady
Kutná Hora	Čáslav, Habry, Uhlířské Janovice
Mělník	Brandýs nad Labem, Kralupy nad Vltavou, Libochovice, Roudnice nad Labem

¹⁹¹ SOA Plzeň, MLS Plzeň, spis č. Ls 70/47, karton č. 64 – *Prohlášení studentů Vyšší průmyslové školy strojní v Plzni k obžalobě Reinharda Urbana určené veřejnému žalobci u Mimořádného lidového soudu v Plzni z 16. září 1946.*

¹⁹² TAUCHEN, J., *Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. In: *Právněhistorické studie*, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.academia.edu/31855114/Organizace_a_%C4%8Dinnost_%C3%BA%C5%99ad%C5%AF_p_r%C3%A1ce_v_Protektor%C3%A1tu_%C4%8Cechy_a_Morava_1939-1945_], s. 3

Mladá Boleslav	Mnichovo Hradiště, Benátky, Turnov
Německý Brod	Chotěboř, Kamenice nad Lipou, Ledeč nad Sázavou, Pelhřimov, Vlašim
Pardubice	Hlinsko, Chrudim, Polička, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto
Plzeň	Hořovice, Kralovice, Rokycany, Zbiroh
Praha	Jílové, Praha-Dejvice, Praha-Smíchov, Praha-Vysočany, Říčany, Zbraslav
Příbram	Benešov, Sedlčany
Strakonice	Blatná, Březnice, Volyně
Tábor	Milevsko, Písek, Soběslav, Vodňany
Úřad práce na Moravě	Pobočky úřadu práce
Brno	Hodonín, Kyjov, Tišnov, Židlochovice
Jihlava	Moravské Budějovice, Velké Meziříčí, Nové Město na Moravě, Telč, Třebíč
Kroměříž	Holešov, Slavkov, Valašské Meziříčí, Vyškov
Moravská Ostrava	Frenštát pod Radhoštěm, Místek
Olomouc	Lipník nad Bečvou, Přerov
Prostějov	Blansko, Boskovice, Jevíčko, Litovel
Zlín	Uherský Brod, Uherské Hradiště, Valašské Klobouky, Vsetín

Již od počátku byly patrné značné germanizační zásahy a od poloviny roku 1941 se již dostaly plně pod německé vedení. V roce 1943 pracovalo na úřadech práce 2633

osob, z toho 2052 Čechů a 581 Němců, kteří ovšem jednoznačně početně vedli ve vedoucích funkcích.¹⁹³

Po okupaci českých zemí došlo ke sjednocení odborů pod Národní odborovou ústřednou zaměstnaneckou, která měla zakázáno se jakkoli vměšovat do mzdové politiky či vyplácet podpory v nezaměstnanosti. Aby nacisté získali maximální kontrolu nad mzdovou agendou, byl na ministerstvo sociální a zdravotní péče, konkrétně na oddělení platové politiky, dosazen německý vedoucí čímž byla tato organizační složka fakticky vyňata z kompetence ministerstva ve prospěch úřadu říšského protektora.¹⁹⁴

Ministerstvo sociální a zdravotní správy bylo zrušeno v souvislosti s reformami Reinharda Heydricha nařízením z ledna 1942. Jeho agendu převzalo ministerstvo hospodářství a práce a ministerstvo vnitra.¹⁹⁵

3. 2. 2. Některé centrální správní úřady přímo podřízené ministerskému předsedovi

Dalším krokem k začlenění hospodářství Protektorátu do hospodářství říše bylo vytvoření již zmíněného Nejvyššího cenového úřadu který zodpovídal za tvorbu cen zboží a služeb. Tento úřad měl rovněž poradní hlas v oblastech jeho působnosti, jako například v otázkách mezd, platů či úrokových sazeb.¹⁹⁶ Přes tyto snahy se nepodařilo zamezit masivnímu rozvoji černého trhu a inflaci. Ceny na černém trhu byly několikanásobně vyšší, ovšem v důsledku přidělového hospodářství a nízkých přidělů zde lidé i přes hrozbu

¹⁹³ TAUCHEN, J., *Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. In: Právněhistorické studie, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.academia.edu/31855114/Organizace_a_%C4%8Dinnost_%C3%BA%C5%99ad%C5%AF_p_r%C3%A1ce_v_Protektor%C3%A1tu_%C4%8Cechy_a_Morava_1939-1945_], s. 8

¹⁹⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-7065-007-9., s. 40

¹⁹⁵ PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Praha: Sekce archivní správy ministerstva vnitra ČR, 1987. Průvodce po státních archivech. ISBN 80-901358-6-2., s. 245

¹⁹⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 39

sankcí nakupovali. Pro představu o rozdílu cen mezi přidělovým systémem a černým trhem autor uvádí stručný a orientační přehled růstu cen potravin v době okupace.¹⁹⁷

	Cena v přidělovém systému 1939	Cena na černém trhu 1941	Cena na černém trhu 1945
1 kg mouky	20 korun	60 korun	150 korun
1 kg sádla	19 korun	200 korun	1800 korun
1 kg zrnkové kávy	20 korun	700 korun	9000 korun
1 kg vepřového masa	20 korun	120 korun	580 korun
1 kg cukru	8 korun	125 korun	400 korun

Mezi další centrální správní úřady přímo podřízené ministerskému předsedovi, patřil Ústřední úřad statistický, jehož činnost se přizpůsobila válečným potřebám tedy vedením statistik týkající se spotřeby či produkce ať už průmyslové nebo potravinové.

3. 2. 3. Vláda Rudolfa Berana

Po zřízení Protektorátu úřadovala nadále tzv. druhá vláda Rudolfa Berana tak, jako byla jmenována za druhé republiky. Ačkoli tato vláda podala demisi, prezident Emil Hácha ji v nastalé situaci nemohl přijmout, vláda tedy dále úřadovala, ovšem už nikoli nezávisle. Pohnutky Emila Háchy k odmítnutí této demise byly čistě pragmatické, v této z nenadání nastalé a nepřehledné situaci potřeboval pevný neměnný bod, o který se případně mohl opřít. Demisí Rudolfa Berana a jeho vlády se mohly dostat k vlivu na dění v nově zřízeném Protektorátě stále více dychtiví čeští fašisté. Vláda byla v období vojenské správy v prvních týdnech okupace podřízena civilní správě při velitelství třetí německé skupiny armád a byla vázána jejími rozkazy. Každého jednání ministerské rady musel být přítomen zástupce německé okupační moci, jímž byl *regierungspräsident*

¹⁹⁷ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4., s. 87 a an.

Dr. Bachmann.¹⁹⁸ Musela se rovněž účastnit přehlídky německé armády na Václavském náměstí v Praze.¹⁹⁹

Z dochovaných vzpomínek ministra zemědělství Feierabenda vyplývá, že tento německý úředník postupoval poměrně korektně, neboť nevyžadoval, aby bylo jednání v jeho přítomnosti vedeno v němčině, ačkoli sám česky neuměl a nijak do jednání nezasahoval. Vyžadoval ovšem, aby byly všechny důležité projednávané body a přijímaná usnesení překládána a následně předložena.²⁰⁰

První jednání vlády²⁰¹ po okupaci českých zemí proběhlo 17. března 1939, kde na pořadu schůze bylo zrušení ministerstva národní obrany a předání vojenského materiálu.²⁰² Dalším bodem schůze, byla protižidovská nařízení, jež byla pokračováním trendu antisemitismu započatém již za pomnichovské republiky. Protektorátní vláda se usnesla na tom, že dále nebude umožněn židovským lékařům výkon jejich praxe ve veřejných institucích a také vzala na vědomí rozhodnutí advokátní komory, které zastavovalo praxi židovských advokátů. Další body schůze byly rovněž velice silně prodchnuty antisemitismem. Vláda rozhodla, že je nežádoucí, aby nadále židé zastávali vedoucí místa v průmyslových podnicích a bylo zároveň schváleno vydání zvláštních označení pro tzv. árijské obchody. Další opatření týkající se omezení volného nakládání s majetkem židů a jeho přechod do české správy byla zastavena samotnými Němci. Nejednalo se o projev solidárnosti vůči této komunitě, k tomuto rozhodnutí je vedla pouze neochota připustit soustředění větších majetků v českých rukou.²⁰³ V ostrém kontrastu proti antisemitským nařízením první protektorátní vlády stojí vládní nařízení č. 106/1939 Sb. z. a n. o ochraně zvířat proti týrání.

¹⁹⁸ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 166

¹⁹⁹ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 158

²⁰⁰ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 166

²⁰¹ Ještě bez účasti dr. Bachmanna

²⁰² Oba ministři likvidovaných ministerstev zůstali až do jmenování vlády nové na svých postech.

²⁰³ AUTOR NEZNÁMÝ. *PROTIŽIDOVSKÁ POLITIKA PO ZŘÍZENÍ PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA*. Institut Tereziánské iniciativy [online]. 2020 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/protizidovska-politika-po-zrizeni-protektoratu-cechy-a-morava/>

Po jednání vlády bylo naplánováno setkání s velícím důstojníkem generálem Blaskowitzem, který zde ve svém projevu apeloval na její loajalitu.²⁰⁴

Na svém dalším zasedání 21. března 1939, v den rozpuštění parlamentu, se vláda zabývala otázkou správy klíčových hospodářských podniků a dalšími otázkami národního hospodářství. Výsledkem jednání se stalo vládní nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n. o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi. Základním smyslem úpravy bylo udělení pravomoci ministerstvu, aby podniku, který se nachází v jeho působnosti z důvodu veřejného zájmu ustanovit důvěrníka. V případě, že šlo o podnik, který byl z hlediska veřejného zájmu zvláště důležitý, či podnik, který jeho držitel opustil, ustanovil se tzv. správce vnucený. Stalo se tedy praxí, že postačovalo jedno místo ve správní radě či ředitelství podniku, aby došlo k jeho arizaci.²⁰⁵

Na posledním zasedání v období vojenské správy Protektorátu se vláda usnesla na nařízení č. 97/1939 Sb. z. a n. jímž se mění zákon ze dne 15. listopadu 1867, č. 134 ř.z., o právu spolčovacím, a činí některá opatření týkající se spolků. Bod 1 stanovuje, že *„jestliže spolek svým zamýšleným účelem nebo zařízením odporuje právnímu řádu nebo je státu nebezpečný nebo jestliže jeho zřízení není v zájmu veřejném, zakáže zemský úřad jeho utvoření“*. Každý spolek, který chtěl nadále vyvíjet svoji aktivitu, byl tuto skutečnost povinen oznámit příslušnému okresnímu úřadu.

Na svém posledním zasedání vůbec, schválila vláda ještě nařízení týkající se vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví.²⁰⁶ Toto nařízení bylo rovněž zneužito k odstranění nepohodlných osob, především opět židů z veřejných funkcí.²⁰⁷

Příchod říšského protektora Neuratha předznamenal konec první protektorátní vlády. Bezprostředně po jeho příchodu započala jednání mezi ním a hlavou protektorátní správy prezidentem Háchou. Na počátku jednání s v zásadě nabízely dvě varianty. První bylo pokračování dosavadního kabinetu Rudolfa Berana, druhou, se kterou přišel

²⁰⁴ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 154

²⁰⁵ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 182

²⁰⁶ Vládní nařízení č. 123/1939 Sb. z. a n. ze dne 21. dubna 1939 o vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví

²⁰⁷ TAUCHEN, J.: *Diskriminace Židů v pracovním právu v Protektorátu Čechy a Morava*. In: COFOLA 2010: The Conference Proceedings. Brno, Masarykova univerzita 2010, s. 742

Neurath, bylo sestavení vlády nové, takové, která bude oddána velkoněmecké myšlence.²⁰⁸ Nakonec měl být nový kabinet sestaven z politiků, kteří již mandát vykonávali. Sám Beran neměl zájem na postu předsedy vlády dále pokračovat a rovněž pro Němce byl příliš spojený s politickou scénou předválečného Československa. Kdo ovšem bude jeho nástupce zpočátku nebylo jasné. Nakonec padla volba na generála Eliáše, který nechtěl zprvu nabídku přijmout, a to kvůli svému napojení na tvořící se odbojovou organizaci Obrana národa. Nakonec ovšem nabídku přijal, dospěl k názoru, že na prvním místě je zájem národa a jeho další existence, svoje pohnutky vyjádřil slovy: „*Nevezmu-li to, dostanou se tam lumpové, vezmu-li to, oprátka mne nemine*“.²⁰⁹ Někteří ministři odcházející vlády se rovněž zprvu zdráhali nabídku přijmout. Mezi nimi byl i ministr zemědělství Feierabend, ve svých vzpomínkách vzpomíná na rozhovor s generálem Eliášem takto: „*Když jsem šel od Eliáše, byl jsem zvyklán ve svém rozhodnutí nejt do vlády. Zdálo se mi, že všechny moje námitky proti členství v protektorátní vládě kladou velký důraz na osobní pohodlí a povyšují je nad potřeby národa.*“.²¹⁰ 28. dubna tedy nastoupila druhá protektorátní vláda. Její složení bylo obdobné s výjimkou ministrů arm. gen. Jana Syrového, Františka Chvalkovského ze zrušených ministerstev národní obrany a zahraničí a Dr. Otakara Fischera, ministra vnitra.

3. 2. 4. Vláda Aloise Eliáše

Alois Eliáš se narodil 29. září 1890 na tehdejším pražském předměstí Královské Vinohrady. Po vystudování gymnázia započal svá studia na Českém vysokém učení technickém v Praze, která rovněž úspěšně dokončil a začal pracovat jako stavební technik. V souvislosti s vypuknutím první světové války byl po mobilizaci jako příslušník 28. pěšího pluku odvelen na východní frontu, kde byl ještě téhož roku zajat. Poté byl až do března 1916 v zajateckém táboře. Následně pracoval jako dobrovolník v ruské císařské armádě na pozici technického úředníka. V roce 1917 nastoupil do československých jednotek a s transportem dobrovolníků odjel do Francie. V nově vzniklém

²⁰⁸ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 76

²⁰⁹ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 77

²¹⁰ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 171

Československu zůstal důstojníkem z povolání.²¹¹ Po jeho navržení na post předsedy vlády byl 28. dubna jmenován ministerským předsedou.

Ačkoli nová vláda vystupovala jednotně, nebylo tomu tak a její rozhodnutí byla často kompromisem mezi názorově odlišnými uskupeními. Taková uskupení můžeme identifikovat dvě. Prvním z nich bylo uskupení kolem generála Eliáše, druhé uskupení reprezentovala politika Dr. Krejčího. Generál Eliáš razil tzv. retardační koncepci, jejímž cílem bylo brzdění snah o germanizaci a celkové znesnadnění činnosti okupantů. Dalším směrem, který se v protektorátu i samotné vládě vytvořil, byl směr rezistenční, který již byl přímým odporem a který generál Eliáš, vzhledem ke svému napojení na odbojové organizace rovněž zastával. Eliáš zastával názor, že je nutné uchovat vše co jen lze, zdržovat co nejvíce a nejdéle pronikání Němců, jejich institucí a organizačních forem do české hospodářské a politické struktury.²¹² Jednalo se o jakýsi boj s časem, jehož cílem byl co nejdelší vzdor okupační moci, aby až válka skončí vítězstvím spojenců a osvobozením Československa, byly škody a užitek, který Německo z českých zemí získalo, co možná nejmenší. Opakem pak byla politika aktivistická reprezentována ve vládě především Dr. Krejčím, tedy snaha, pokud možno o co nejharmoničtější vztahy s Němci, vycházet jim maximálně vstříc a nevyprovokovat je k nepředvídatelným konáním či případným represím.

Druhá protektorátní vláda byla rovněž kromě vnitřních tenzí pod čím dál větším tlakem samotné okupační správy, prezentované především K.H. Frankem, který Eliášovi nedůvěřoval a říšským protektorem Neurathem na germanizaci, neboť s počátkem války již Němci nemuseli zakrývat své skutečné cíle a vize na budoucí uspořádání tohoto prostoru. Tento tlak se projevoval především dosazováním německých úředníků do všech oblastí vnitřní správy.

3. 2. 4. 1. Aktivita druhé protektorátní vlády

V květnu 1939 se premiér Eliáš memorandem u říšského protektora domáhal realizace slíbené autonomie, protestoval proti zatýkání občanů a žádal jejich propuštění. Ohradil

²¹¹ PASÁK, Tomáš. *Generál Alois Eliáš a odboj*. Praha: Melantrich, 1991. Slovo k historii., s. 2 - 3

²¹² PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 87

se rovněž proti zásahům vůči vedoucím činitelům policie. Domáhal se také obnovení zahraničního obchodu, rozvoje hospodářství a ohradil se proti německé arizaci.²¹³

Prvním vážnějším konfliktem mezi protektorátní vládou a úřadem říšského protektora, byla tzv. Coburgova aféra. Rod Coburgů se domáhal náhrady škody ve výši 125 milionů korun, neboť jim měla vzniknout újma v období pozemkové reformy předválečné republiky. Vláda vyplacení této sumy odmítla a protestovala proti zatčení zaměstnanců pozemkového úřadu, k němuž v mezidobí došlo. Nakrátko se podařilo platbu oddálit, ovšem následně byla vláda přinucena k výplatě 87 milionů korun.²¹⁴

Rovněž byla vládním nařízením z července 1939, zavedena dvojjazyčnost při úředním styku, přičemž německý jazyk měl přednost. Při komunikaci s německými úřady, bylo používání německého jazyka již obligatorní.²¹⁵

Na začátku září bylo ze zjevných politických důvodů a také blížícího se data rozhodnuto, že 28. říjen již nadále nebude státní, svátkem, a to vládním nařízením č. 219/1939 Sb. z. a n. Přesto došlo v tento den k protestům na několika místech protektorátu, při nichž byl vážně zraněn student medicíny Jan Opletal, který těmto svým zraněním podlehl. Jeho smrt vyvolala novou vlnu rozhořčení mezi českou veřejností a jeho pohřeb vyústil v další nepokoje. Reakce Němců byla neúprosná, devět funkcionářů studentských spolků bylo zastřeleno, další stovky studentů odvečeny do koncentračních táborů. Došlo rovněž k uzavření vysokých škol. Vláda byla z této reakce zděšena a byla rozhodnuta podat demisi. Prezident Hácha ji ovšem nepřijal. Tyto události urychlily názorový rozkol ve vládě do té míry, že 6. prosince Krejčí na své návštěvě v úřadu říšského protektora navrhoval reorganizaci celé vlády.²¹⁶

Na přelomu let 1939 a 1940 došlo k rozsáhlé vlně zatýkání v odbojových organizacích a gestapo se dostalo na stopu protektorátního ministra zemědělství JUDr. Feierabenda, který se angažoval v odbojové činnosti. Po rozhovoru s Eliášem ze začátku roku 1940, kde mu ministerský předseda sdělil že jeho zatčení je pouze otázkou dnů, se rozhodl pro útěk přes hranice. Na radu ministerského předsedy se rovněž rozhodl neodstupovat

²¹³ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 90

²¹⁴ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 91

²¹⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 82

²¹⁶ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., s. 197

ze svého úřadu, aby dopad pro okupační moc byl co největší. JUDr. Feierabend popisuje ve svých pamětech rozhovor s Eliášem takto: „*Nesvil jsem však ani čárku ze svého tvrzení, že jsi nevinen, a tak jsem Neuratha popletl, že sice trvá na tom, abys z vlády hned odešel, ale slíbil mi, že zařídí, aby gestapo proti tobě nic nepodniklo, dokud se nevrátí z Berlína. Jede tam referovat Hitlerovi a vytáhl jsem z něho, že se nevrátí před středou příštího týdne. Máš tedy dost času, aby sis připravil útěk, zahladil všechny stopy a varoval přátele.*“²¹⁷ V rozmezí několika dní od ministra zemědělství utekl z Protektorátu rovněž Ing. Jaroslav Nečas, předseda Nejvyššího cenového úřadu, taktéž člen odbojové organizace Politické ústředí.²¹⁸

S rokem 1940 se upínaly naděje vlády na brzkou porážku Německa, opak byl ovšem pravdou, po úspěšné invazi do Dánska a Norska, následovala kapitulace Francie. V roce 1940 byla také realizována celní unie s říší a s tím spojené zrušení Finanční stráže, důchodkových kontrolních úřadů v gesci ministerstva vnitra.²¹⁹

Generál Eliáš byl po celou dobu svého působení ve funkci ministerského předsedy mužem několika tváří. Navenek prezentoval sebe i vládu jako loajální vůči okupační správě, ve skutečnosti byl ovšem sám aktivním podporovatelem a účastníkem odbojového hnutí. Po zatčení pražského primátora Otakara Klapky v létě 1940 a pozdějším zatčení zastupitele Josefa Nestávala se dostalo gestapo na stopu Eliáše.²²⁰ Vzhledem k jeho postavení se gestapo rozhodlo prozatím nezasahovat a pouze sbírat informace o jeho aktivitách.

V září 1941 na Eliáše zaútočili aktivističtí novináři, kteří ve svých článcích jasně vyjadřovali podporu okupačnímu režimu. Eliáš několik z nich, jmenovitě Emanuela Vajtaura, Vladimíra Krychtálka, Jaroslava Křemena, Karla Wernera, Václava Crhu a Karla Lažnovského pozval na audienci, při které se podávalo občerstvení a chlebičky. Tyto chlebičky byly infikovány bakteriemi tyfu, tuberkulózy a klobásového jedu a Karel

²¹⁷ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 259

²¹⁸ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3., s. 262

²¹⁹ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 41

²²⁰ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7., s. 347

Lažnovský, který měl těchto chlebičků sníst nejvíce zemřel.²²¹ Pozdější bádání historiků skutečně naznačuje, že šlo o promyšlený útok na tyto aktivistické novináře ze strany Eliáše. Němcům se ovšem jeho účast na útoku prokázat nepodařilo.

Koncem září bylo rozhodnuto o osudu generála Eliáše a jeho zatčení. Jeho obžaloba byla postavena na porušení výnosů, vydaných až po jeho zatčení, přičemž oficiálně vlastně zatčen nebyl.²²² Vykonstruovaný proces skončil odsouzením generála Eliáše k smrti. Prezident Hácha intervenoval ze Eliáše ovšem marně. Nakonec Hitler rozhodl o odložení výkonu tohoto trestu, důvodem pro toto rozhodnutí mohla být snaha nechat jej jako rukojmí či ponechání si Eliáše pro případ, že se objeví nové skutečnosti a bude zapotřebí Eliášovy výpovědi k nim. Mezitím nově příchozí zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich vyhlásil civilní výjimečný stav. Mezi prvními popravenými můžeme najít armádního generála Josefa Bílého a divizního generála Hugo Vojtu.²²³

K výkonu trestu smrti generála Eliáše došlo až v souvislosti s atentátem na Heydricha. Na přímý rozkaz Heinricha Himmlera byl dne 19. června 1942 odvezen na střelnici v Praze-Kobylisích a tam popraven. Nová protektorátní vláda byla jmenována až v lednu následujícího roku, kdy bylo rovněž ukončeno i stanné právo.

3. 3. Územní samospráva

Jak již bylo pojednáno v kapitole 2. 2. Oberlandráty, autonomní územní a zemská samospráva byla od počátku okupace pod dozorem místní říšské správy prezentované oberlandráty a rovněž říšským protektorem (blíže kapitola 2. 1. Úřad říšského protektora). Po událostech z 15. března se stala územní samospráva pouhým pojmem, který se skutečností neměl mnoho společného.

Říšský protektor započal okamžitě po svém příjezdu zasahovat prostřednictvím příkazů okresním hejtmanům i zemským prezidentům do veřejné správy. Nařizovací pravomoc protektora se podle výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava měla omezovat pouze

²²¹ ČECHURA Jaroslav. *Historie českých spiknutí*. Praha: Akropolis, 2000. ISBN 80-85770-96-2., s. 150

²²² SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7., s. 349

²²³ Zde můžeme možná najít vysvětlení pro to, kdo by autorem plánu na odstranění Heydricha. Jedna z teorií o důvodech akce hovoří o tom, že se mohlo jednat o osobní rozhodnutí Františka Moravce, jehož nadřízeným byl v předválečné armádě armádní generál Josef Bílý.

na stav nebezpečí či nebezpečí z prodlení. Ovšem to, zda daná situace nastala či nikoli, rozhodoval jen sám říšský protektor. Rovněž zakazoval přímý styk s nadřízenými institucemi bez předchozího schválení korespondence. Příkladem takového vměšování může být přípis moravskému zemskému prezidentovi pod číslem 1/1939, jímž se prezidentovi ukládalo, aby veškeré výnosy a opatření adresované okresním hejtmanům zasílal výhradně prostřednictvím oberlandrátů, touto cestou měla obdobně procházet rovněž korespondence nižších instancí k instancím vyšším a v neposlední řadě rovněž všechna důležitá podání z úředních míst včetně dokumentace k nim.²²⁴

Průvodním jevem tohoto vměšování byly rozsáhlé personální změny v jednotlivých orgánech či úřadech. Úředníci autonomní správy byli odstraňováni z politických důvodů či přímo zatýkáni gestapem. Další zámkou pro personální změny se rovněž stal požadavek znalosti němčiny, jež byl dalším nezbytným předpokladem působení všech vyšších úředníků správy, zavedený protektorem v roce 1940.²²⁵

Zastupitelstva obcí byla tam, kde byla početná německá menšina rozpuštěna a do jejich čela byli jmenováni vládní komisaři, tzv. *Regierungskommissare*. Pouhých několik měsíců po okupaci byla v červenci 1939 rozpuštěna zastupitelstva v Českých Budějovicích, Brně, Jihlavě, Moravské Ostravě a Olomouci. Tento trend i nadále pokračoval a v roce 1941, již byli vládní komisaři v čele 150 obcí.²²⁶ Obdobný trend postihl i okresy.

V případech, kdy nedošlo k rozpuštění zastupitelstev a starostové či rada obce nadále působily, došlo k upozadění ostatních orgánů obce na úkor starosty. Kandidáti na členství v jednotlivých orgánech obce rovněž podléhali odsouhlasení příslušným oberlandrátem.²²⁷

Germanizačních snah nezůstala ušetřena ani hlavní města jednotlivých zemí, v Praze byl již 16. března na nátlak okupantů jmenován náměstkem primátora profesor Pfitzner

²²⁴ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0792-3., s. 462

²²⁵ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0792-3., s. 464

²²⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 43

²²⁷ Oběžník MV z 21.12.1939 č. 67.115/39 o obsazení uprázdněných míst v obecních a okresních zastupitelských sborech

a posléze bylo dosazeno dalších pět německých úředníků do správní komise hlavního města.²²⁸ V Brně se ihned po okupaci prohlásil Oskar Judex za vedoucího brněnské městské správy. Zasedání rady byla zakázána a do vedoucích pozic jednotlivých oddělení dosazeni němečtí úředníci. O několik měsíců později bylo rozpuštěno městské zastupitelstvo a odstraněn dosavadní starosta.²²⁹

Zemští prezidenti byli pověřeni výkonem působnosti zemských zastupitelstev, která byla v květnu 1940 rozpuštěna a nahrazena zemskými správními komisemi. V roce 1941 došlo k další reorganizaci, zemské správní komise byly zrušeny a nahrazeny zemskými radami, které ovšem byly pouze poradním orgánem zemských prezidentů, na které přešla působnost zemských výborů.²³⁰

V důsledku územních změn vyvolaných mnichovskou dohodou, byla území některých okresů zpřetrhána do té míry, že jejich zbytky, které se nyní nacházely na území Protektorátu nebyla s to, plně fungovat. Tuto situaci mělo řešit vládní nařízení č. 108/1940 Sb. o některých opatřeních k zjednodušení správa při územních nebo jiných změnách ve vnitřní správě. Na základě tohoto nařízení mohlo ministerstvo vnitra měnit hranice obcí, jejichž obvod byl dle stavu před 10. říjnem 1938 rozdělen hranicí protektorátu. Úřad, který byl dané obci nejbližší nadřízený mohl rozpustit její zastupitelstvo.²³¹ Rovněž měl právo „učiniti opatření, jehož je v obci potřeba k prozatímnímu vedení správy“.²³² Nařízení upravovalo i právo ministerstva vnitra stanovovat počet členů volených orgánů či tyto členy zprošťovat funkcí, a to nejen v obcích, kterých se výše uvedené územní změny týkaly, ale všude tam, kde to vyžadovala-li to „řádná správa okresu“.²³³

²²⁸ PASÁK, Tomáš. *Zápisy primátora JUDr. O. Klapky*. Praha: Melantrich, 1991. ISBN 80-7023-103-3., s. 6-7

²²⁹ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0792-3., s. 461

²³⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 41

²³¹ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 43

²³² Vládní nařízení ze dne 22.6.2. 1940 č. 108/1940 Sb. z. a n. o některých opatřeních k zjednodušení správa při územních nebo jiných změnách ve vnitřní správě. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

²³³ SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0792-3., s. 465

4. Správní reforma Reinharda Heydricha

Nástup Reinharda Heydricha do úřadu říšského protektora znamenal zásadní předěl ve vývoji Protektorátu. Kdo ovšem tento muž byl?

4. 1. Reinhard Heydrich

Reinhard Tristan Eugen Heydrich se narodil 7. března 1904 v Halle an der Saale do dobře situované měšťanské rodiny. Po svém působení v námořnictvu, které bylo nuceně ukončeno, byl po vstupu k SS v roce 1931 Heinrichem Himmlerem jmenován šéfem její zpravodajské služby, tedy *Sicherheitsdienst*, zkráceně SD. Z počátku musel svou kancelář i psací stroj sdílet s dalším člověkem, ovšem postupně vliv SD i samotného Heydricha rostl a bez skrupulí se dral nacistickou hierarchií stále výš.

Snižování průmyslové produkce Protektorátu, kde v průběhu léta 1941 poklesla v některých továrnách produkce až o 35 procent, zvýšené sabotáže a obecně velice negativní nálada obyvatelstva Čech a Moravy vůči německé okupaci podporovaná rovněž katastrofální zásobovací situací v Protektorátu, zavedla důvod k tomu, aby došlo na nejvyšším postu okupační správy ke změně.²³⁴ Dalším důvodem byla obava z odstoupení protektorátní vlády generála Eliáše, čímž by v podstatě došlo k legitimizování exilové reprezentace. Z těchto důvodů se Hitler nakonec rozhodl, že je třeba, aby se funkce v Protektorátu ujal někdo jiný. Ačkoli by se mohlo zdát, že K. H. Frank, jakožto sudetský Němec se znalostí místních poměrů i jazyka, by se do této funkce hodil lépe, nakonec se Hitler rozhodl pro jmenování Heydricha.

4. 2. Kat českého národa

Reinhard Heydrich si záměrně vybral jako den svého nástupu 28. září 1941, tedy den svatého Václava. Do Prahy dorazil však již o den dříve. V tento den došlo k zatčení generála Eliáše, který byl odsouzen k smrti ovšem výkon tohoto trestu byl odložen a došlo k vyhlášení civilního výjimečného stavu, který měl paralyzovat veškerý odpor v Protektorátu.

²³⁴ DESCHNER, Günther. *Reinhard Heydrich: architekt totální moci*. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. V Praze: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-62-2., s. 204

4. 2. 1. Nařízení o vyhlášení civilního výjimečného stavu a stanné soudy

27. září 1941 došlo tedy k vydání nařízení o vyhlášení civilního výjimečného stavu, které bylo tentýž den zveřejněno rozhlasem. Toto nařízení opravňovalo říšského protektora k tomu, aby v případě potřeby vyhlásil civilní výjimečný stav s územní působností nad celým územím protektorátu, či pouze jeho částí. Rovněž stanovovalo možnost odchýlit se od platného práva při nařizování a provádění opatření nutných k zachování nebo obnovení veřejné bezpečnosti a pořádku. Nedílnou součástí tohoto nařízení se stala úprava stanného práva. Pokud byl tedy vyhlášen civilní výjimečný stav, jeho integrální součástí se stalo též stanné právo. Dalším znakem tohoto nařízení bylo široké vymezení činů, které se měly řídit úpravou stanného práva. Obecně to měly být činy, které rušily nebo ohrožovaly veřejný pořádek a bezpečnost, hospodářství a pracovní mír.²³⁵

Řízení se mělo konat před stanným soudem, jehož soudce vybíral sám protektor. Pro tzv. první stanné právo byly zřízeny stanné soudy v Praze a Brně. Stanný soud měl rovněž právo složité případy předat k rozhodnutí Lidovému soudnímu dvoru. Proti rozhodnutí tohoto soudu nebyl přípustný žádný opravný prostředek a výkon rozsudku měl nastat ihned. Stanné soudy mohly vynést rozsudek smrti, zprostit obžaloby, postoupit věc státní policii²³⁶, nebo odejmout jmění či jeho část. V případě výkonu trestu smrti se připouštěla možnost zastřelení či oběšení.²³⁷ Soudy zasedaly ve tříčlenných senátech skládajících se z předsedy a dvou přísedících. Přítomen byl rovněž tlumočník a žalobce. Ve většině případů ovšem tyto nedisponovali dostatečným právnickým vzděláním. Vynesené rozsudky byly dálnopisem zasílány K. H. Frankovi ke schválení a poté okamžitě vykonány. Ne náhodou nebyl přítomen u soudu obhájce obžalovaného a nezřídka nastávala i situace, kdy nebyl přítomen ani sám obžalovaný. Zjišťování skutečného skutkového stavu nebylo účelem řízení stanného soudu, a proto zde nebyli přítomni ani svědci.²³⁸ Cílem stanných soudů bylo vyvolání atmosféry strachu. To vedlo k situacím, kdy byly osoby odsouzeny na základě zinscenovaných událostí.

²³⁵ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2., s. 489

²³⁶ Došetření případu gestapem v praxi znamenalo ochrannou vazbu a deportaci do koncentračního tábora pod označením R.U., tedy Rückkehr unerwünscht - návrat nežádoucí.

²³⁷ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2., s. 489

²³⁸ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2., s. 491

4. 2. 2. První stanné právo

28. září 1941 byl výnosem Reinharda Heydricha vyhlášen civilní výjimečný stav, a to s platností pro oberlandráty Praha, Brno, Moravská Ostrava, Olomouc, Hradec Králové a Kladno. Později byl výjimečný stav rozšířen do okresů Hodonín, Uherský Brod, Uherské Hradiště a oberlandrátu Zlín. Bylo zakázáno srocování, shlukování a shromažďování v uzavřených místnostech, na veřejných prostranstvích nebo pod širým nebem. Tento zákaz se vztahoval i na slavnostní akce. Došlo ke stanovení uzavírací hodiny na 22:00 a to pro drtivou většinu kaváren, divadel, kin či zábavních podniků. Navzdory tomu, že výnos neměl územní působnost na celé území Protektorátu, byli na základě ustanovení stanného práva stíháni a popravováni lidé na celém jeho území.²³⁹ Stanné právo bylo pro celé území protektorátu zrušeno k 20. lednu 1942. Bohužel dodnes přesně nevíme, kolik lidí zahynulo, k trestu smrti bylo odsouzeno přibližně 500 osob a na 2000 jich bylo odvečeno do koncentračního tábora.²⁴⁰ Odsouzení byli přesně vybíráni tak, aby byla zlikvidována česká inteligence či známí vlastenci. Také docházelo k záměrným popravám překupníků na černím trhu, čímž si chtěl Heydrich naklonit českou veřejnost. Tím, že Heydrich vyhlásil tento civilní výjimečný stav, při kterém byli bez milosti vyražďováni stovky vlastenců, si podepsal i svůj vlastní pomyslný rozsudek smrti, neboť to bylo právě toto vraždění, které nastartovalo sled událostí a rozhodnutí o jeho odstranění.

4. 3. Reforma veřejné správy

Reforma, která byla připravována již před příchodem Reinharda Heydricha do úřadu říšského protektora si kladla za cíl změnu dosavadního, z pohledu okupační správy nepříliš dobře fungujícího, systému. Změna měla nastat tak, že měla být podkopána protektorátní správa bez toho, aniž by byla narušena fasáda autonomie. Protektorátní správa byla již natolik germanizována, že mohlo dojít k odstranění dosavadní dvojkoľejnosti. Kompletní odstranění autonomních orgánů nebylo plánováno. Cílem Němců nebylo vyvolávat zbytečný neklid mezi českou veřejností či vyprovokovat

²³⁹ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2., s. 489

²⁴⁰ SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2., s. 491

prezidenta Háchu nebo vládu k odstoupení. Úkolem reformy bylo rovněž i zefektivnění samotných říšských orgánů.

Základní právní normou, na jejímž základě byla reforma provedena se stal výnos Adolfa Hitlera o správě protektorátu Čechy a Morava ze 7. května 1942. Tento doplněk k výnosu z 16. března 1939 zmocňoval protektora k tomu, aby po dohodě s říšským ministrem vnitra učinil vhodná opatření k přizpůsobení správy v Čechách a na Moravě.²⁴¹

Ačkoli byla reforma z větší části dokončena, vyvstaly během její realizace četné kompetenční problémy, ovšem na odstranění těchto problémů již nezbyl čas, neboť na přelomu let 1942 a 1943 došlo k razantní změně situace na válečných frontách a vyhlášení Totální války.²⁴²

Touto reformou byla v podstatě odstraněna dvoukolejnost správy a autonomní orgány byly fakticky včleněny do okupační organizace úřadů. Došlo rovněž ke značné úspoře německých administrativních sil, které mohly být využity jinde. Podle dostupných pramenů šlo až o 700 osob.²⁴³

Propaganda prezentovala tuto reformu jako projev zvláštní důvěry vkládané nacisty protektorátním úřadům tím, že docházelo k přenosu jejich agendy. Ovšem přesný opak byl pravdou.

4. 3. 1. Reforma říšské správy

4. 3. 1. 1. Úřad říšského protektora

Reforma postihla i agendu říšského protektora, která v prvních letech okupace nabyla velkých rozměrů. Říšský protektor byl nucen se věnovat nepodstatným věcem a nemohl dostatečně plnit jeho hlavní úkoly, reprezentaci Říše a dohled nad centrálními autonomními úřady. Byly mu proto některá agenda odejmuta a svěřena nižším úřadům.²⁴⁴

²⁴¹ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 155

²⁴² SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7380-671-2., s. 193

²⁴³ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 72

²⁴⁴ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 157

Správa těchto záležitostí, které byly delegovány na autonomní politické a policejní úřady, byla vykonávána jako tzv. správa z příkazu říše (*im Auftrage der Reichs*).²⁴⁵

Z úřadu říšského protektora byla na zemské úřady v Praze a Brně převedena ta agenda, kterou na území říše vykonávaly vyšší správní úřady, šlo především o statusové věci a agendu rodinné výživy. Úřady, na které byla takovýmto způsobem převedena agenda, dostaly rovněž nové označení, například „*Zemský prezident – správa z příkazu říše*“, a v těchto záležitostech měly používat malé říšské pečeti.²⁴⁶

Samotná struktura úřadu říšského protektora byla změněna tak, aby oddělení odpovídala jednotlivým ministerstvům autonomní protektorátní vlády. Další změny se týkaly redukce personálního obsazení tohoto úřadu, který byl zredukován na přibližně 700 zaměstnanců.²⁴⁷

4. 3. 1. 2. Oberlandráty

V původních reformních koncepcích se objevovaly modely, které nepředpokládaly jejich další trvání, později bylo ovšem rozhodnuto o jejich ponechání, ovšem v naprosto jiné podobě než doposud.

Oberlandráty měly být vybudovány čistě jako dozorčí a kontrolní orgány, a ne jako rozsáhlé správní úřady. Měly se tedy vrátit ke svému původnímu účelu. Šéfové oberlandrátů byli postaveni na roveň vedoucím oddělení v úřadu říšského protektora a také začali být označováni jako inspektoři říšského protektora.²⁴⁸ Vzhledem k tomu, že nebyli zařazeni do běžného instančního postupu, nepřislušela jim nadále rozhodovací pravomoc. Těžiště jejich působnosti mělo spočívat v činnosti koordinační, poradní a dohlížecí s tím, že tyto inspektoři měli mít možnost bez omezení zasahovat do řízení správy.

²⁴⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 53

²⁴⁶ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 158

²⁴⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 53

²⁴⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 90

K obdobnému přenosu agendy z příkazu říše, jako tomu bylo v případě úřadu říšského protektora, došlo také v případě oberlandrátů. Správa z příkazu říše ovšem nebyla zavedena ve všech úřadech, v oblastech s nepatrným německým osídlením bylo od ní upuštěno. Na zemské úřady byly převedeny záležitosti německé státní příslušnosti, židovského a nepřátelského majetku, zbraní a třaskavin, protiletecké ochrany a stavebního řízení týkající se veřejných staveb, tedy agenda vyčleněná v říši vyšším správním úřadům. Zvláštní obor činností dostal do své působnosti Zemský úřad Praha. Co se týče agendy nižších instancí, byla převedena na nově ustanovené vedoucí okresní hejtmány (*geschäftsführende Bezirkshauptmänner*), zřízené v sídelních městech oberlandrátů před reformou a okresní hejtmány, tedy zástupce měst s vlastním statutem či na policejní ředitelství. Orientační přehled předávané agendy mezi oberlandráty a jednotlivými institucemi ilustruje schéma na další straně.

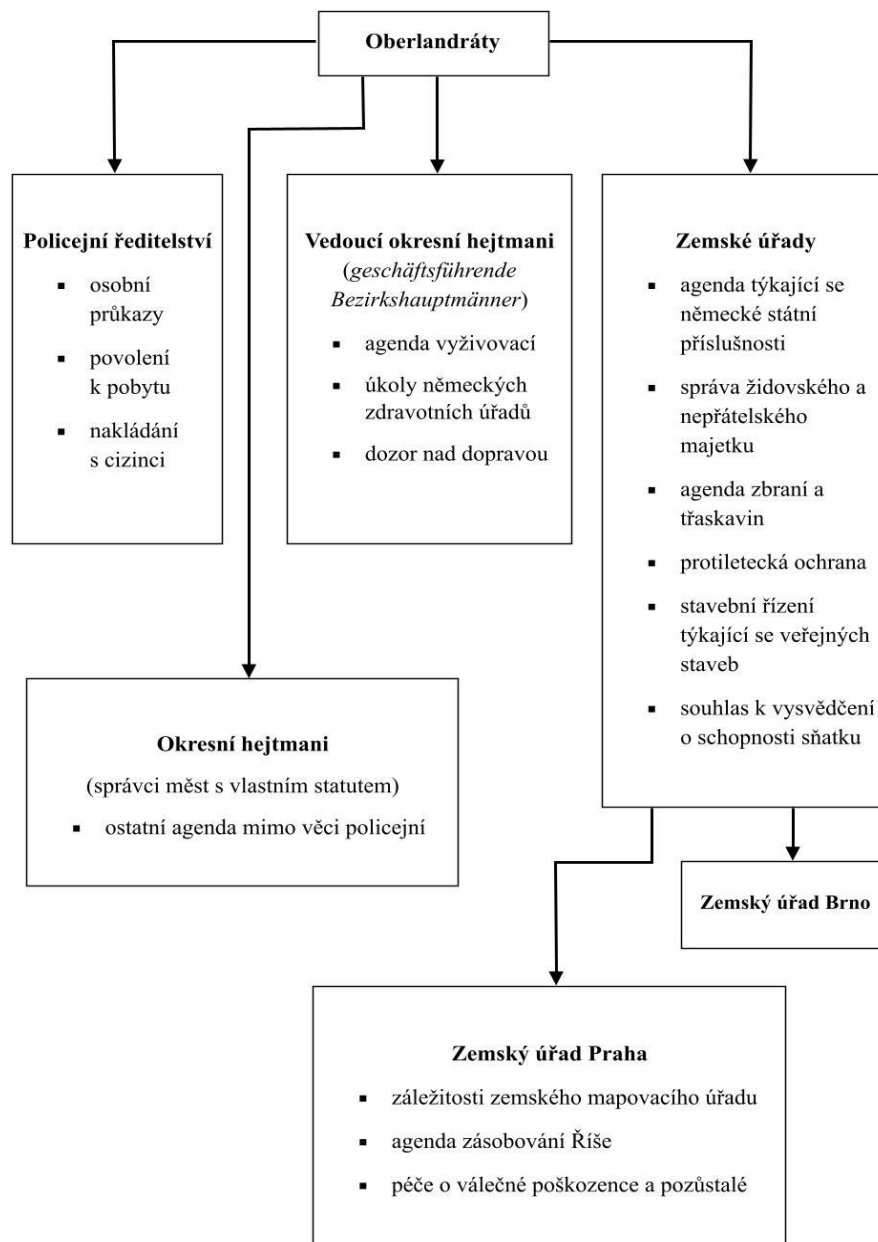

Schéma č. 2: Převod agendy v rámci správních reforem Reinharda Heydricha²⁴⁹

Činnost oberlandrátů tak, jak byla nadále předpokládána nezbytně vedla k jejich územní reorganizaci. Jejich počet byl redukován na sedm se sídly v Praze, Hradci Králové, Plzni, Českých Budějovicích, Brně, Moravské Ostravě a Jihlavě.²⁵⁰

²⁴⁹ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 163 - 165

²⁵⁰ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 165

Pro dokreslení administrativního uspořádání protektorátu autor přikládá mapu (mapa č. 1) členění oberlandrátů po správní reformě Reinharda Heydricha.

Mapa č. 1 – Územní členění Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942 - 1944²⁵¹

4. 3. 2. Reforma protektorátní správy

V úzké souvislosti s reformou říšské správy, probíhala i reforma autonomních orgánů. V tomto období byly poslední zbytky autonomie rozbity a Protektorát se poté v zásadě nelišil od jiných Německem okupovaných území, které byly spravovány přímo. Jak již bylo naznačeno výše, ideou této reformy bylo totální ovládnutí autonomních orgánů a rozbití jakýchkoli pokusů o zadržovací snahy. Klíčovou právní úpravou se stala vládní nařízení č. 14/1942 Sb. o nové organizaci některých ústředních úřadů, dále navazující nařízení č. 208/1942 Sb. a nařízení č. 80/1942 Sb. o správním působení vlády a zastupování jejích členů.²⁵²

²⁵¹ AUTOR NEZNÁMÝ. Wikimedia.org [online]. [cit. 18.3.2021]. Dostupný na WWW: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Protektorat_Bohmen-Mahren.png

²⁵² MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 67

4. 3. 2. 1. Vláda

Existence vlády v systému, který vytvořila správní reforma Reinharda Heydricha bylo ve své podstatě již nadbytečné. Pro její zachování ovšem hovořily faktory vnitropolitické. Znovu se dostal do popředí zájem na klidu v Protektorátu. Dle Heydrichova mínění ovšem muselo dojít ke změnám i tam. Konečným cílem mělo být docílení stavu, kdy bude vláda pouhým souborem ministrů, kteří budou beze zbytku plnit německé příkazy.

Vláda již nebyla ryze česká, vzhledem k hospodářské důležitosti Protektorátu připadlo ministerstvo hospodářství a práce Němci Walteru Bertschovi, čímž se autonomní vláda dostala situace, kdy byla při společných jednáních jednacím nucena jednat německy.

V lednu 1942 došlo ke zrušení předsednictva ministerské rady a jeho úkol převzal sekretariát předsedy vlády spolu s jednotlivými resorty. Došlo tedy ke zrušení jakéhosi mezičlánku mezi úřadem říšského protektora a vládou, v dalším vývoji měla být protektorátní ministerstva napojena na úřad říšského protektora přímo a jak již bylo nadneseno výše, organizace těchto dvou orgánů byla vytvořena tak, aby odpovídala jedna druhé. Tím skončila činnost vlády jako kolektivního orgánu.²⁵³ Ministři se od té doby nesměli kolektivně radit, nanejvýše byla možnost schůze oborového kolegia ovšem to nesmělo diskutovat o tom, zda bude příkaz říšské správy proveden či nikoli.²⁵⁴

Došlo také k reorganizaci vládních rezortů, Heydrichovým cílem bylo, aby vláda již nebyla „zemským úřadem pro stížnosti na Říši“ ale „prodlouženou rukou říšského protektora“. ²⁵⁵Reorganizovaná vláda měla nyní sedm rezortů, ministerstva veřejných prací a sociální a zdravotní správy byla zrušena. Výčet rezortů a jejich obsazení bylo tedy následující:

- předseda vlády a ministr spravedlnosti: Jaroslav Krejčí,
- ministr vnitra: Richard Bienert,
- ministr hospodářství a práce: Walter Bertsch,
- ministr školství a národní osvěty: Emanuel Moravec,

²⁵³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1., s. 409

²⁵⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 68

²⁵⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 68

- ministr zemědělství a lesnictví: Adolf Hrubý,
- ministr dopravy a techniky: Jindřich Kamenický,
- ministr financí: Josef Kalfus.²⁵⁶

Změny nastaly rovněž v kompetenci vlády, a to na základě nařízení říšského protektora ze dne 27. února 1942. Od té doby existovaly v zásadě dva druhy nařízení.

Prvním z nich bylo nařízení vládní, které bylo postaveno na roveň zákona. Na těchto nařízeních se usnášel předseda vlády a ministr či ministři pověřeni jejich provedením. Takto usnesená nařízení vyžadovala ještě kontrasignaci státního prezidenta. Návrh vládního nařízení mělo vypracovávat příslušné ministerstvo a současně k němu zahájilo připomínkové řízení, a to i bez souhlasu předsedy vlády či ministerstva vnitra. V připomínkovém řízení mohli jeho účastníci uplatňovat připomínky věcné i formální. Definitivní znění návrhu bylo zasláno ministerstvu vnitra navrhujícím ministerstvem. Následně bylo třeba zajistit podpisy příslušných ministrů a zaslat návrh v českém i německém jazyce předsedovi vlády. Důležité také bylo opatřit stanovisko říšského protektora. Uveřejnění vládního nařízení ve sbírce zákonů mělo v gesci ministerstva vnitra. U vládních nařízeních byla obligatorní uvozovací klauzule ve znění „*Vláda Protektorátu Čechy a Morava nařizuje podle § 1 odst. 1 nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 12. prosince 1949 (Věst. ř. pro., s. 604), kterým se prodlužují a mění některá ustanovení ústavního zákona zmocňovacího ze dne 15. prosince 1938 (č. 330 Sb.) ve znění nařízení ze dne 27. února 1942 (Věst. ř. prot., s. 42).*“²⁵⁷

Pro činnost vlády se stalo zásadním zlomem dosazení německého generálního zástupce na každé z ministerstev (s výjimkou ministerstva hospodářství a práce), který disponoval zmocněním spravovat všechny záležitosti, a to za všech okolností i bez jeho vědomí. Tito zástupci, kteří působili zároveň jako vysocí funkcionáři v úřadu říšského protektora, s sebou přinesli na jednotlivé resorty početný úřednický aparát a dokonale je ovládli.²⁵⁸

²⁵⁶ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 173

²⁵⁷ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 177

²⁵⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 69

4. 3. 2. 2. Ministerstvo hospodářství a práce

Ministerstvo hospodářství a práce bylo zřízeno nařízením ze dne 15. ledna 1942. Agenda ministerstva odrážela snahu nacistů pod jedním resortem organizovat všechny důležité obory správy tak, aby mohli plně zapojit protektorátní hospodářství do válečného úsilí říše. Zřízené ministerstvo disponovalo většinou agendy ministerstva sociální a zdravotní správy, získalo působnost v oblasti horního a hutního podnikání a puncovníctví, zajišťovalo také hospodaření s energiemi. Rovněž byla posílena jeho role kontrolní získáním veškerých kompetencí v oblasti dohledu nad obchodními korporacemi.²⁵⁹ S výjimkou dohledu nad Národní bankou mělo zodpovědnost za měnu a peněžnictví. Walter Bertsch mohl ze své pozice značně ovlivňovat jak hospodářské otázky, tak systém získávání pracovních sil, zvláště po zřízení Úřadu generálního zmocněnce pro pracovní nasazení, který měl na území Říše, Protektorátu, Generálního gubernametu a na obsazených územích regulovat všechna opatření tak, aby zajistil pracovní nasazení pro německé válečné hospodářství.²⁶⁰

Ředitel Národní banky, Dr. Leopold Chmela v obžalobě proti státnímu tajemníkovi K. H. Frankovi charakterizoval význam ministerstva hospodářství a práce takto: „*Odtud se dirigovalo kořistění z bohatství Čech a Moravy, vybičování pracovních programů, stupňování všech služeb ve válce proti Evropě, která se vzpírala německé panovačnosti.*“²⁶¹

4. 3. 2. 3. Ministerstvo školství a národní osvěty

Se jmenováním nové protektorátní vlády pod vedením Jaroslava Krejčího je neodmyslitelně spjata jméno Emanuela Moravce. Emanuel Moravec prošel, jako mnoho dalších, od roku 1938 velkou proměnou. Změnil se od oddaného vlastence a legionáře, který se vehementně snažil o to, aby se Československo nevzdávalo bez boje, k hlásné troubě nacistické propagandy. Tuto proměnu dobře vykresluje jeho publicistická činnost, které se ostatně Emanuel Moravec věnoval po celý svůj život. Těsně po

²⁵⁹ AUTOR NEZNÁMÝ, Ministerstvo hospodářství a práce [online]. ČNB [cit. 2021-03-19]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/regulace_a_dohled/centralizace_regulace_a_dohledu/ministerstvo_hospodarstvi_a_prace.html

²⁶⁰ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 172

²⁶¹ AUTOR NEZNÁMÝ, Ministerstvo hospodářství a práce [online]. ČNB [cit. 2021-03-19]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/regulace_a_dohled/centralizace_regulace_a_dohledu/ministerstvo_hospodarstvi_a_prace.html

mnichovských událostech v článku „*Účtování a co dále*“ z 5. října 1938 psal věty „*Hledejme především lepší poměr k všem svým sousedům*“ a „*Proto naše politika musí, ať se nám to chce nebo ne, najít nakonec dobrý poměr k Německu*“.²⁶² Následovala jeho kniha *V úloze mouřenína*, kde rovněž prosazoval koncepci dobrého vztahu s Němci. Moravcovi byla umožněna rozhlasová vystoupení, další publikační činnost a poznávací cesta po říši, která na něj silně zapůsobila. Emanuel Moravec se po svém jmenování ministrem snažil o převýchovu české mládeže plně v duchu nacistické ideologie. Hlavním nástrojem tohoto snažení se mělo stát Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, nad kterým vykonávalo dohled právě ministerstvo školství a národní osvěty.

Činnost Kuratoria započala dne 28. května 1942 na základě vládního nařízení č. 187 Sb. o zavedení povinné služby mládeže. Kuratorium pro výchovu mládeže mělo povahu ústředního úřadu a jeho struktura byla stanovena prováděcím nařízením ze srpna 1942. Kromě předsedy, kterým byl sám Moravec zde bylo předsednictvo a generální referent, jenž byl druhou nejdůležitější osobou po Moravcovi. Tento post připadl po celou dobu trvání této organizace Františku Teunerovi, dřívějšímu vedoucímu mládežnické organizace fašistické strany Vlajka.²⁶³

Nařízení předsedy kuratoria stanovovalo zásady povinné výchovy mládeže. Všichni mladiství příslušníci Protektorátu árijského původu od deseti do osmnácti let podléhali povinné službě mládeže. Výchovou mohly být pověřeny spolky, které byly již v tomto oboru činné. Spolky, které takto pověřeny nebyly, nemohly mládež sdružovat. Kuratorium si rovněž vyhradilo do své působnosti školení osob, které potom přikazovalo k jednotlivým pověřeným spolkům.²⁶⁴

Hlavním cílem kuratoria byla převýchova mládeže a její zapojení do válečného úsilí říše. Tuto mládež si chtělo získat pořádáním sportovních a kulturních akcí. Příklady takových akcí byly Dny mládeže, jež byly sportovní soutěže v lehké atletice či akce nazývané Odkaz Reinharda Heydricha²⁶⁵, jež byly rekreačními pobyty a mnohé další. Pro své členy zřídilo

²⁶² MORAVEC, Emanuel. *Účtování a co dále*. Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany, 1938, roč. 46, č. 500, str. 1.

²⁶³ PERNES, Jiří. *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-85821-51-6., s. 182

²⁶⁴ PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách Díl II., Svazek 3*. Praha: Tisková ediční a propagační služba, státní podnik, 1990. ISBN 80-7065-007-9., s. 102

²⁶⁵ Pod stejným názvem byly pořádány i rekreační pobyty pro dělníky, které ovšem pořádala Národní odborová ústředna zaměstnanecká.

padesát devět internátních škol. Další aktivitou cílenou na mládež bylo vydávání tiskovin, mezi které patřily časopisy Správný kluk, Dívčí svět, Zteč a další materiály překládané z německého jazyka. Ačkoli se v Kuratoriu mluvilo především česky, jeho agenda byla čistě nacistická.²⁶⁶

Ministr Emanuel Moravec byl rovněž iniciátorem vypsání odměny deseti milionů protektorátních korun za dopadení atentátníků na Reinharda Heydricha. Vzhledem k tomu, že jeho vliv na protektorátní vládu i státního prezidenta byl značný, stal se jakýmsi cenzorem projevů Emila Háchy. Emanuel Moravec vedl ministerstvo školství a národní osvěty až do roku 1945, kdy spáchal sebevraždu.

4. 3. 2. 4. Likvidace samosprávy

Proces likvidace místní samosprávy, zahájený již v letech druhé republiky pokračoval i v období správních reforem Reinharda Heydricha. Základním principem uplatňovaným v této oblasti se stal princip vůdcovský, který znamenal, že nově byli všichni úředníci místní samosprávy jmenováni. Více než ve dvou stu obcí byla samospráva germanizována dosazením německých vládních komisařů.²⁶⁷

Tento proces byl zakončen vládním nařízením č. 51/1944 Sb. o úřednické správě obcí. Toto nařízení stanovovalo, že pravomoci úředních orgánů ve všech obcích s více než 3000 obyvateli vykonávali úředničtí vedoucí. Tito byli jmenováni zemskými úřady a disponovali všemi právy starostů.²⁶⁸

²⁶⁶ PERNES, Jiří. Až na dno zrady: Emanuel Moravec. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-8582151-6., s. 183

²⁶⁷ SCHELLE, Karel. Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-203-5., s. 162

²⁶⁸ SCHELLE, Karel. Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-203-5., s. 162

5. Zřízení státního ministerstva pro Čechy a Moravu a vývoj správy po roce 1943

5. 1. Zřízení a organizace státního ministerstva pro Čechy a Moravu

Ač správní reformy změnilý systém autonomní i říšské správy, nevyřešily zásadní problém okupační správy, a to vztah mezi říšským protektorem a státním tajemníkem. Tento dualismus byl do značné míry upozaděn Heydrichovým mocenským vystupováním ovšem po jeho smrti docházelo opět ke kompetenčním sporům mezi K. H. Frankem a Heydrichovým nástupcem Kurtem Daluegem.

Úspěšnějším v tomto mocenském boji byl K. H. Frank. Na podzim roku 1942 se stal stálým zástupcem říšského protektora s právem podpisu úředních dokumentů i za jeho přítomnosti v Praze, a to s dodatkem „v zastoupení“.²⁶⁹ Rovněž i sám Hitler se vyjádřil pro to, aby došlo k revizi dosavadního systému s tím, že Protektorát měl i nadále mít podobu jakéhosi uzavřeného území v čele s říšským protektorem, kterým ovšem měl být politický penzista s pouhými reprezentačními úkoly jehož působení v tomto úřadu mělo být „závěr večera jeho života“. Následně pověřil Franka a Lammerse vypracováním návrhu nového statutu protektorátu.²⁷⁰

Po prvotních nezdarech s prosazením své koncepce nakonec byly Frankovy návrhy na novou organizaci vedení okupační správy v Protektorátu přijaty a došlo k odvolání dosavadního zastupujícího říšského protektora Kurta Daluega i ještě de iure říšského protektora Neuratha. 20. srpna 1943 byl Wilhelm Frick jmenován říšským protektorem a K. H. Frank německým státním ministrem pro Čechy a Moravu.²⁷¹

Tím došlo k vytvoření státního ministerstva pro Čechy a Moravu, které se mělo stát nejvyšším úřadem okupační správy v Protektorátu se značným vlivem i rozsáhlou

²⁶⁹ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 93

²⁷⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 59

²⁷¹ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 183

agendou. Zároveň se stal K. H. Frank s konečnou platností nejmocnějším mužem okupační správy protektorát, o což od počátku usiloval.

Z počátku byl nejasně definován poměr mezi říšským protektorem a státním ministrem, Frick ovšem neměl zájem s Frankem soupeřit o moc a krátce po svém jmenování odcestoval zpět do Německa čímž se stal rozhodujícím činitelem v rámci celé protektorátní správy Frank. Kompetence byly vymezeny tak, že říšský protektor i nadále zůstal Hitlerovým zástupcem „v jeho vlastnosti hlavy Říše“, což obnášelo i plnění reprezentačních povinností. Byl podřízen Hitlerovi a pouze jemu také odpovědný. Dále mu bylo vyhrazeno potvrzování členů protektorátní vlády v jejich funkcích, jmenování, propouštění či posílání do výslužby německých úředníků v Protektorátu. Říšský protektor měl i nadále právo milosti či abolicie s výjimkou věcí které spadaly do pravomoci soudů vojenských, soudů SS a policie. Všechny ostatní úkoly, ať už v oblasti správy či normotvorby, které byly rozebrány v kapitole 2. 1. přešly na státního ministra.²⁷²

V souvislosti se zřízením státního ministerstva došlo i k přeměně úřadu říšského protektora na kancelář říšského protektora a ke zrušení ústředního místa pro Protektorát na říšském ministerstvu vnitra.²⁷³

Organizaci státního ministerstva i rozsah jeho agendy přibližuje následující schéma.

²⁷² MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 61

²⁷³ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 61

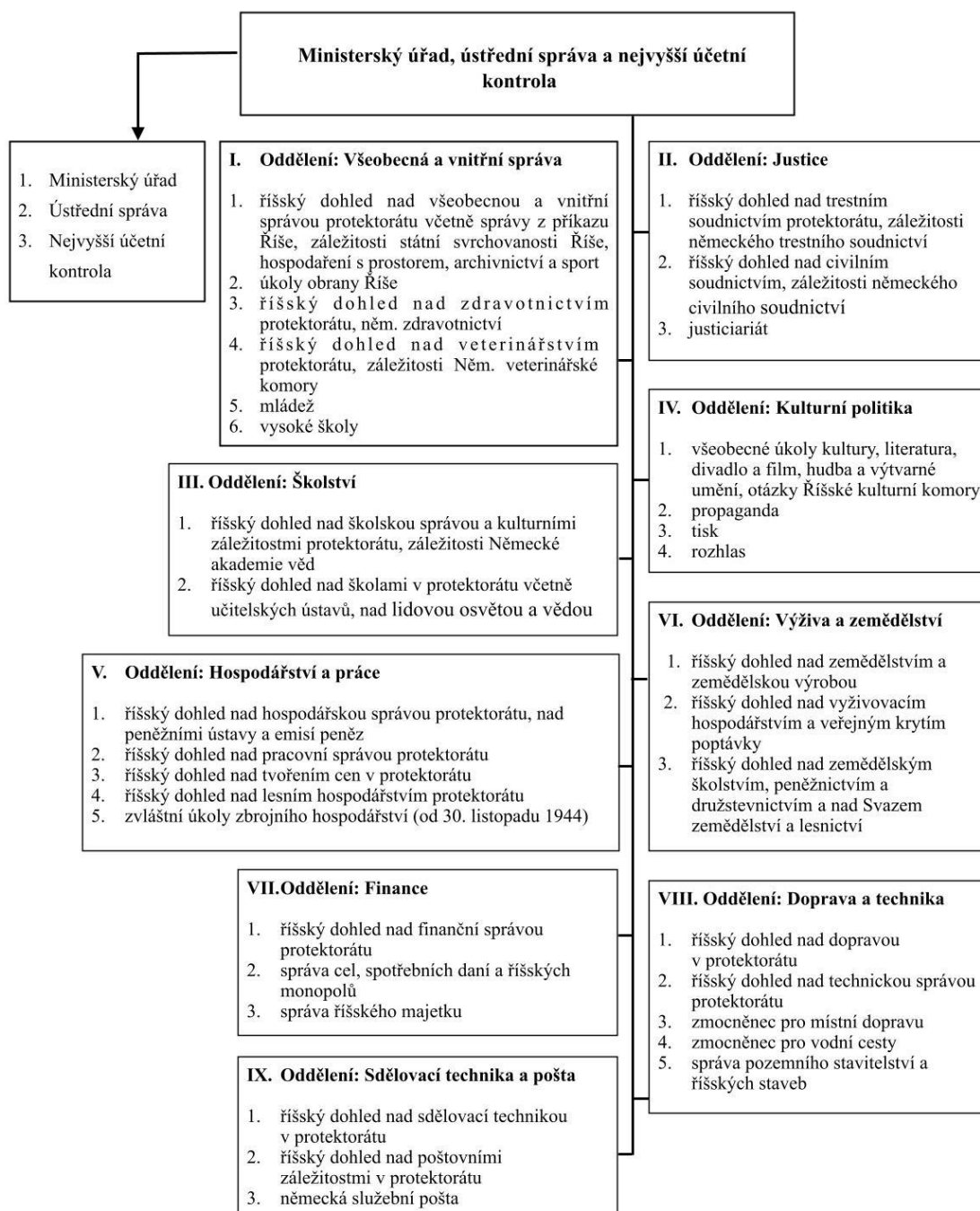

Schéma č. 3: Organizace státního ministerstva pro Čechy a Moravu²⁷⁴

²⁷⁴ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 183 - 184

5. 2. Autonomní správa v posledních letech okupace

V posledních okupačních letech je pro vývoj správy charakteristická snaha o co největší hospodářské využití českých zemí v důsledku vyhlášení Totální války. Následovalo zjednodušení organizace i agendy autonomních úřadů za účelem odstranění zbytečných byrokratických překážek.

Přizpůsobování státní správy válečným potřebám přineslo vládní nařízení č. 314 ze dne 9. prosince 1943. Toto nařízení ve svých jedenácti přílohách charakterizovalo převod agendy z ústředních správních úřadů na jim podřízené úřady zemské, či na magistrát hl. m. Prahy. Dále došlo k přesunu agendy ze zemských na okresní úřady a z jiných vykonavatelů správy na úřady politické. Došlo rovněž ke zjednodušení příslušnosti úřadů při rozhodování, a to omezením jejich součinnosti. Ve snaze zrychlit činnost správy došlo k rozšíření okruhu agendy, ve které nebylo přípustné odvolání a taktéž došlo ke zrušení finančních ředitelství a značnému omezení činnosti Nejvyššího cenového úřadu.²⁷⁵

Další nařízení o správě z říšského příkazu a jeho prováděcí předpisy přenesly na ministerstvo vnitra, školství, hospodářství a práce, zemědělství a lesnictví, financí dopravy a techniky a Ústřední úřad statistický výkon některých správních agend při jejichž výkonu používaly označení „*správa z říšského příkazu*“. Předpisy rovněž upravovaly rozšíření kompetencí zemských úřadů o agendu nouzové služby, péče o německé státní příslušníky a jiné. Vedoucí okresní hejtmani byli nově přejmenováni na okresní hejtmany s rozšířenou působností (*Bezirkshauptmann mie erweiterterm Geschäftsbereich*). Toto nařízení ilustruje, jak hluboko prorostla okupační správa do té autonomní v posledních letech existence Protektorátu.²⁷⁶

Výnos ministra vnitra z 24. srpna 1944 stanovil omezení či dokonce zastavení celý oborů správy, a to opět z důvodu totálního nasazení. Rovněž mělo docházet na nižších stupních správy k odkládání podání, jejichž důležitost z hlediska totální války byla minimální.²⁷⁷

²⁷⁵ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 179

²⁷⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 69

²⁷⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 81

Zjednodušení se týkalo i justice autonomní, byl omezován počet přisedících a část správních úkolů ministerstva vnitra byla převedena na předsedy vrchních soudů.²⁷⁸

V dalším vývoji došlo k tomu, že byla správa z pověření říše rozšířena i na centrální autonomní úřady, ovšem pouze v oblasti správy, oblast normotvorby zůstala plně v rukou státního ministerstva pro Čechy a Moravu.²⁷⁹

Mezi opatření totální války neodmyslitelně patřila mobilizace lidského potenciálu. Vládní nařízení č. 44/1943 Sb. o uvolnění pracovních sil k válečně důležitým úkonům byly nasazeny tisíce zaměstnanců ze sektorů výroby, jejichž provoz byl utlumován. Byly rovněž odčerpávány pracovní síly z oblasti zemědělství. Nucené nasazení se nevyhnulo ani invalidům, penzistům či školní mládeži.²⁸⁰ Bylo také rozhodnuto o pracovní mobilizaci ročníku narození 1924. Lidé se snažili hledat před totálním nasazením ochranu u lékařů, ovšem každé rozhodnutí českého lékaře bylo podrobeno přezkumu lékařem německým.²⁸¹

V roce 1944 bylo v říši totálně nasazeno na 400 tisíc občanů Protektorátu. Využití jejich pracovního potenciálu se neomezovalo pouze na průmyslovou výrobu ale i například na oblasti lesnické a silniční správy, pracovní a sociální péče, protiletectvé ochrany či nouzové pomoci.²⁸² Podmínky ubytování i stravování totálně nasazených se dosti často velice lišily. Někde byli pracovníci ubytováni v soukromí, jinde v přeplněných táborech se špatným sociálním zařízením. Na sklonku roku 1944 při stavbě zákopů v okolí Neziderského jezera spali v zimních měsících pouze pod příkrývkami ve stodolách. Postupem válečných let se rovněž zásobovací situace stále zhoršovala.²⁸³

²⁷⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., s. 83

²⁷⁹ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 200

²⁸⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 64

²⁸¹ MAINUŠ, František. *Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939-1945*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1970., s. 84

²⁸² MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9., s. 64

²⁸³ MAINUŠ, František. *Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939-1945*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1970., s. 116 - 121

Na jaře roku 1945 se v důsledku blížící se fronty staly postupně části protektorátu bojovým územím (*Kampfgebiet*). V těchto zónách všechna výkonná moc přecházela na vojenské velitele těchto oblastí. Hitlerův příkaz z dubna 1945 stanovil, aby veškerou nařizovací moc v protektorátu převzal velitel skupiny armád „*Mitte*“ Schöner. Tím byl fakticky K. H. Frank zbaven moci.

5. 2. 2. Protektorátní vláda

Na sklonku války, kdy situace na frontách byla pro Německo již více než kritická došlo ke změně na postu ministerského předsedy. Místo Jaroslava Krejčího, který byl v očích Franka příliš zkompromitovaný jak v Protektorátu, tak v zahraničí, musela okupační moc najít někoho, kdo by byl pro případné jednání o příměří vhodnější. Volba padla na Richarda Bienerta, dosavadního ministra vnitra.

Stále se horšící situace na frontách a radikalizace nálad v Protektorátu vedla k pokusům okupačních sil zachránit, co se zachránit dalo. Cestou k tomu mělo být předání moci v Protektorátu buď západním spojencům nebo protektorátní vládě. Toto předání moci mělo být podmíněno tím, že bude umožněn pokojný přesun německého obyvatelstva a pokračování boje s Rudou armádou.²⁸⁴ Frank, který mohl po smrti Adolfa Hitlera jednat v této věci mnohem aktivněji dal souhlas k vytvoření dvou vyjednávacích skupin. Jedna měla jednat s Američany, druhá s Brity. Vyjednávání těchto dvou skupin skončilo naprostým fiaskem.²⁸⁵

Neúspěch jednání přiměl Franka k jednání o předání moci Protektorátní vládě, na níž by poté byla převedena veškerá moc a která měla poté zrušit Protektorát. Aby nová vláda získala co největší legitimitu, měla být předána osobám, které byly co nejméně spojeny s okupačním režimem minulých let. Frank dokonce přistoupil 1. května 1945 k převozu šestnácti prominentních politických vězňů z Terezína, mezi nimi někdejšího ministra

²⁸⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 204

²⁸⁵ JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0., s. 191

zahraníčí Kamila Kroftu.²⁸⁶ K předání moci nové vládě, či reorganizované vládě protektorátní již nedošlo, neboť tato jednání přerušilo vypuknutí pražského povstání.

Po skončení druhé světové války byli někteří členové protektorátních vlád postaveni před Národní soud, zřízený dekretem prezidenta republiky o Národním soudu, který měl posoudit jejich aktivity během okupace. Rozsudky byly následující:

- Jaroslav Krejčí byl odsouzen k trestu žaláře v trvání 25 let se zařazením do nuceného pracovního oddílu, zřízených dekretem prezidenta republiky č. 126/1945 Sb. o zvláštních nucených pracovních oddílech, na 5 let
- Richard Bienert 3 léta žaláře se zařazením do pracovního oddílu na jeden rok
- Adolf Hrubý, ministr zemědělství, byl odsouzen na doživotí se zařazením do pracovního oddílu na 18 let
- Rudolf Beran, bývalý ministerský předseda byl odsouzen k trestu žaláře v trvání 20 let a propadnutí celého jmění
- Walter Bertsch, ministr hospodářství a práce byl po svém dopadení odsouzen na doživotí.
- Josef Kalfus, ministr financí, byl zproštěn obžaloby.

Součástí trestu Národního soudu byla ztráta občanské cti. Z výkonu trestu se vrátil pouze Richard Bienert, který byl ze zdravotních důvodů podmíněčně propuštěn v roce 1947 a Jaroslav Kamenický, který byl po odpykání svého trestu propuštěn.²⁸⁷

²⁸⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9., s. 205

²⁸⁷ ALEŠ, Kýr. *Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici*. Historická penologie [online]. Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2006(2) [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/10/HP2.06.pdf>, s. 6

Závěr

Události března roku 1939, které si v těchto dnech připomínáme, byly přímým důsledkem rozhodnutí podvolit se mnichovskému diktátu. Nastalé územní změny, změna společenských nálad a národností neshody učinily z druhé republiky stát, který s republikou první, neměl mnoho společného. Okupace byla pouze dalším logickým krokem v souladu s plánem nacistů na Evropskou mocenskou dominanci. S ohledem na mezinárodní situaci se nacisté snažili vytvořit zdání autonomie a dobrovolnosti svazku mezi Protektorátem a říší. Při bližším pohledu ovšem nebylo pochyb, že již od počátku byla autonomní správa pouze fasádou, za kterou se skrývala okupační moc. Záleželo tedy spíše na personálním obsazení jednotlivých postů v autonomní správě a umu těchto jedinců k tomu, aby byla německá opatření, sledující ekonomickou exploataci českých zemí a další cíle nacistické politiky, co nejvíce znesnadňována. V prvních letech okupace byli na vrcholu této správy stále lidé, kteří se o to snažili. Ať už prezident Hácha svými stížnostmi na porušování výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava či intervenováním za perzekuované nebo ministerský předseda generál Eliáš, který byl dokonce přímo napojen na odbojové organizace v Protektorátu, či mnozí další napříč všemi vrstvami správy. S příchodem Reinharda Heydricha se ovšem tento manévrovací prostor zužuje do té míry, že dochází v podstatě ke sloučení do té doby dvoukolejné správy a autonomní správa se de facto mění ve správu okupační. Atmosféra strachu, kterou Heydrich ve společnosti po svém příchodu vyvolal, usnadnila provedení jeho správní reformy.

Tyto změny znamenaly konec zadržovací taktiky, kterou se snažil prosazovat prezident Hácha, generál Eliáš a mnozí další. Situace se dramaticky změnila. Eliáš byl odstraněn, prezident izolován a do vlády jmenován zrádce Emanuel Moravec. V následujících letech se ke slovu stále více dostávají kolaboranti, kteří se neštítí poněmčovat ve jménu nacistické ideologie českou mládež a dát se sami plně do služeb okupantů. Prezident Hácha již není schopen odolávat tlaku nacistů, kteří jej lámou do kolaborace. Válečné hrůzy a utrpení šesti let změnilo od základu celou zemi. Osvobozené Československo roku 1945 již nebylo tím Československem před sedmi lety. Zloba a vztek předešlých let plně vyvěrají na povrch a někteří ve snaze relativizovat své chování v době okupace, páchají stejně odsouzeníhodné zločiny, jako před nimi okupanti.

Proměnu uvažování a nálad ve společnosti dokládají i volební výsledky prvních poválečných voleb v roce 1946.

Období mezi lety 1939 až 1945, o kterém pojednává tato diplomová práce je obdobím velkých kontrastů. Odhalilo v českém národě jak to nejlepší, tak to nejhorší. Je to období velkých hrdinských činů, sebeobětování a sounáležitosti národa. Zároveň je to bohužel také období zrady, kolaborace a prospěchářství. Naším úkolem dnes, je poučit se z této smutné doby a vzít si z ní to dobré i to špatné. Poučit se z toho, že život ve svobodné společnosti není samozřejmostí, ale že za to můžeme vděčit těm, kteří v tomto období za svobodu bojovali a bohužel často obětovali své životy. Ač od těchto událostí uplynulo již mnoho let, lidé tehdejší doby nebyli ve své podstatě jiní než my dnes, milovali život, své blízké a chtěli se mít dobře. Přesto v sobě našli sílu toto vše ohrozit s nadějí, že další generace budou moci žít ve svobodnější společnosti, než byla ta protektorátní. Jejich oběť je hodna obdivu a nesmí být nikdy zapomenuta. Nezbývá než doufat, že naše země již nebude muset takovou těžkou zkouškou, jako byla léta 1939 – 1945, nikdy znovu projít.

Summary

The events of March 1939, that we are commemorating today, were a direct consequence of a submission to the Munich agreement six months earlier. Territorial changes that occurred, public opinion changes and ethnic conflicts created a state, that had a little in common to the state that existed before. Occupation was a logical step toward Germany's ultimate goal, that was European political dominance. International situation at that time meant, that Germans need to create the illusion of autonomy and voluntariness of the new relationship between newly created Protectorate and the Reich. Closer look disclosed the fact that the autonomous administration was just a facade created by the Nazis to disclose their real involvement in the matter. It all came down to individual experience and the individual that was in charge of the office to try to create as much obstacles for the occupational administration, as he could. In the first years of the German occupation there were still people in the top seats of the autonomous administration capable of doing that. Whether it was president Hácha with his complaints about violations of the declaration of the Protectorate of Bohemia and Moravia and interventions for the benefit of the persecuted or prime minister general Eliáš, that was directly involved in the resistance groups and many others on all the instances in autonomous administration. With the appointment of Reinhard Heydrich to the office of Acting Reich Protector of Bohemia and Moravia, the option of resisting became even more problematic and the autonomous administration is basically merged with the occupation one. Atmosphere of fear, that he created after his arrival enabled him to carry out his administrative reform.

Those changes meant the end of obstruction tactic of president Hácha and prime minister Eliáš and many others. Situation has changed dramatically. Eliáš was imprisoned, president was isolated from his loyal co-workers and collaborator Emanuel Moravec was appointed to the cabinet. In the following years, more and more attention and powers are given to the collaborators, who without any remorse began to Germanize the Czech youth and give themselves entirely to the Nazi service. President Hácha is no longer able to resist the pressure from the Nazis and begins to comply with their orders.

In 1945, the liberated Czechoslovakia was an entirely different state than his predecessor seven years earlier. Anger of the previous years rose up and some, who were collaborating in the previous years began to commit the same horrific crimes as the Nazis did before in

order to clean themselves from the treason they committed before. Changes in the preferences of the society documents the election results from 1946, the first free elections since 1939.

The period between years 1939 and 1945, which this diploma these addresses are a period of great contrast. It revealed the best and also the worst in our nation. It is a period of great heroic acts, self-sacrifice, and unity of our nation. At the same time, it is sadly an era of betrayal, collaboration and utilitarianism. Our goal today, is to learn a lesson from the good and also the bad that happened. Realize, that life in a free society should not be taken granted and that we owe a great debt of gratitude to those, who chose to sacrifice themselves in the fight for freedom. Even tough those events took place a long time ago, the people living at that time were not that different from us, they loved living, their loved ones and wanted to live a good life. Still, they decided to endanger all that with hope that one day, their ancestors may be able to live in a much freer society. Their sacrifice is admirable and must never be forgotten. Let us hope that our country will not have to come through a such difficult time, as was period between 1939 and 1945, again.

Seznam literatury

Knižní zdroje

VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-575-3.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

TÁBORSKÝ, Eduard. *Naše věc: Československo ve světle mezinárodního práva za druhé světové války*. V Praze: Melantrich, 1946.

MOULIS, Miloslav. *Osudný 15. březen*. Praha: Mladá fronta, 1979. Archiv (Mladá fronta).

SOBOTA, Emil a Josef SCHIESZL. *Co to byl protektorát*. V Praze: Kvasnička a Hampl, 1946. Kmen.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4.

MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-017-6.

MACEK, Pavel a Lubomír UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva*. Praha: Police History, 2001. ISBN 80-86477-01-0.

FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*. Moravská Třebová: Diatex M, 1993, ISBN *neuveveno*

HÁJEK, Karel. *Jihočech Emil Hácha: /obraz domova, rodu a život pana státního presidenta/. V Budějovicích: Jihočeské vydavatelské a nakladatelské družstvo, [1942].*

PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5.

SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7.

MASAŘÍK, Hubert, TOMĚŠ, Josef, ed. *V proměnách Evropy: paměti československého diplomata*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-530-8.

TOMÁŠEK, Dušan a Robert KVAČEK. *Causa Emil Hácha*. Praha: Themis, 1995. Historie (Themis). ISBN 80-85821-30-3.

RUBÍN, Jiří a Josef TOMĚŠ, ed. *Emil Hácha: před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*. Praha: Věrité, 2008. ISBN 978-80-87129-12-8.

PASÁK, Tomáš. *Emil Hácha: (1938-1945)*. V Praze: Rybka, 2007. ISBN 978-80-87067-04-8.

ADAMOVÁ, Karolina, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-8-07432-652-3

ČECHÁK, Vladimír. *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945-2004)*. Praha: Eupress, 2004. ISBN 80-86754-22-7.

FRANK, Karl Hermann. *Zpověď K.H. Franka podle vlastních výpovědí v době vazby u krajského soudu trestního na Pankráci*. Praha: Cíl, 1946.

Vládní vojsko. Praha: Generální inspektorát vládního vojska Protektorátu Čechy a Morava, 1940-1945, 1-6. ISSN 1804-9214.

ŠTOLLEOVÁ, Barbora. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. V Praze: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2243-9.

SCHREIER, Pavel. *Naše dráhy ve 20. století: pohledy do železniční historie*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2312-2.89

DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. Knihovna Illuminace. ISBN 80-7004-085-8.

SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1.

JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha, 1989.

SOA Plzeň, MLS Plzeň, spis č. Ls 70/47, karton č. 64 – *Prohlášení studentů Vyšší průmyslové školy strojní v Plzni k obžalobě Reinharda Urbana určené veřejnému žalobci u Mimořádného lidového soudu v Plzni z 16. září 1946*.

PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Praha: Sekce archivní správy ministerstva vnitra ČR, 1987. Průvodce po státních archivech. ISBN 80-901358-6-2.

GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.

TAUCHEN, J.: *Diskriminace Židů v pracovním právu v Protektorátu Čechy a Morava*. In: COFOLA 2010: The Conference Proceedings. Brno, Masarykova univerzita 2010

PASÁK, Tomáš. *Generál Alois Eliáš a odboj*. Praha: Melantrich, 1991. Slovo k historii.

FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I. 2.*, upr. vyd. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-071-3.

ČECHURA Jaroslav. *Historie českých spiknutí*. Praha: Akropolis, 2000. ISBN 80-85770-96-2.

SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-261-7.

PASÁK, Tomáš. *Zápasy primátora JUDr. O. Klapky*. Praha: Melantrich, 1991. ISBN 80-7023-103-3.

SCHELLE, Karel. *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0792-3.

DESCHNER, Günther. *Reinhard Heydrich: architekt totální moci*. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. V Praze: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-62-2.

SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7418-282-2.

SCHELLE, Karel a Jaromír TAUCHEN, ed. *Encyklopedie českých právních dějin*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s Key Publishing, 2015-. ISBN 978-80-7380-671-2.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0.

MORAVEC, Emanuel. *Účtování a co dále*. Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany, 1938, roč. 46, č. 500, str. 1.

PAZDEROVÁ, Alena. *Průvodce po archívních fondech a sbírkách Díl II., Svazek 3*. Praha: Tisková ediční a propagační služba, státní podnik, 1990. ISBN 80-7065-007-9.

PERNES, Jiří. *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-8582151-6.

SCHELLE, Karel. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-203-5.

MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9.

MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0.

MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, ediční středisko v nakladatelství VODNÁŘ (Vladimír Kvasnička, Radlická 2, 150 00 Praha 5), 1999. ISBN 80-85889-26-9.

MAINUŠ, František. *Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939-1945*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1970.

JANEČKOVÁ, Eva. *Státoprávní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-419-0.

MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9.

Internetové zdroje

ŠÍMÍČEK, Petr. Rozhodování o přijetí či nepřijetí Mnichovské dohody [online]. 2017, 2017 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/rozhodovani-o-prijeti-ci-neprijeti-mnichovske-dohody/>

HALADA, Andrej. Vládní vojsko a osudy jeho příslušníků v knize historika VHÚ [online]. 2013 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: <https://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/vladni-vojsko-a-osudy-jeho-prislusniku-v-knize-historika-vhu-92112/>

SEDMIDUBSKÝ, Jan. *Březen 1939: Akce Mříže. První vlna zatýkání odpůrců nacismu*. Český rozhlas plus [online]. 19.3.2019, 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/brezen-1939-akce-mrize-prvni-vlna-zatykani-odpurcu-nacismu-7789503>

SEDLÁKOVÁ, Monika. *Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě* [online]. 2009 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/959/uvod/1369>

TAUCHEN, J., *Právní řád a publikace právních předpisů v Protektorátu Čechy a Morava*. In: Právněhistorické studie, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/revoluce/TauchenJaromir.pdf]

AUTOR NEZNÁMÝ, Český statistický úřad: Století statistiky [online]. [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/vyroci/>

JÁŠKOVÁ, Eva. *Svaz pro hospodaření obilím, Praha* [online]. 2009 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/959/uvod/1369>

Biografický slovník českých zemí 18. Biografický slovník [online]. 2015 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/FRANKENBERGER_Otakar_18.12.1884-10.10.1941

BONĚK, Václav, Jan KREJČÍ, Jiří KROUPA a Jan PAVEL. HISTORIE Ministerstva financí [online]. 2005, 1 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/2005-08-17_Publikace-Historie-MF-1918-2004-komplet-v02_verze02.pdf

TAUCHEN, JAROMÍR. *Pracovní právo v protektorátu Čechy a Morava – ještě soukromoprávní odvětví?* Dny práva 2011 – Days of Law 2011 [online]. 2011, 2011, 14 [cit. 2021-03-11]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/10%20Ovlivnovani%20sfery/25%20tauchen.pdf

TAUCHEN, J., *Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)*. In: Právněhistorické studie, roč. 46, č. 1, 2016, s. 91-109 (ISSN 0079-4929), [dostupné online https://www.academia.edu/31855114/Organizace_a_%C4%8Dinnost_%C3%BA%C5%99ad%C5%AF_pr%C3%A1ce_v_Protektor%C3%A1tu_%C4%8Cechy_a_Morava_1939-1945_]

AUTOR NEZNÁMÝ, *Protižidovská politika po zřízení Protektorátu Čechy a Morava*. Institut Tereziánské iniciativy [online]. 2020 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/protizidovska-politika-po-zrizeni-protektoratu-cechy-a-morava/>

AUTOR NEZNÁMÝ. Wikimedia.org [online]. [cit. 18.3.2021]. Dostupný na WWW: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Protektorat_Bohmen-Mahren.png

AUTOR NEZNÁMÝ, Ministerstvo hospodářství a práce [online]. ČNB [cit. 2021-03-19]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/regulace_a_dohled/centralizace_regulace_a_dohledu/ministerstvo_hospodarstvi_a_prace.html

ALEŠ, Kyr. *Zacházení se členy protektorátních vlád v pankrácké věznici*. Historická penologie [online]. Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2006(2) [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/10/HP2.06.pdf>

Právní předpisy

Nařízení vrchního velitele německé armády z 21.3. 1939 č. RP07/39 o úředním jazyku Protektorátu Čechy a Morava. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze 14.4. 1939 č. 33/1939. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Nařízení výkonu soudní pravomoci v Protektorátu Čechy a Morava ze 14.4. 1939 č. 33/1939. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Vládní nařízení ze dne 10.5. 1942 č. 121/1939 Sb. z. a n. o zřízení nejvyššího úřadu cenového. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Vládní nařízení ze dne 25.7. 1939 č. 216/1939 Sb. z. a n. jímž se zřizuje vládní vojsko Protektorátu Čechy a Morava. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Vládní nařízení ze dne 23.6. 1939 č. 150/1939 Sb. z. a n. o zřízení dozorčí úřadovny při ministerstvu průmyslu, obchodu a živností. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Vládní nařízení ze dne 23.6. 1939 č. 168/1939 Sb. z. a n. o organické výstavbě hospodářství. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Vládní nařízení ze dne 20.1. 1939 č. 3/1939 Sb. II z. a n. kterým se přenáší působnost ministerstva veřejných prací a zemských úřadů v oboru přímé podpory stavebního ruchu na ministerstvo sociální a zdravotní správy In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Vládní nařízení ze dne 15.1. 1942 č. 14/1942 Sb. z. a n. o nové organizaci některých ústředních úřadů. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Oběžník MV z 21.12.1939 č. 67.115/39 o obsazení uprázdněných míst v obecních a okresních zastupitelských sborech

Vládní nařízení ze dne 22.6. 1940 č. 108/1940 Sb. z. a n. o některých opatřeních k zjednodušení správy při územních nebo jiných změnách ve vnitřní správě. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Vládní nařízení ze dne 21.4. 1939 č. 123/1939 Sb. z. a n. o vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR [vid. 2021-03-13].

Multimédia

Projev Emila Háchy zde dne 30. 05. 1942. In: Youtube [online]. 26.06.2020 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=4dHCGBqYSIc>. Kanál uživatele Reskator Reskator.

Heydrich: konečné řešení. 15. díl. Venkov zachraňuje Prahu [epizoda televizního seriálu]. ČT1., 11.3.2021

Heydrich: konečné řešení. 20. díl. Je nutné mluvit německy [epizoda televizního seriálu]. ČT1., 11.3.2021